

ЗОВНІШНІ справи

№ 4 2020

ISSN 2663-2675

ISSN 2663-2683

стор. 5

**СВІТ БЕЗ ІЛЮЗІЙ:
РЕАЛІЇ, ТЕНДЕНЦІЇ
ТА ЕКСПЕРИМЕНТИ
ПОСТЛІБЕРАЛЬНОЇ ДОБИ**

**ЮЛІЯ ЛІ –
УКРАЇНЬСЬКА
ПРИНЦЕСА КОРЕЇ**

стор. 33

**КЛІМАТИЧНА
ПОЛІТИКА АВСТРАЛІЇ:
КРОК – ВПЕРЕД,
ДВА – НАЗАД**

стор. 48

SOPHIA

BUSINESS CENTER

З питань оренди:

тел.: +38 044 277 94 12

01001, м. Київ, пров. Рильський, 6

www.Sophiabc.com.ua

Редакційна колегія журналу «Зовнішні справи» зі спеціальностей «Політичні науки» та «Історичні науки»
Головний редактор Сидорук Тетяна Віталіївна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Україна.

Основний склад

Веденєєв Дмитро Валерійович, доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Україна.

Власенко Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету, Україна.

Вояковський Даріуш, доктор наук, професор кафедри соціології господарства і суспільної комунікації Гуманітарного факультету Гірничо-Металургійної Академії імені Станіслава Сташиця в Кракові, Республіка Польща.

Перга Тетяна Юріївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна.

Синявська Лариса Іванівна, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна.

Толстов Сергій Валеріанович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Україна.

Цинк Кароліна, доктор наук, ад'юнкт Інституту суспільних наук Жешувського університету, Республіка Польща.

Запрошені члени редакційної колегії

Гізіцький Войцех - доктор наук, професор, Католицький університет імені Івана Павла II в Любліні, Республіка Польща.

Земзюліна Наталія Іванівна, доктор історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії і філософії, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна.

Зернецька Ольга Василівна, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних та цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна.

Козачук Олег Олександрович, доктор політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.

Кузик Петро Степанович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна.

Мацей Франц, доктор наук, професор Університету імені Адама Міцкевича в Познані, Республіка Польща.

Мельничук Любов Несторівна, кандидат політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.

Станчев Михайло Георгійович, доктор історичних наук, професор, іноземний член Болгарської академії наук, завідувач кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна.

Випусковий редактор – Ольга Георгіївна Таукач

Електронна адреса: olga_taukach@ukr.net

Видавець – Громадська спілка

«Редакція журналу «Зовнішні справи»

Голова Правління – Володимир Хандогій,
Президент Асоціації зовнішньої політики України,
Надзвичайний і Повноважний Посол

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» забороняється.
Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень

Над номером працювали: Ольга Таукач,
Анатолій Корж, Марина Григоренко, Віталій Бумажний
Наказами Міністерства освіти і науки від 12.11.2013 та від 14.02.2014 журнал «Зовнішні справи» занесено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів наук за спеціальностями «Історичні науки» та «Політичні науки»

«Зовнішні справи»,
науково-публіцистичний журнал, 2020 № 4

Виходить щомісяця

Засновник – ГС «Редакція журналу «Зовнішні справи»

Адреса редакції: Україна, м. Київ,
провулок Рильський, 6, тел. +38 067 209 47 39

Реєстраційне свідоцтво № 23533-13373 ПР

Друк – ТОВ «Про формат»

Наклад – 500 примірників

Ціна – договірна

Передплату здійснює ТОВ «АС-Медіа»:

+380 44 500 05 06,

+380 44 353 88 15,

+380 95 570 05 06

publisher@smartpress.com.ua

Аналітика без політики

Сергій Толстов.

Світ без ілюзій: реалії, тенденції
та експерименти постліберальної доби 5

Олександр Шморгун.

Євроінтеграційний курс України:
перспективи і застереження 12

Історія питання

Алла Киридон.

Глобальна історія як напрям
історичних досліджень XXI сторіччя 20

Вячеслав Ціватий.

Європейські зовнішні справи і дипломатія
середини XVII століття: інституціональні дилеми
вестфальського конгресу і вестфальського миру 24

Роман Пиріг.

Юля Лі – українська принцеса Кореї 33

Отар Гоголішвілі, Тамаз Путркардзе.

Українці в суспільно-політичному
та культурно-просвітницькому житті Батумі
наприкінці XIX-початку XX сторіччя 36

Дипломатичний прогноз

Сергій Шергін, Євген Прип'ік.

В'єтнам на шляху суспільної модернізації
та міжрегіонального співробітництва 40

Тетяна Перга.

Кліматична політика Австралії:
крок вперед, два назад 48

Подія

Наталія Рилач.

«Школа молодого дипломата» 53

80 років дипломату та письменнику

Олександрові Сліпченку 55

СВІТ БЕЗ ІЛЮЗІЙ: РЕАЛІЇ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЕКСПЕРИМЕНТИ ПОСТЛІБЕРАЛЬНОЇ ДОБИ

УДК 327 (477)

DOI 10.46493/2663-2675-2020-4-1

Summary

The world community is slowly and painfully adapting to the multipolar structural model of the 21st century. Current trends in international relations are easier to fix and describe than to try to predict their long-term consequences and results.

The new international system is still in its infancy. The defining characteristic of the new multipolarity is the simultaneous aggravation of several main blocks of contradictions between the major powers and interstate associations. Among them, it is appropriate to note the increasingly open and acute rivalry between the main old and new great powers, collapse of 'Western unity', intensification of technological competition, reassessment of the importance of military-political alliances, the devaluation of all kinds of guarantees and multilateral obligations.

The imbalance of traditional ties is accompanied by large-scale spontaneous migration processes, climate change and the growing vulnerability of the global financial system. Against this background, contrary to the long-standing assertions of the apologists for globalization and the assurances of neoliberal theorists, a significant strengthening of the role and functions of state power is observed. As in the multipolar system of the 18th-19th centuries, the state acts as the ultimate guarantor of national interests and social stability of competing states and their socio-political systems. These trends can be considered as a quite natural result of the completion of the historically short-term period of US global hegemony in the period 1994-2008.

Acceleration of the dynamics of world processes means the formation of a new framework for world politics that forces regional states to adapt to new conditions of global competition.

Ukraine's contemporary position looks as extremely vulnerable. It is characterized by the loss of control over part of the national territory, economic stagnation, deformation of the economic structure, violation of traditional economic ties, the instability of the political system, and the absence of an intelligible state development strategy.

The conflict in Donbass which remains a permanent destabilizing threat increasingly acquires the character of Ukrainian internal problem. In such circumstances the need for a thorough assessment of the country's position is an obvious basis for the successful resolution of domestic contradictions and the formation of a realistic foreign policy program that provides for the restoration of peaceful conditions for national development.

Keywords: multipolarity, rivalry, crisis, foreign policy, adaptation, strategy, development

Останнє десятиліття вражає сучасників не тільки прискоренням технологічних інновацій, а й стрімким загостренням протиріч між провідними гравцями міжнародної системи. Напружену дискусію про можливості збереження чи оновлення ліберального міжнародного порядку змінило усвідомлення нових реалій, які все більше видаються не результатом помилкових політичних рішень, а закономірним наслідком конкуренції між основними центрами економічного розвитку та стратегічного планування.

Виразними ознаками останньої декади стали зростання міжнародної напруженості, нестабільність у фінансово-економічній сфері та низька передбачуваність кон'юнктурних коливань. Навіть детальні й обґрунтовані прогнози все частіше не гарантують простору і часу для превентивного реагування. Дехто з аналітиків намагається шукати відповіді в аналогіях минулого, адже людське мислення, зазвичай, схильне до стереотипів, й далеко не завжди політики спроможні вигадувати нові підходи до традиційних проблем. Інші схилиються до апокаліптичного сценарію, за яким неконтрольоване загострення базових протиріч рано чи пізно призведе до прямої конфронтації між конкуруючими державами і блоками.

Вірогідність загальної кризи, зазвичай, залежить від того, чи залишається можливість екстенсивного розширення впливу конкуруючих держав та їхніх угруповань.

вань. Адже, як свідчить історична традиція, пряме зіткнення між провідними конкурентами можна відкласти принаймні доти, доки між ними залишається певний простір ще не освоєних ресурсів та активів, якщо вони спроможні розподілити між собою ринки або, принаймні, узгодити пропорційну присутність у міжнародній торгівлі та фінансовій сфері.

Нова політична нормальність, яка замінює ще донедавна звичний «ліберальний порядок», відрізняється такими тенденціями як загострення конкуренції у сферах торгівлі, інвестицій та технологій, зменшення дистанції між миром і війною, послаблення інтеграційних зв'язків й безпекових зобов'язань, застосування нових технологічних засобів як знаряддя зброї проти конкурентів чи іноді й проти не надто надійних чи важливих союзників.

На заміну колишнім уявленням про бажаність глобального регулювання приходить усвідомлення неможливості сталого компромісу, спроможного нейтралізувати недовіру між конкурентами, які ще донедавна підтримували цілком обнадійливі відносини у форматі стратегічних діалогів. Розрахункам на застосування механізмів колективного реагування на загрози виникнення нових глобальних фінансових потрясінь суперечить зростання взаємної недовіри, обумовленої прагненням урядів найбільш впливових країн до меркантилізму та реіндустріалізації власних економік. Стримування потенційних конкурентів набуває стратегічного значення, що виправдовується потребами захисту національних політичних систем і високих стандартів споживання.

Посилення вразливості економік окремих країн до глобальних фінансових та економічних струсів стимулює міжнародну конкуренцію, одним із наслідків чого стало зміцнення важелів державної влади у США та країнах ЄС. Західні дослідники здебільшого сприйняли це явище як доволі неочікувану супутню ознаку кризового циклу, що розпочався протягом 2008 – 2009 років, проте, на нашу думку, нічого несподіваного тут не було, адже у жодній з розвинених країн прерогативи економічного регулювання не заборонялися ані законодавчими актами, ані нормами господарського права. Швидше вони банально застосовуються лише в разі потреби й залишаються нездійнятими за відсутності надзвичайних ситуацій.

З іншого боку, вочевидь не виправдалися й сподівання на складну взаємозалежність як запобіжний чинник, що гармонізуватиме міждержавні протиріччя й гальмуватиме розхитування глобальної гегемонії Заходу. Перерозподіл сил між традиційними та новими центрами економічної могутності, політичного впливу та інтеграційної гравітації не міг не супроводжуватися посиленням глобальної нестабільності.

Ресурсні та кліматичні перспективи майбутнього обіцяють лише подальше загострення конкуренції. Очікуване зростання кількості населення світу на понад один мільярд осіб до 2030 року, збільшення частки людей похилого віку, перерозподіл у сфері

зайнятості, кліматичні зміни, прогресуюча урбанізація, дефіцит сировинних ресурсів, прісної води та продовольства можуть спричинити важко передбачувані, однак цілком очікувані процеси: такі як масові неконтрольовані міграції, епідемії та ресурсні конфлікти.

Ендрю Уїнстон, засновник компанії Winston Eco-Strategies і радник транснаціональних корпорацій з питань стратегічного планування, застерігає: «Посухи і повені завдадуть удару по основних регіонах виробництва зернових і зрушення в розміщенні місць вирощування основних сільськогосподарських культур. Влітку Арктика буде звільнятися від льоду, ...що дасть нам коротші маршрути поставок, але це стане пірровою перемогою. Під дією морів, зростаючої температури і змін у доступності води, ймовірно, почнуться масові міграції населення. До 2030 року ми набагато ясніше відчуємо, наскільки поганими виявляться наступні десятиліття. Ми дізнаємося, чи заллють танучі льодовики більшість прибережних міст і чи дійсно ми ще за свого життя наблизимось до «безлюдної Землі» [1].

Розрахунки, пов'язані з продовольчою безпекою, виглядають ще більш вражаючими. Очікуване зростання попиту на продовольство до 2030 року становитиме понад 35 %, однак з більшості злакових культур, таких як пшениця та рис, середній показник приросту виробництва зменшився з 2 % на рік протягом 70 – 80-х років минулого століття до 1 % на рік у період після 1990 року [2].

Водночас технологічний прогрес супроводжуватиметься вдосконаленням засобів ведення війни, що змінюватиме сценарії майбутніх конфліктів. За таких обставин залишається відкритим питання, чи спроможні будуть влада та інститути різних країн світу знаходити узгоджені рішення, аби спільно протидіяти зміні клімату, регулювати питання нестачі ресурсів, гармонізувати нерівність і мінімізувати проблему бідності. Виходячи з теперішніх тенденцій, кожен регіон і народ швидше шукатимуть розв'язання цих проблем самотужки. На регіональному рівні такі рішення скоріше ухвалюватимуть правлячі кола домінуючих регіональних держав чи керівництво інтеграційних спільнот. Що ж до можливостей глобальної співпраці, з погляду перспектив майбутнього «всього людства», сучасний стан міжнародних відносин підштовхує до вельми песимістичних оцінок.

Новітні тенденції впевнено відкидають традиційні уявлення та розрахунки. В країнах ЄС політики все чіткіше усвідомлюють, що за адміністрації Д. Трампа США зосереджують увагу на обстоюванні власних національних інтересів, які далеко не завжди співпадають з очікуваннями трансатлантичних союзників.

По-перше, Д. Трамп продемонстрував рішучу відмову сплачувати переважну частку внесків на спільну оборону. Внесок США до бюджету НАТО скорочується з 22 % до 16 % з перспективою подальшого зменшення до рівня внеску ФРН (14,8 %). Напередодні

лондонської наради країн-членів НАТО (3 – 4 грудня 2019 р.) була узгоджена відповідна формула, що передбачає перерозподіл фінансових витрат.

По-друге, Д. Трамп має намір відмовитися від концепції «ліберального інтервенціонізму», якої США дотримувалися з часів президентства Б. Клінтона.

По-третє, зроблено виразний акцент на прагматичному позиціонуванні у формі «обґрунтованого реалізму» (principled realism), який на практиці втілюється у вольовий перегляд торговельних угод з іншими країнами, широке застосування санкцій та ув'язування надання допомоги з максимальною лояльністю щодо міжнародної політики США.

Показово, що Д. Трамп не приховує свого негативного ставлення до ЄС і провідної ролі ФРН у цьому союзі, що призвело до фактичного бокування механізму регулярних політичних консультацій, відпрацьованих за адміністрації Б. Обами.

Нова політика Д. Трампа завершує перехід від колективних форм західного міжнародного порядку до «неліберальної гегемонії». Така форма пристосування США до багатополярного світу не передбачає зручного для провідних європейських країн мультилатералізму, який до останнього часу забезпечував європейцям політичне блокування з глобальним лідером і вигідне міжнародне становище, неспівмірне з військовим потенціалом країн ЄС.

Обриси майбутнього навряд чи відповідатимуть прогнозам американських дослідників про відносно «безструктурну» ієрархію старих нових провідних, з істотним перерозподілом влади на користь недержавних суб'єктів [3, р. 1].

Більш реалістичною виглядає оцінка багатополярної системи як відносно хаотичного світу, в якому перетинаються впливи різноспрямованих і фрагментованих зусиль нестабільних коаліцій, міжнародних організацій, соціальних рухів, неурядових структур та бізнесових корпорацій, що унеможливорює унітарний підхід до глобального управління [3, р. 81].

Неминучість виходу Британії з ЄС як наслідок позачергових виборів 12 грудня 2018 року остаточно окреслює зміну розстановки сил в європейській спільноті. Її основні ознаки визначають спроби французького президента Е. Макрона прискорити оформлення європейського безпекового комплексу та пошук нових форм взаємодії з Росією, разом з натяками про готовність урегулювати існуючі протиріччя в разі припинення військового протистояння на Донбасі та відмови від розміщення ядерних ракет середньої дальності. Іншим новітнім феноменом стало зростання ваги європейських субрегіональних об'єднань на кшталт Північної ради та Вишеградської групи.

В умовах глобальної конкуренції ЄС вимушений вибудовувати власний курс у змаганні зі США та Китаєм, що обумовлює об'єктивну зацікавленість у нормалізації відносин з Росією, використанні її величезних і ще не вичерпаних ресурсів. За таких обставин найвпливовіші позарегіональні актори, формально декларуючи відносини стратегічного партнерства з ЄС загалом, надають перевагу розбудові двосторонніх відносин з європейськими країнами.

Зі свого боку, нова роль Вишеградської групи полягає в обстоюванні більших параметрів державного

суверенітету, що гальмує як політичну уніфікацію інтеграційного об'єднання, так і спроби запровадити дискримінантну систему управління у вигляді «двохшвидкісної Європи». Демарші партнерів у Вишеградській групі виразно демонструють контраст між економічною вагою ЄС та слабкістю механізмів узгодження політичних рішень. Інтеграційні структури європейської спільноти регулярно стикаються з дилемою вибору між солідарністю та ефективністю. Уникаючи прямого тиску на уряди окремих країн-членів, Брюссель виявляє неспроможність нав'язувати окремим країнами рішення, які забезпечують поглиблення інтеграції в напрямку уніфікованого політико-правового простору, політичного та бюджетно-фінансового союзів. Натомість відтермінування таких рішень спричиняє загострення протиріч між членами Союзу та послаблює його виконавчі механізми.

За названих обставин до політичного позиціонування України, вочевидь, має належати оцінка ризиків, пов'язаних з проявом численних протиріч між країнами трансатлантичного простору та різновекторними інтересами окремих політичних угруповань. Водночас доцільно зосереджувати увагу не тільки на проблемах сьогодення, але й дбати про майбутні перспективи України в багатополлярному світі XXI століття.

Складність ситуації та умов формування політичного курсу визначається багатьма факторами, серед яких багатоскладовий конфлікт з Росією має провідне, однак не вичерпне значення. Російсько-український конфлікт 2014 року суттєво ускладнив відносини України з багатьма традиційними партнерами й обумовив піднесення ролі євроатлантичного вектора

як головного напрямку зовнішньополітичної орієнтації. Вимушене згортання відносин з частиною країн пострадянського простору було або безпосередньо обумовлено російсько-українським конфліктом, або стало результатом транзитної блокади, яку російське керівництво запровадило з 1 січня 2016 року.

Проголошення курсу на членство в ЄС і НАТО стало спробою врівноважити наслідки політичних і військових поразок, завданих протягом 2014 – 2015 років. Ставка офіційного Києва на перспективу членства в ЄС і НАТО передбачає не тільки реформу управління сектором оборони і безпеки. Не менш важливим видаються професіоналізм і відповідальність влади, здійснення реальних заходів, спрямованих на досягнення відповідних стандартів економічного розвитку, державно-суспільних відносин, соціального забезпечення, гарантування прав людини і свободи слова. Нехтування цими критеріями ускладнює зацікавлений діалог і надає фактичні приводи для охолодження відносин, переводячи їх у суто формальне русло.

Після чергової зміни влади в Україні проблема економічної відсталості не зникла. Її значення істотно посилюється на тлі загострення боргових, бюджетних та інфраструктурних проблем країни. Підтримка суверенітету і територіальної цілісності України з боку НАТО залишається вагомим морально-політичним чинником. Однак усе ж більш надійним способом захисту безпеки країни за відсутності гарантій колективної оборони залишається опора на власні сили, що потребує суттєвих темпів економічного зростання. Схоже, що непрогнозований у часовому вимірі конфлікт на Донбасі взагалі відкидає постановку питання про досягнення економічних стандар-

тів ЄС та ускладнює розбудову необхідного оборонного потенціалу навіть за продовження військово-технічної допомоги з боку західних партнерів. Така допомога може здебільшого виконувати допоміжну роль у постачанні техніки і технологій, які не виробляє українська оборонна промисловість, проте не може замінити брак озброєнь та устаткування ППО, ПРО, ВПС та оборони узбережжя.

Отож виходить, що продовження воєнної фази конфлікту на Донбасі унеможливує членство України у будь-яких західних інтеграційних структурах, а політико-дипломатичне врегулювання конфлікту на засадах Мінських угод передбачає надання автономії непідконтрольним районам на умовах, узгоджених з Росією та європейськими посередниками. Інакше кажучи, ані продовження воєнної фази конфлікту на Донбасі, ані його врегулювання на умовах «Плану дій щодо виконання Мінських угод» не наближає офіційний Київ до членства в Альянсі й не закладає передумов для укладення союзницьких угод з членами НАТО. Без надання Києву «Плану дій щодо членства» прагнення українського політичного керівництва здобути роль неформального союзника Альянсу не накладатиме на НАТО жодних правових зобов'язань. Утім, навіть просте порівняння цих двох опцій дозволяє стверджувати, що припинення воєнної фази конфлікту є ліпшим, аніж продовження війни без сподівання на досягнення перемоги саме тому, що надає більше можливостей для економічного розвитку і внутрішньої стабілізації. За таких умов навіть стале замороження конфлікту буде кращим за безстрокове продовження військових дій попри їхній відносно низький рівень інтенсивності.

Втім, навіть розв'язання конфлікту на Донбасі у спосіб, передбачений Мінськими угодами, не гарантує врегулювання інших проблемних та кризових питань у відносинах з Росією. Російсько-український конфлікт містить, принаймні, шість інших автономних складових, разом із проблемою Криму, морські кордони та контроль Азово-Керченської акваторії, питання транзиту і поставок газу, боргові претензії та майнові зобов'язання, торговельні обмеження, умови транзиту товарів і транспортного сполучення через території Росії та України, арешти й ув'язнення осіб за політичними мотивами.

В рамках дипломатичної тактики відсутність всеохоплюючого рішення змушує затягувати час, чим зрештою пояснюється хаотичність заяв українських посадових осіб напередодні й навіть після зустрічі в «нормандському форматі» 9 – 10 грудня 2019 року. Проте така тактика спрацюватиме лише доти, доки Франція і Німеччина згодні продовжувати переговори в чотирьохсторонньому форматі. В реальності це означає, що з часом Київ буде змушений погодитися на кінцеве рішення, від якого залежатиме сценарій врегулювання на Донбасі.

Оскільки відносини з НАТО і ЄС відіграють настільки важливу в українському зовнішньополітичному процесі, доцільно окреслити головні фактори

політичного та міжнародно-правового характеру, які стоять на перешкоді членства України в Альянсі:

- анексія Криму, незаконність якої підтверджена деклараціями трьох самітів НАТО та численними заявами засідань Комісії Україна – НАТО. Підтекст проблеми полягає в тому, що постановка питання про членство України в НАТО за перебування Криму в складі Росії означає перетворення Альянсу на учасника конфлікту з Росією на боці Києва;

- наявність непідконтрольних Києву територій на Донбасі, що з погляду позиціонування НАТО видається не менш гострою проблемою. Офіційні документи НАТО характеризують роль Росії на Донбасі як втручання військовими засобами у конфлікт, постачання зброї, обладнання та живої сили, надання фінансової та іншої допомоги незаконним військовим формуванням. Переважна більшість країн ЄС, разом з європейськими членами Альянсу, висловлює принципову зацікавленість у припиненні збройної фази конфлікту, а політичні кола окремих країн неофіційно висловлюються за його врегулювання будь-яким способом, разом з можливістю суттєвих поступок з боку України;

- з урахуванням російського фактору територіальні проблеми України видаються навіть більш обтяжливими аніж проблеми Грузії, оскільки контрольовані Росією грузинські номінальні автономії (Абхазія та Південна Осетія) фактично виступають як частково визнані державні утворення. Однак на відміну від Криму, вони не були анексовані Росією і конституційно не проголошувалися суб'єктами РФ.

Окреслюючи загальну позицію НАТО щодо російсько-українського конфлікту, доцільно позначити наступні акценти:

- «безпекова криза» України та російсько-український конфлікт загалом вважаються суттєвим викликом трансатлантичній системі безпеки. Проте зазначена проблема тлумачиться як фактор безпеки в межах зовнішньої периферії євроатлантичного регіону, й тому не входить до сфери прямої відповідальності та спільної оборони країн-членів НАТО;

- з часу Варшавського саміту НАТО (2016 р.) в безпековій доктрині Альянсу з'явилися окремі елементи силового стримування Росії, проте ці ознаки носять доволі невиразний характер. Загалом позиція керівництва НАТО визначається невизнанням стану «нової холодної війни» та сподіванням на продовження діалогу з Росією попри загострення відносин та поступове руйнування системи контролю над озброєннями, разом з ядерними;

- хоча НАТО підтверджує положення Бухарестської декларації 2008 р. про те, що Україна і Грузія в перспективі можуть стати членами Альянсу, це членство розглядається суто як елемент невизначеної перспективи;

- в практиці двосторонньої взаємодії штаб-квартира НАТО та уряди держав-членів свідомо дотримуються формулювань, які позбавляють можливості тлумачити їх як визнання союзницьких відно-

син чи зобов'язань стосовно України, які виходять за межі «особливого партнерства». Офіційну політичну основу відносин між НАТО та Україною становлять Хартія про особливе партнерство (1997 р.) і Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство. Разом з Річною національною програмою України (РНП) ці документи визначають проведення Україною політичних, економічних та оборонних реформ, «націлених на впровадження євроатлантичних стандартів». НАТО вітає «постійні зусилля України повною мірою використати цей визначальний інструмент та інші засоби, разом з Процесом планування та оцінки Сил» [4];

- численні заяви і коментарі генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга і політичних лідерів країн-членів НАТО, разом з Б. Обамою, Д. Трампом, А. Меркель, Е. Макроном, заперечують можливість членства України саме з огляду на те, що її вступ до Альянсу змусить надавати пряму військову допомогу й загрожує втягненням союзників до прямого конфлікту з Росією. Оскільки рішення в НАТО ухвалюються консенсусом, кожен з членів НАТО може відхилити його, разом з етапом попереднього обговорення. Аналогічні міркування призводять і до блокування питання про надання Україні «Плану дій щодо членства в НАТО», хоча одержання такого підготовчого інструменту ще не означає згоди Альянсу на вступ країни-кандидата;

- важливо зауважити, що структура ПДЧ тотожна структурі Річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО, що обумовлює їхню змістовну подібність. Однак, як свідчить відмінність у назві, на думку зору керівництва НАТО сам факт надання Україні ПДЧ міг би сприйматися як ознака певних політичних зобов'язань з боку Альянсу.

Російсько-український конфлікт загострив проблему невизначеності перспектив безпекового статусу України. Обережне реагування НАТО на дії РФ та неготовність до стримування російського експансіонізму спричинили важкі наслідки у вигляді глибокої кризи європейської безпеки та скорочення впливу Заходу на пострадянському просторі. З погляду абстрактно-теоретичного моделювання, залежно від перебігу відносин між США, ЄС та Росією та, відповідно, різних конфігурацій міжнародних відносин

у європейському ареалі, можна передбачити чотири варіанти безпекового статусу України.

До цих варіантів належать:

- країна в ролі буферної зони між НАТО і Росією, що загалом відповідає теперішньому стану. За відсутності формальних союзників та фіксованих союзницьких зобов'язань зберігається стан фактичної позаблоковості. Позицію НАТО щодо України та російсько-українського конфлікту аж ніяк не можна вважати нейтральною, проте й обсяги військової допомоги Києву, вочевидь, не відповідають практиці союзницьких відносин. Статус буферної зони виглядає принципово нестабільним й обтяжується продовженням військового конфлікту на Донбасі у формі позиційного збройного конфлікту низького ступеня інтенсивності;

- роль неформального союзника НАТО, на яку загалом зорієнтовані основні доктринальні документи України, ухвалені після 2014 року. В разі схвального ставлення з боку НАТО такий статус мав би передбачати або підготовку до надання членства в НАТО, або спрямування значної військової допомоги, здатної забезпечити розбудову потужного оборонного потенціалу. В разі загострення відносин між НАТО і Росією такий статус міг би призвести до надання Україні ролі авангардної ланки чи окремого форпосту стримування РФ;

- нейтральна країна між НАТО і Росією. Набуття такого статусу обумовлено вимогами політичного керівництва РФ, висловленого зокрема в контексті російського бачення виконання Мінських угод. Примусова «нейтралізація» України потенційно можлива лише в разі принципової згоди з боку урядів Франції та ФРН, під їхні гарантії та за нейтрального ставлення з боку США і НАТО.

Як варіант нейтрального статусу можна розглядати і приклад «фінляндизації» як військовий нейтралітет, узгоджений та договірно оформлений із сильнішою сусідньою країною. Такий формат врегулювання передбачав встановлення відносин на засадах мирного співіснування, вільного вибору між різними формами економічної інтеграції та взаємного визнання відмінних політичних систем;

- перетворення на «сіру зону» з перспективою переходу до сфери геополітичного контролю і впливу РФ. Такий варіант можливий в разі руйнування існуючих переговорних механізмів щодо врегулювання конфлікту на Донбасі та відмови США, Франції та ФРН від участі в пошуку шляхів врегулювання російсько-українських протиріч. Такому розвитку подій можуть сприяти тривале продовження військового конфлікту на Донбасі та застосування Росією механізмів енергетичної блокади, які стимулюватимуть процеси внутрішньої дестабілізації в Україні.

Слід мати на увазі, що політичні кола в країнах НАТО мають різні інтереси та погляди на російсько-український конфлікт, що знаходить відображення у підтримці різних варіантів майбутньої ролі України

в системі європейської безпеки. За таких обставин позитивне ставлення до надання Україні масштабної воєнно-технічної допомоги висловлювалося відносно епізодично, переважно з боку представників військового командування та окремих політиків США, Польщі та країн Балтії. Загалом протягом 2014 – 2015 років бажання надавати Україні безкоштовну військову допомогу у формі засобів індивідуального захисту, обладнання, устаткування та амуніції виявляли уряди понад половини країн-членів НАТО, разом з США, Канадою, Польщею, Великою Британією, Литвою, Словаччиною, Туреччиною, Францією, Нідерландами, Іспанією, Чехією, Албанією, Норвегією, Латвією та Данією.

Головне протиріччя у позиціонуванні України та НАТО стосується прагнення української сторони до набуття членства та неготовності НАТО надати Україні не тільки повне членство, але й ПДЧ, який виконує роль підготовчої програми на етапі вступу до Альянсу. Зі свого боку, країна, яка отримала ПДЧ, вважається пов'язаною з НАТО процедурою підготовки до вступу. В політичному контексті така країна не вважається позаблоковою або принаймні такою, що має невизначений статус у відносинах безпеки.

Кризовий стан європейської безпеки потребує від української дипломатії забезпечення постійного політичного діалогу з НАТО, його провідними державами-членами та країнами-сусідами України з метою своєчасної оцінки нових загроз та нейтралізації агресивних дій з боку РФ. В політичних колах висловлювалися припущення про те, що відносно України та Грузії НАТО могло б застосувати прецедент внесення уточнюючих поправок до Північноатлантичного договору 1949 року з приводу «визначення території», які охоплює ст. 5 договору [5].

Свого часу такі поправки були внесені відповідно до ст. 2 Протоколу до Північноатлантичного договору про вступ Греції та Туреччини, підписаного 22.10.1951, а також для вилучення із зони відповідальності НАТО колишніх французьких департаментів в Алжирі (з 3.07.1962). Специфіка застосування ст. 6 договору (застосування принципу колективної оборони) до Греції та Туреччини була також скоригована з урахуванням історичних територіальних претензій з боку Греції та неврегульованих питань щодо морського простору і деяких островів. Утім, глава Союзницького офісу НАТО в Грузії Р. Пуглісі (06.11.2019) дала чітке спростування таких припущень, повідомивши, що НАТО в принципі не буде розглядати варіанти, що зупиняють дію ст. 5 Північноатлантичного договору відносно Абхазії та Південної Осетії [6]. Таке спростування, яке було висловлено вперше, закриває питання про теоретичну імовірність членства Грузії та України без врегулювання конфліктів між цими двома країнами та РФ.

Отже, політичне врегулювання конфлікту на Донбасі залишається чинником, який впливає на спрямування міжнародної взаємодії в європейському просторі, разом з відносинами між провідними

країнами ЄС та Росією. В цьому контексті у діалозі з Францією та ФРН українська дипломатія мала б поставити питання про ув'язку врегулювання конфлікту на Донбасі на основі Мінських угод з наданням юридично зобов'язуючих гарантій його дотримання з боку Франції та ФРН.

Не менш проблемними виглядають і перспективи членства України в ЄС. Формальна мета членства в ЄС буде позбавлена конкретного змісту доти, доки вона не буде визнана європейськими інституціями та урядами країн-членів. Серйозне ставлення до забезпечення європейської перспективи України має супроводжуватися реалізацією стратегії, спрямованої на припинення економічної деградації України. Те ж стосується і планів масованого розпродажу сільськогосподарської землі з метою запровадження латифундистського землеволодіння та прискореного обезлюднення сільських районів.

Пошук місця України в європейському балансі має передбачати подолання масової бідності, системної корупції, врегулювання конфлікту з Росією й встановлення у якійсь формі мирного співіснування. Інакше кажучи, без виваної, національно орієнтованої концепції економічного розвитку та відновлення фізичного сектору економіки держава ризикує потрапити до підручників як унікальний приклад розорення, розграбування та депопуляції колись надіндустріалізованої й самодостатньої країни, потенціал якої у 1960-ті роки становив близько 3 – 5 % світового ВВП. Попри заявлену мету набуття членства в ЄС залишаються актуальними завдання, пов'язані з розробкою гнучкої й прагматичної торговельно-економічної політики, відновленням присутності української продукції на традиційних ринках та пошуку нових перспективних ринків у різних країнах світу.

Сергій ТОЛСТОВ,

*зав. відділу ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
кандидат історичних наук, доцент*

Список використаних джерел:

1. Winston A.S. The World in 2030: Nine Megatrends to Watch / Massachusetts Institute of Technology. 2019. May 07. <https://sloanreview.mit.edu/article/the-world-in-2030-nine-megatrends-to-watch/>
2. Burrows M. The Future, Declassified: Megatrends That Will Undo the World Unless We Take Action. N.Y. : St. Martin's Press, 2014. VI, 281 p.
3. Global Trends 2025: A Transformed World. NIC 2008-003. Washington : US Government Printing Office, November 2008. XIII, 99 p.
4. Спільна заява Комісії України – НАТО з нагоди 20-ї річниці Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. 10 липня 2017 / МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/58521-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina-nato-z-nagodi-20-ji-richnici-khartiji-pro-osoblive-partnerstvo-mizh-ukrajinoju-ta-nato>
5. Coffey L. NATO Membership for Georgia: In U.S. and European Interest / The Heritage Foundation. Special report No. 199. 2018. January 29. 22 p.
6. Розарія Пуглісі: Говоря о вступлении в НАТО, мы имеем в виду всю Грузию, включая Абхазию и Южную Осетию / Кавказ Online. 06.11.2019. <http://kavkazia.net/Georgia/2019/1573088788.php>

DOI 10.46493/2663-2675-2020-4-2

Євроінтеграційний курс України: перспективи і застереження

Summary

Ukraine's European Integration Course: Prospects and Caveats.

In the course of the research it was proved that even signing the Association Agreement and obtaining a visa-free regime of Ukraine with the EU did not bring Ukraine closer to the status of a permanent member of the European Union and NATO. One of the main reasons for the loss of such a prospect is the glaring mismatch between the promises of bright prospects for the powerful development of this geopolitical and geo-economic union, which at one time gave the «architects» of the current EU and the reality of the unrealized grand plans of transforming the EU into a world leader.

It is shown that the weak predictive potential in the assessment of the further destiny of the EU is due to the lack of proper scientific and theoretical substantiation of the basic foundations of this unprecedented geopolitical association, which is evaluated by different authors, whether as a specific federal or confederate association in which national or sovereign delegated to the supranational level. In particular, several scientific versions co-exist to provide optimal parameters for the construction and construction of the European Union. In particular, we are talking about «classically federalist», «intergovernmental» approaches, «rational choice theory», «liberal intergovernmental direction», «multilevel governance», «network management», quasi-theory called «neo-functionalism».

In fact, all of these models in one way or another ignore the proposed by S. de Gaulle model of the EU organization on the Europe of Motherland principle in favor of the cosmopolitan global project of the United States of Europe. As a result of the implementation of the Lisbon Treaty, the process of non-equivalent economic division within the EU itself has actually been legalized. Despite this, in March 2017, EU member states signed a document called Europe of Different Speeds in celebration of the 60th anniversary of the Union's founding.

It is substantiated that such violation of the principle of solidarity and equality declared in the programming documents in the EU's activities arose precisely due to the forced unification of the requirements for the national economies, which are not equal in their potential, inevitably, which creates discriminatory conditions for their dynamic possibilities. Such a geo-economic configuration leads to a slow development of the common economy throughout the EU. All of them naturally led to complaints of the political leaders of the Czech Republic, Poland, Hungary, the Netherlands (not to mention the leaders of nationalist parties in virtually all European countries) about the anti-national orientation of the current EU policy.

The conceptual conclusion is drawn: the reason for the aforementioned synchronicity of world cosmopolitanism and European transnationalism lies in the fact that due to the very complex processes of the stage of civilizational scale the world prevailed in the negative trend of global non-equivalent redistribution of goods, capital and financial resources.

At the same time, the analysis points to the need to take into account that in today's globalized world for the survival of individual nation-states (especially those without superpower status) and even against the background of the growing global crisis, it is imperative that the optimum «incorporation» of political nations into more powerful regional associations. That is why irreconcilable Euroscepticism cannot be constructive now. However, as shown in the article, this integration of Ukraine will only make sense if there is a fundamental change in the existing model of a united Europe in order to maximize the functional complementarity of political and economic institutions of nation states and supranational decision-making centers at EU level.

Keywords: EU reform, Ukraine and EU, nationalism and globalism, Euroscepticism

Трохи передісторії

Як відомо, «європейський вибір» став символом модернізації України, її здатності назавжди покінути зі своїм тоталітарним минулим. Символічно, що саме зі студентських акцій протесту, головною вимогою яких було підписання відкладеної В. Януковичем угоди про асоціацію України з Європою, фактично розпочався протестний Майдан.

Існування певних позитивних здобутків на цьому євроінтегративному шляху засвідчує прийняття України до ЄС як асоційованого члена, обіцяно запровадження безвізового режиму. Здавалося, збуваються обіцянки чинної ще за часів Помаранчевої революції влади, речники якої обіцяли входження України до Євросоюзу мало не протягом року. Саме тоді в уряді з'явилась посада «Віце-прем'єр-міністра з питань європейської інтеграції». І хоча пізніше її було скасовано через проросійську позицію В. Януковича, вже 2016 року дев'ять країн-членів ЄС підготували документ, в якому йшлося про повільні темпи реформування України та містився заклик до решти країн Євросоюзу активніше сприяти українськими реформам і прискоренню євроінтеграційного курсу, що призвело до відновлення згаданої посади.

Про намагання принаймні декларувати важливість саме такого прозахідного курсу також красномовно свідчить і те, що 7 лютого 2019 року Верховною Радою було ухвалено

закон про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО.

Але «віз і донині там»: навіть підписання угоди про асоціацію та отримання безвізового режиму з ЄС не наблизило – та й не могло наблизити – нас до постійного членства у Євросоюзі та НАТО. Свідченням цього є те, що на сьогодні існує низка країн, які також уклали подібну угоду, але навіть внаслідок свого географічного розташування в принципі не можуть вступити до ЄС. А головне, незважаючи на всі заохочувальні «жести доброї волі», відсутність перспектив отримання постійного членства в озорій перспективі не приховують і європейські експерти та політики.

Не випадково Україна отримувала останніми роками від Євросоюзу вкрай низькі квоти з багатьох позицій щодо обсягів річного експорту власної продукції до ЄС, які здебільшого повністю вичерпуються вже протягом січня. Внаслідок чого українське сільське господарство вже втратило частину свого традиційного продовольчого експорту. Водночас ЄС запровадив величезну кількість вимог з узгодження українського та європейського законодавства щодо економічних соціальних й екологічних стандартів, які уповільнюють реалізацію нашої євроінтеграційної стратегії [1, с. 230 – 246]. А це, зі свого боку, стимулює вкрай небезпечне зростання економічної залежності України від Росії.

Інтеграційна дискримінація

Що ж до причин єсівського песимізму щодо перспектив прийняття нових членів, то чи не головна з них – кричуща невідповідність між обіцянками райдужних перспектив потужного розвитку цього геополітичного та гео економічного об'єднання, які свого часу давали «архітектори» нинішнього ЄС, та реальністю нереалізованих грандіозних планів мало не світового лідерства, уповільненим розвитком загальноєвропейського ринку економіки, а то й стагнаційним станом окремих постійних членів, що виступають тими тихохідними «кораблями», що визначають швидкість руху європейської «ескадри» загалом. Невипадково середньоєвропейський ВВП на душу населення зменшувався за кожного наступного розширення ЄС [2, с. 226 – 228].

На тлі цих негараздів в експертній спільноті почало наступати усвідомлення того, що протягом усього становлення ЄС було відсутнє належне науково-теоретичне обґрунтування базових засад цього безпрецедентного геополітичного об'єднання, яке оцінюється різними авторами чи то як специфічне федеративне, чи то конфедеративне об'єднання, в якому національний суверенітет так чи інакше делегується на наднаціональний рівень. Так, ще 2002 року група експертів високого рівня, очолювана колишнім канцлером ФРН Гельмудом Шмідтом, надрукувала доповідь під назвою «майбутня еволюція Європейського Союзу», в якій зазначалось: «Поточна криза ЄС викликана відсутністю загальної концепції майбутнього образу ЄС» [3, р. 7].

Справді, співіснує декілька вельми наукоподібних версій щодо забезпечення оптимальних параметрів будови і побудови Євросоюзу. Зокрема, йдеться про «класично федералістський», «міжурядовий» підходи, «теорію раціонального вибору», «ліберальний міжурядовий напрям», «багаторівневе управління», «управління через мережі», квазітеорію під назвою «неофункціоналізм». Але всі ці розробки фактично можна охарактеризувати як прагнення «поставити воза попереду коня»: під декларації щодо необхідності максимально прагматичного підходу до рішення вказаного надзавдання насправді пропонується підмінити стратегію – визначення курсу та принципових засад Євросоюзу, а значить і довгострокового передбачення наслідків його реалізації, тактикою дрібних кроків у напрямку, здавалося б, очевидних ситуативних цілей та їхньої корекції «за ходом справи», тобто на основі отриманих завжди проміжних результатів (або, згідно з настановами класика неолібералізму К. Поппера, максимально уникаючи будь-якого системного теоретизування – т.з. соціальної інженерії).

Інколи подібного роду концептуальний релятивізм навіть сягає ступеня апології свого роду «запрограмованого хаосу», довільної стохастичності, що так чи інакше ґрунтуються на міфології абсолютно вільного ринку, яка буцімто максимально сприятиме становленню ЄС у режимі самоорганізації і завдяки постійному стану несталої рівноваги забезпечить позитивну динаміку розвитку. Особливо на подібні ілюзії грішить саме неофункціоналізм. «Турбулентність, – пише один із засновників цього напрямку, – це термін, який ми застосовуємо стосовно до плутаних та конфліктуючих між собою уявлень акторів, що діють за надзвичайно складної соціальних обставин. Кількість акторів надзвичайно велика. Кожний із них переслідує різноманітні взаємно несумісні цілі. ...І все ж таки деякі з цих цілей можуть бути досягнуті без співробітництва з іншими. Отже, поле турбулентності – це політичний простір, в якому плутанина подібного роду переважає в дискусіях перемовин. Вона може бути субнаціональною, національною, регіональною, міжрегіональною, глобальною – і все це одночасно».

Втім, у дійсності всі подібні «концепції» реалізації тактичних рішень без належних стратегічних прорахунків є нічим іншим як переспівами поглядів, висловлених ще на початку п'ятидесятих років минулого століття тими ж Р. Шуманом та Ж. Моне, з приводу пріоритету яких як фундаторів ЄС у його нинішньому вигляді все ще продовжують точитися дискусії [4]. Так, у знаменитому «Маніфесті 30», як найбільш вдалому для успішної реалізації об'єднання Європи, Р. Шуман підкреслював: «Європа не може бути створена раз і назавжди згідно з єдиною стратегією. Вона будуватиметься на засадах конкретних досягнень, безпосереднім наслідком яких де-факто стане виникнення загальної європейської солідарності» [5].

Але, як відомо, очікувана солідарність так і не виникла, а виник поки що наростаючий розкол, який вже серйозно загрожує існуванню об'єднання, на яке нещодавно

давно покладались такі великі сподівання. Та інакше і не могло бути, адже, як це не дивно, «батьки-засновники», декларуючи «благие» наміри, якими нерідко встелена дорога до пекла, з самого початку зовсім не планували будувати ЄС на засадах рівноправного співробітництва його майбутніх членів.

Ще 1975-го під час розробки спільного бюджету ЄС Л. Тіндемманс запропонував поняття «Європа різних швидкостей». Подібний підхід, але у більш широкому контексті, на початку 2000 років втілювався у моделі «Європи концентричних кіл» Ж. Делора, Е. Баладюра, до якої концептуально близькі «європейська федерація» Й. Фішера, концепція так званого міжурядового федералізму Ж. Ширака та Л. Жоспена. Саме у цій трактовці, всупереч деклараціям про необхідність максимально швидкого вирівнювання економічного потенціалу країн-учасниць, фактично визнається прийнятною ситуація, за якої держави-члени розвиваються в межах європейського об'єднання неоднаковими темпами.

І все це за умови згідно зі ст. 2 «Договору про заснування Європейської Спільноти», де зазначається, що «завданням Спільноти є, запроваджуючи спільний ринок, економічний та валютний союз, ...поширювати в межах усієї спільноти гармонійний, збалансований і стабільний розвиток економічної діяльності, високий рівень зайнятості та соціального захисту, ...стабільне і безінфляційне зростання, високий рівень конкурентоспроможності та конвергенції економічних показників, ...підвищення рівня якості життя». Причому досягати це має за рахунок «...скасування перешкод вільно-

му пересуванню людей, товарів, послуг і капіталу між державами-членами».

В реальності, під заклики про рівноправність та взаємовигідність співробітництва всіх постійних членів Євросоюзу, інтегрованих до спільного економічного та інформаційного простору, із самого початку закладались економічні вимоги та політичні інститути, які унеможливають забезпечення консолідації між членами новоутвореної спільноти.

Німецько-французький гегемонізм

Зокрема, проведення загальноєвропейської політики обмежень дефіциту державного бюджету стримує зростання та знижує антикризовий потенціал національних економік, позбавляючи їх можливості проводити політику емісійного кредитування реального сектору та, з метою стимулювання експорту, ослаблювати власну національну валюту. Запровадження «євро» також, насамперед, грало на руку головному економічному важковаговику нинішнього ЄС – Німеччині з її задіяними промисловими потужностями, яка, до того ж, отримала зиск від процесу деіндустріалізації низки європейських країн, що входять до економічної єврозони. Все це дозволило стати цій країні, для фактично позбавлених економічного суверенітету членів ЄС, не тільки основним поставником продукції, а й кредитором першої інстанції, заробляючи завдяки цьому величезні дивіденди. Катастрофічні наслідки такої лихварсько-посередницької фінансової стратегії для економіки Євросоюзу загалом сьогодні відчайдушно намагається зменшити Європейський центральний банк [6].

Взагалі, максимальна, по суті, примусова уніфікація вимог до зовсім не рівних за своїм потенціалом національних економік неминуче закладала дискримінаційні умови щодо можливостей їхнього динамічного зростання. Адже подібно до того, як у боксі навіть за чесного дотримання правил поєдинок між важковаговику і спортсменом легкої ваги з великою ймовірністю призведе до перемоги першого, запровадження дефляційної моделі мінімального бюджетного дефіциту неминуче надає монопольну перевагу на спільному ринку (зокрема за допомогою скасування національних валют та запровадження «євро») потужнішим в економічному відношенні державам (в даному випадку, насамперед, Німеччині та частково Франції і Британії) коштом економічно менш розвинених країн.

А, отже, на промисловість та сільське господарство цих останніх, за неможливості проведення економічної політики стимулювання купівельної спроможності населення та кредитної накачки бізнесу, неминуче чекав занепад. Що, власне, і відбувається на наших очах: попри всі передбачені преференції та пільги для «другорядних» країн ЄС начебто з метою їхнього «підтягування» до рівня держав-лідерів внаслідок втрати конкурентоздатності національних

економік відбувається постійний перерозподіл соціального багатства на користь європейських «швидкісних потягів» та одночасні процеси деіндустріалізації країн-ізгоїв, які, до того ж, все більше потрапляють до боргової пастки. Причому, незважаючи на щорічні мільярдні пільгові дотації з боку Брюсселя, вже йдеться не тільки про кризу низки країни Східної Європи та Прибалтики, а й таких «старожилів» Старого Світу як Італія та Іспанія, що вже знаходяться у майже дефолтному, або, подібно до Греції, де-факто у дефолтному стані.

На достовірність сказаного свідчить реальний перебіг останніх подій. Замість здійснення ефективних заходів, спрямованих на те, щоб усунути всі ці кричущі невідповідності проголошеним гаслам у «спільному європейському домі», нещодавно відбулось юридичне оформлення подібного, глибоко дискримінаційного стану речей, згідно з яким одні мешканці житимуть у максимальному комфорті «нагорі», а інші – у підвальних, так би мовити, приміщеннях. Зокрема, йдеться про те, що зовсім недавно президент Єврокомісії Ж.-К. Юнкер озвучив, а лідери Німеччини та Франції підхопили, ідею так званого «двошвидкісного розвитку ЄС» [7]. Тобто фактично відбулось узаконення процесу нееквівалентного економічного поділу в межах самого ЄС. І незважаючи на це, в Римі ще в березні 2017 року країнами-членами ЄС (окрім Польщі та Великобританії) під час урочистостей з нагоди 60-ї річниці заснування Союзу таки було підписано документ під назвою «Європа різних швидкостей». Причому, як зазначалось, цей акт отримав схвальну оцінку президента Єврокомісії Ж.-К.Юнкера. Більше того, 2 січня 2019 року в німецькому місті Ахен (що вельми символічно – колишній столиці ім-

перії франків Карла Великого) канцлер Німеччини А. Меркель та президент Франції Е. Макрон підписали «Договір між Французькою Республікою та Федеральною Республікою Німеччина щодо франко-німецького співробітництва та інтеграції». На думку ряду фахівців, цими діями Франція та Німеччина, зі згоди Брюсселя, фактично стимулюють процес розшарування між країнами ЄС. Більше того, ці дві визначальні країни, прагнучи посилити взаємодію в економіці, зовнішній політиці, оборонному та військово-промисловому секторі, а в перспективі й створити спільний франко-німецький парламент, певною мірою навіть виходять за межі Євросоюзу, що може вбити черговий цвях в його труну [8].

Очевидно, що від послаблення євроінтеграційних зав'язків внаслідок запуску механізму різнорівневої інтеграції, передусім, виграють економічно більш розвинені та стабільні країни ЄС, тобто Північно-Західної частини Європи. Що ж стосується Східного блоку Євросоюзу та Півдня, зокрема Італії, Іспанії, Греції з їхніми величезними проблемами в економіці, які, до того ж, найбільше потерпають від емігрантів з Близького Сходу, то вони явно втрачають від реалізації цього проекту – звідси й посилення орієнтації тих же Італії та Греції на Китай.

Невипадково, вітаючи Ахенську угоду, Д. Туск, що був на той час головою Європейської Ради, одночасно висловив побоювання з приводу того, що посилення ядра ЄС може збільшити його вертикальну поляризацію, тому потрібні гарантії, що «зміцнення кооперації у малих форматах не стане альтернативою співробітництву в межах усієї Європи» [9].

Справді, всі вищезгадані процеси несуть реальну небезпеку існуванню нинішнього ЄС та, безумовно,

Ахенська угода. 22 січня 2019 рік

Жак Делор

не мають нічого спільного з ідеями Ш. де Голля та К. Аденауера стосовно франко-німецького лідерства у майбутньому Євросоюзу, на які посиляються нинішні космополітично-орієнтовані очільники цих двох країн: Е. Макрон та А. Меркель. Адже посилення міждержавного співробітництва між найпотужнішими державами Європи (в минулому часто зятих ворогів) трактувалось двома видатними політиками сучасності як провідна роль очолюваних ними країн у гарантуванні успішного розвитку всіх членів спільноти як суверенних держав.

Глобалістський троянський кінь

Унаслідок описаних вище процесів відбулось стрімке – насамперед, економічне – розшарування держав-учасників ЄС. Унаслідок цього нинішня ж модель ЄС все більше нагадує Сонячну систему: масивний центр притягає до себе людські, фінансові та інші ресурсні потоки, які не можуть втримати держави з послабленою власною «гравітацією», а європейські країни-сателіти, перебуваючи на віддалених стаціонарних орбітах, мають обертатися навколо «світил» – Німеччини та Франції.

Очевидно, за подібного «різношвидкісного» розвитку в межах ЄС, особливо з числа новоприйнятих, навіть отримавши статус постійного члена, Україна однозначно опиниться на найнижчому щаблі орбіти створеної геоекономічної ієрархії або на найбільш віддаленій орбіті, що найменшою мірою прогривається «сонцем» загального економічного добробуту ЄС. Причому все це дуже нагадує описаний ще Е. Валлернштайном загальносвітовий поділ на «світосистемне ядро» розвинених країн і напівпериферію держав, які останні десятиліття забезпечували високі стандарти споживання і життя Заходу – багато в чому коштом рівня та якості життя власних громадян (передусім, йдеться про Китай) та «периферію» країн недорозви-

нених або, подібно до України, штучно деіндустріалізованих, десоціалізованих та денаціоналізованих. Як відомо, для всіх них уже існує особливе визначення «failed state»: «держава, що не відбулася».

Справді, попри всі інтеграційні потуги, прірва між гегемоном та новітніми домініонами на рівні загальноєвропейському, що є частиною загальносвітового, так би мовити, постнеоколоніального тренду, неухильно поглиблюється. Як тут не пригадати знаменитий біблійський вислів: «Коли будинок розділений сам у собі, неспроможний будинок той більше стояти».

Причина вищезгаданої синхронності світового космополітизму та європейського транснаціоналізму полягає в тому, що внаслідок дуже складних процесів стадіально цивілізаційного масштабу в світі запанував негативний тренд глобального нееквівалентного перерозподілу товарів, капіталів, природних та людських ресурсів на користь транснаціональних фінансово-лихварських угруповань, діяльність яких спричинила безпрецедентні соціальні катастрофи двох світових війн. А також – Велику економічну депресію 1929 – 1933 років та навіть перманентну світову економічну кризу останніх десятиліть.

І це незважаючи на післявоєнні успіхи Франції за Ш. де Голля, Німеччини Л. Ерхарта, демілітаризованої Японії, що здійснили «економічні дива» – перехід від індустріальної до постіндустріальної фази розвитку. Причому ці досягнення стали можливі, передусім, завдяки максимальній активізації креативності громадян на основі забезпечення національної консолідації та соціальної справедливості, що і дозволяло забезпечити ефективне співробітництво між працею і капіталом («система участі» або «дирижизм» у Франції, «соціальна ринкова економіка» або «ордолібералізм» у Німеччині, «конфуціанський капіталізм» в Японії).

Показово, що нинішній Євросоюз було засновано зусиллями найбільш активних прибічників створення бездержавних «Сполучених Штатів Європи», А. Бріана та переконаного глобаліста, трансатлантиста, «людини Європи» Ж. Моне (протягом 1955 – 1975 років він очолював «Комітет за створення Сполучених Штатів Європи»), а також відомого будівничого нинішнього ЄС (і фінансиста за сумісництвом) Ж. Делора, котрий як багаторічний президент Єврокомісії запроваджував нинішній європейський федералізм і спільну європейську валюту. Зрозуміло, що подібний космополітичний проєкт європейського об'єднання передбачає денаціоналізацію модерних націй-держав, батьківщиною яких за Нового часу став саме Старий Світ.

Отже, стає зрозумілим намагання «батьків-засновників» ще в період заснування Європейської Спільноти Вугілля та сталі (ЄСВС) уникнути розробки геополітичної стратегії побудови ЄС і підмінити її міфом про все той же вільний ринок, що все саморганізує, причому в напрямку перетворення ЄС на федеративний устрій: «Ж. Моне дефініював ЄСВС конкретно як

«фундамент» чи «перший етап» на шляху до Європейської федерації. Розвиток концепції транснаціональної політичної спільноти підтверджує і подальша історія європейського єднання ... під гаслом «першочерговості ринкової інтеграції».

Природно і те, що Ш. де Голль був категорично проти домінування в ЄС наддержавних владних структур. Він запропонував об'єднання на засадах «Європа Батьківщин», а зовсім не національно безликих «сполучених штатів Європи». Саме тому він постійно виступав проти ідеї національного знеособлення Європи, сповідуваних Р. Шуманом та Ж. Моне, та всіляко блокував їхні євроінтеграційні ініціативи (як відомо, Ж. Моне був одним із засновників НАТО, з військових структур якого де Голль вийшов 1966-го через незгоду з американсько-британським гегемоністським курсом стосовно Європи і світу).

Але незважаючи на це, після смерті цього, чи не найвидатнішого, державного діяча світового рівня саме керівництвом спеціального Конвенту, який очолював В. Ж. д'Естен, було створено проект Конституції ЄС, що відповідав ідеї прикінцевого створення федеративних Сполучених Штатів Європи Р. Шумана та Ж. Моне. І хоча його було провалено на національних референдумах у Нідерландах та в самій Франції, а саме одностайне затвердження на референдумах усіх майбутніх постійних членів було необхідною умовою прийняття проекту конституційної угоди, прописаною в основоположних документах, саме цей варіант об'єднання, врешті-решт, було все ж таки реалізовано фактично нелегітимним способом у вигляді Лісабонської угоди.

Внаслідок цього виникли нинішні європейські політичні інститути, сконструйовані так, що стало можливо приймати важливі управлінські рішення в достатньо анонімному режимі та не нести за це жодної відповідальності – через граничну анонімність прийняття управлінських рішень вони характеризуються і максимальною безвідповідальністю. Адже, як справедливо вказують критики нинішнього ЄС, нині існуючий «своєрідний» поділ влад між Єврорадою, Єврокомісією, Європарламентом внаслідок безвідповідальності та управлінської неефективності цих установ скоріше призводить не до функціональної взаємодії цих інститутів як «гілок влади» політичної системи ЄС, а до розподілу влади між ставлениками європейських бізнес-еліт (звідси регулярні корупційні скандали в Єврокомісії, яка виконує роль виконавчої влади).

Одночасно, за допомогою проведення наддержавною брюссельською бюрократією активної політики мультикультуралізму та політкоректності, наслідком якої стала масова навала до країн ЄС низькокваліфікованих емігрантів, що сповіднують ісламський релігійний фундаменталізм, та несприйняття гендерної рівності, толерантності, зокрема й стосовно ЛГБТ-спільноти, поступово відбувається стрімке розмивання базових цінностей європейського типу суверенності та підірив титульних етносів, які є основою на-

ціональної консолідації в державах-членах ЄС. Все це доповнюється реалізацією проекту «Європа регіонів», яка також відбувається коштом національних держав, чим фактично заохочується зростання місцевого сепаратизму, що останнім часом уже реально загрожує територіальній цілісності переважної більшості постійних членів Євросоюзу. На практиці це лише посилює загальноєвропейські негаразди.

Наростаючий супротив

Отже, стає цілком зрозуміло, через що ряд лідерів єсесевських країн, яким нав'язано статус держав «другого сорту», категорично не сприйняли всіх вищезгаданих «конструктивних особливостей» нинішньої будови ЄС. Зокрема, президент Польщі А. Дуда заявив під час XXVII економічного форуму у Криниць-Здруй: «Коли говорять, що Brexit став катастрофою для ЄС, то слід пам'ятати: Brexit – вкрай неприємна подія, але вона не загрожує єдності ЄС. Проте ініціатива щодо «Європи різних швидкостей» підриває основи Євросоюзу – спільноти рівних країн» [10].

Чеський президент В. Клаус не погодився ратифікувати низку угод, спрямованих на т.з. поглиблення євроінтеграції, зокрема план створення фонду фінансової допомоги єврозоні, затверджений законодавцями Європарламенту. Більше того, В. Клаус постійно дозволяв собі порівняння ЄС з директивно-централізованим імперським Радянським Союзом і навіть відмовився піднімати загальноєвропейський прапор над Празьким замком. Критикував він і Лісабонську угоду, прийняту в обхід процедури затвердження Конституції ЄС, яка справді, по суті, є антидемократичною.

Цілком зрозуміло і те, що глобалісти в самому ЄС не могли не засудити будь-які спроби дистанціюватися від практично нав'язаного ними курсу. Одним з яскравих показників подібного наступу неоліберальних «федералістів», прибічників «сполучених штатів Європи», на «націоналістів», на мій погляд, стало недавнє рішення чеського парламенту оголосити імпічмент президенту В. Клаусу – незважаючи на те, що повноваження чеського глави держави все-одно невдовзі закінчувались.

Звідси і нарікання політичних лідерів Чехії, Польщі, Угорщини, Нідерландів (вже не кажучи про націоналістичні партії практично всіх країн Європи) на антинаціональне спрямування політики нинішнього ЄС. Все той же президент Чехії В. Клаус виступив із жорсткою критикою Лісабонської угоди як такої, що, по суті, дискримінує у ЄС невеликі держави. Лауреат Нобелівської премії, лідер знаменитої партії «Солідарність» Л. Валенса цілком справедливо зазначав, що процедура кулуарного обрання президента ЄС не дає можливості обрати як главу Євросоюзу харизматичну особистість, авторитет якої сприяв би посправжньому консолідації народів Європи.

Водночас британський прем'єр-міністр Д. Кемрон свого часу заявляв, що саме ідея нерівномірності

розвитку ЄС та нав'язування стратегії «глибокої інтеграції», всупереч проголошеним на початку його існування цілям, є підставою для виходу Об'єднаного Королівства із Євросоюзу (що і відбулось).

Нарешті як реакція на спроби протягування моделі загальнодержавної нерівноправності в державах ЄС стрімко виникають і чисельно зростають (зокрема й на рівні Європарламенту) радикальні партії правого та лівого ідеологічного спрямування, типологічною ознакою яких є євроскептицизм [11].

І саме тому можна погодитись, що, «зводячи в ранг мало не національної ідеї прагнення членства в Європейському Союзі, українцям варто було б самим собі відповісти на запитання: а що саме ми хочемо від членства в цій спільноті та на які жертви заради цього готові йти, аби потім не почуватися так само обдуреними й зневіреними як нині громадяни низки країн ЄС?».

На жаль, поки що, на мій погляд, українська влада недостатньо враховувала при формуванні своєї євроінтеграційної стратегії всі ці дуже суперечливі тенденції в житті ЄС.

Історичні шанси

Особливо хочу підкреслити, що сказане ніяк не означає, що автор статті виступає проти євроінтеграційного курсу як такого. В сучасному глобалізованому світі задля виживання окремих національних держав (особливо тих, що не мають статусу супердержав) та

ще й на тлі наростаючої загальносвітової кризи справді є нагально необхідним оптимальне «вписування» політичних націй до більш потужних регіональних об'єднань. Саме тому непримиренний євроскептицизм зараз аж ніяк не може бути конструктивним.

Інша справа, що подібне входження України до «спільного європейського дому» стане можливим, а, головне, доцільним тільки у випадку проведення глибокої комплексної структурної реформи політичних та економічних інститутів ЄС саме на проголошених в офіційних документах принципах забезпечення максимального поєднання потенціалу національних суверенітетів із загальноєвропейською стратегією розвитку [12]. Причому важливо зазначити, що ці реформи типологічно співставні з тими, які необхідно провести в Україні на державному рівні, що, окрім всього іншого, спростить синхронізацію українського та європейського законодавства [13].

Про ймовірність саме такого перебігу подій свідчить те, що подібно до того, як на глобальному рівні всі намагання перекласти проблеми неефективності нинішнього глобального тренду суспільно-економічного розвитку, врешті-решт, бумерангом повертаються до самих країн «світосистемного ядра», породжуючи в них не тільки економічну, а й світоглядно-ціннісну кризу в розвинених країнах Заходу, так подібна ж криза відтворюється і на рівні європейському. Навіть у Німеччині, що претендує на статус економічного локомотиву ЄС, різко уповільнився економічний розвиток, а в Франції на тлі спроб демонтажу моделі соціальної держави не припиняється потужна політична

криза. Зокрема, знаменитий «Дойчебанк», діяльність якого перебуває у лихварсько-паразитичному мейнстрімі світової фінансової системи, через безпрецедентне зростання так званого «плеча» – величезної різниці між спекулятивними активами та реальним капіталом – фактично вже є банкрутом, якого підтримують на плаву за рахунок штучних маніпуляцій зі звітністю та закачуванням інфляційної ліквідності. Йдеться про вибудовувану фінансову піраміду в 70 трлн (!) євро. Згідно з іншими оцінками портфель вторинних цінних паперів оцінюється в 46 трлн євро, що в 14 разів перевищує ВВП Німеччини і, на думку фінансових аналітиків того ж МВФ, цілком може не тільки запустити ланцюгову реакцію розвалу європейської банківської системи, а й створити серйозні проблеми на світовому ринку капіталів [14]. Про фактичний стан банкрутства цього локомотиву європейських фінансів свідчить масове скорочення персоналу та відмова в найближчі три роки виплачувати дивіденди своїм вкладникам.

Як наслідок, у ряді європейських країн встановлено не просто низькі, а й від'ємні відсоткові ставки, завдяки чому фінансові установи під загрозою банкрутства навіть у збиток собі дають можливість перефінансувати фірми, які не в змозі повернути взяті кредити. Це дозволяє тимчасово підтримати на плаву банківську систему, але загрожує неминучим майбутнім занепадом економіки. Показово, що навіть згадуваний Європейський центральний банк встановив базову відсоткову ставку на рекордно низькому рівні – 0 %, а ставку за депозитами на рівні – 0,4 % [15].

Саме цим, до речі, можна пояснити, передусім, постійні заяви, що лунають останнім часом про необхідність пригальмувати взяті у попередні десятиліття темпи розширення ЄС та про необхідність надавати більше уваги вдосконаленню його існуючої політичної та економічної структури й зміцненню внутрішньоінтеграційних зв'язків, одночасно супроводжуючись відвертими антиукраїнськими геополітичними та геоекономічними реверенсами у бік Росії. Насправді, на тлі неухильно наростаючої світової економічної кризи лідери ЄС поки що намагаються вирішити свої економічні проблеми за рахунок більш активного використання російських природних ресурсів і ринків збуту. Звідси постійні натяки різноманітних європейських речників щодо необхідності скасування антиросійських економічних санкцій та навіть заяви з уст німецького канцлера і французького президента щодо необхідності створення спільного економічного простору «від Лісабона до Владивостока», а також про геополітичну належність Росії до сім'ї європейських народів. В цьому ж руслі знаходиться заява Е. Макрона за підсумками зустрічі з В. Путіним про необхідність повернення Росії до складу G7. Але всі ці нагадання марні, позаяк лише радикальна зміна стадіально-цивілізаційної парадигми як на рівні світовому, так і європейському може дати людству шанс подолати стрімко наростаючі глобальні проблеми, що, принаймні на словах, визнає той же Е. Макрон.

Отже, проведений аналіз свідчить, що Україні при формуванні подальших планів поглибленого співробітництва з Євросоюзом необхідно враховувати, що Європа-нація аж ніяк не тотожна Європі націй. А сама ця інтеграція матиме сенс лише у випадку докорінної зміни існуючої моделі об'єднаної Європи.

Олександр ШМОРГУН,
кандидат філософських наук,
ДУ «Інститут всесвітньої
історії НАН України»

Список використаних джерел:

1. Україна та угода про асоціацію. Моніторинг виконання 2014 – 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Report_2014-2018_WEB_FINAL.pdf
2. Большая Европа. Идеи, реальность, перспективы / под общ. ред. Ал. А. Громыко и В. П. Фёдорова ; Федеральное гос. бюджет. учреждение науки Ин-т Европы Российской акад. наук. – М.: Весь Мир; Ин-т Европы РАН, 2014. – 704 с.
3. Future Evolution of the European Union. Chairman's Report on the High-level Expert Group Meeting. Chairdby H.E. Chancellor Helmut Schmidt // InterAction Council. Paris, 11–12 April. – 2002. – 28. p.
4. Schuman R., Heilbron D. Price Schuman Or Monnet?: The Real Architect of Europe : a Selection of Speeches and Texts of Robert Schuman, 1886 – 1963. – Bron Communications, 2003. – 126 p.
5. The Schuman Declaration – 9 May 1950. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Report_2014-2018_WEB_FINAL.pdf
6. ЕЦБ готовит «влиятельный пакет мер» для поддержки экономики еврозоны. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.epravda.com.ua/rus/news/2019/08/15/650651/?fbclid=IwAR3Lr8z2OreQmJEJwpSb-Gcr4HwG_IQ5WHOSIL6la7EEbdKc5VAsSQYb7Lk
7. Єврокомісія презентує концепцію «різношвидкісної» інтеграції в ЄС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2181998-evrokomisija-prezentue-koncepciu-riznosvidkisnoi-integracii-es.html>
8. Ахенский договор: франко-германский бастион усиливает или ослабляет ЕС? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://realist.online/article/ahenskij-dogovor-franko-germanskij-bastion-usilivaet-ili-oslablyaet-es>
9. Macron and Merkel's treaty tests European nerves. EU needs reassurance, Donald Tusk tells French and German leaders. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.politico.eu/article/emmanuel-macron-and-angela-merkel-franco-german-aachen-treaty-tests-european-nerves/>
10. Европа різних швидкостей є більшою загрозою ЄС, ніж Brexit – Дуда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/5/7070546/>
11. Devlin K., Mordecai M. Supporters of European populist parties stand out on key issues, from EU to Putin – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/11/18/supporters-of-european-populist-parties-stand-out-on-key-issues-from-eu-to-putin/>
12. Шморгун О. Проблеми геополітичного структурування Європейського Союзу: підсумки та перспективи / О. Шморгун // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – Спецвипуск: Європейська перспектива. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2009. – С. 199 – 204.
13. Шморгун О. Місцеве самоврядування як основа європейської моделі громадянського суспільства / О. Шморгун // Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи. Збірник наукових праць. – К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії», 2012. – С. 165 – 191.
14. Банкротство «Deutsche Bank» підтолкнёт Евросоюз к распаду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruspravda.info/Bankrotstvo-Deutsche-Bank-podtolknet-Evrosoyuz-k-raspadu-22238.html>
15. Бадалов Л. По ту сторону нуля. Почему в Европе банки доплачивают заемщикам за кредит, а у нас все наоборот <https://rg.ru/2017/01/29/pochemu-v-evrope-banki-doplachivaiut-zaemshchikam-za-kredit.html>

УДК 94(477)

ГЛОБАЛЬНА ІСТОРІЯ ЯК НАПРЯМ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ХХІ СТОЛІТТЯ

Summary

In the modern world formed a new direction and new scientific discipline – a global history that is based on the idea of structural coherence of the world historical process and the interdependence of all its local actors. It is aimed not at the knowledge of some general principles or the meaning of history, but on the description of events and the comparative analysis of processes. Global History) is the direction of historical science that arose at the end of the 20th century. As a response to the challenge of the globalization process, because of dissatisfaction with the traditional “general history” and the desire to overcome the limited practice of national-state history. Global History envisages “universality in form, global in scale and scientific method by methods”.

Key words: global history, scientific paradigm, historical science, post-nonclassical scientific knowledge, interdisciplinary, methodology

Кардинальні зсуви, що відбуваються на історичній межі тисячоліть практично в усіх основних сферах суспільного буття, динамічність і невизначеність зовнішнього середовища, зростання ймовірності появи ризиків, прискорення швидкості руху матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних потоків, зростання уваги до політичних, соціальних, ідеологічних, культурних і цивілізаційних аспектів глобалізації тощо зі всією невідворотністю викликають нагальну необхідність пошуку принципово нової парадигми їхнього осмислення. Метою цієї парадигми виступає забезпечення цілісного світорозуміння й формування сучасного наукового світогляду, уявлень про світ, про закони розвитку, які є спільними для природи, людини і суспільства. Її застосування на практиці зумовлене необхідністю інтеграції знань, глобалізацією соціальних проблем і потребами нового синтезу. Вирішення цих проблем обумовлює відповідну зміну парадигми досліджень. До структури парадигми будь-якої науки належать основні наукові категорії, які інтерпретують природу об'єкта даної науки і, по-перше, дозволяють змістовно відрізнити дану парадигму від іншої а, по-друге, можуть служити основою для побудови різних видів теорії в рамках даної парадигми.

Теорія та методологія виникають у певний час і у визначеному місці для вирішення конкретних задач та залишаються затребуваними, доки володіють прогностичною силою. Відтак на виклики й кризи формулюються і пропонуються суспільству конструктивні «відповіді», зокрема й нові образи культури й нові моделі інтелектуального досвіду. Разючі зміни, що відбулися в світі за останні десятиліття, перетворили і простір соціогу-

манітарного знання, разом із сучасною історіографією, тенденції якої різноманітні та неоднозначні.

Дослідники завжди ангажовані певним станом науки, тобто певною науковою парадигмою і конкретними дискурсивними практиками. Кожна конкретна історична епоха породжує свою специфічну проблематику, яка фіксується вченими і вербалізується ними в нову епістему. Якщо існуючі в науковому середовищі методи не дозволяють розв'язати породжену епохою проблематику чи неспроможні дати відповідь на її (епохи) епістемологічний виклик, то, природно, створюються нові методи, нові дискурсивні практики і відповідно змінюється існуюча наукова парадигма. Звідси: *мета нашого дослідження* полягає, насамперед, у вивченні сутності та специфіки нового напрямку історичних досліджень – глобальної історії.

Характерною особливістю періоду постнекласичного наукового знання є тенденція взаємопроникнення та міждисциплінарний синтез у структурі не лише соціального, а й знання загалом; зближення ідеалів пізнання природничих і соціально-гуманітарних наук; цивілізаційна парадигма розвитку соціальних систем; глобальний еволюціонізм тощо. У цих умовах уже недостатньо класичних схем пізнання, згідно з якими кожна конкретна наука мала свій предмет, який вивчала за допомогою спеціально вироблених у просторі предмета методів. Відтак сучасний стан гуманітарних досліджень визначається появою та еволюцією нових дослідницьких парадигм, розмиванням меж традиційних дисциплін, активним розвитком міждисциплінарних студій, широким тематичним і методологічним різноманіттям.

XX століття історична наука пережила кілька «поворотів», які змінили і значно розширили її предметне поле, її методологічний арсенал. Продовжує зростати корпус мікроісторичних досліджень, водночас стають інтенсивнішими зусилля з історичного осмислення глобальних процесів. Політичні й соціально-культурні трансформації другої половини XX – початку XXI століть (крах колоніальних систем, закінчення «холодної війни», розвиток інтеграційних процесів тощо) посилили увагу до всесвітньої й глобальної історії. Йдеться про фундаментальну перебудову всього корпусу соціальних наук, закладання нових принципів і когнітивних установок. В історіографічній практиці це означає вихід за межі національних кордонів і зростаючу тенденцію розглядати Захід лише як один із численних культурних та інтелектуальних світів [1].

У процесі інституціоналізації глобальної історії виразилися три основні вектори:

- освітні програми;
- створення нового часопису;
- організація міжнародної дослідницької мережі.

Особливістю Global History (як і паралельних проєктів – Big History, World and Transnational

History, Crosscultural Studies, Environmental History та ін.) стало те, що інституціоналізація напрямку відбувалася, передусім, у межах освітніх програм, а потім вже й у рамках спеціалізованої періодики та професійних асоціацій [2, с. 78]. Перші навчальні курси з глобальної історії з'явилися в середині 1990-х років у Великій Британії, а згодом і в інших країнах Європи та в США. Одним із найбільших центрів глобальної історії став Лондон. Саме тут Патрік О'Брайен (на той час – директор Інституту історичних досліджень Лондонського університету (Institute of Historical Research, University of London) та Алан Мілворд (очолював кафедру економічної історії в Лондонській школі економіки і політичних наук (London School of Economics & Political Science) організували перший семінар із проблематики глобальної історії. Тут же започатковано і першу магістерську програму (London School of Economics & Political Science) з глобальної історії, створено дослідницьку мережу в галузі глобальної економічної історії (Global Economic History Network). Схожі семінари від 2009 року проводяться в Кембриджі (World History Workshop) та Оксфорді (Oxford Transnational and Global History seminar). Ряд цікавих проєктів на розвиток глобальної історії (Global Arts, Global Commodities, Global Textiles, Global Fashion, Global Technology та інші) здійснив Центр всесвітньої історії та культури історичного факультету Уорвікського університету (Global History & Culture Centre, Department of History, University of Warwick).

В Україні теоретико-методологічні семінари з питань глобальної історії організовано лише в другій половині 2010-х років: у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка в травні 2017 року відбувся українсько-німецький методологічний семінар на тему «Глобальна і транснаціональна історія». Теоретико-методологічний семінар «Глобальна історія, національні наративи та професія історика з перспективи теорії й практики» організовано у жовтні 2017 року та в Інституті історії України НАН України.

Обумовленість організаційного становлення глобальної історії викликана:

- внутрішніми чинниками розвитку наукової думки (яка природно вимагає постійної модернізації не тільки змісту, але й форми);
- чинниками зовнішніми (передусім, йдеться про глобальні зміни системи міжнародного порядку на зламі 1980 – 1990 років та активізацію процесів глобалізації від середини 1990-х років).

Перше періодичне видання з проблем глобальної історії («Journal of Global History» [3]) засноване в Лондоні [2, с. 78]. Журнал слугує міждисциплінарним форумом для дискусій представників соціальних і природничих наук із питань глобального розвитку.

Окрім цього, інституалізацію напрямку «глобальна історія» пов'язують зі створенням 2002

року Європейського співтовариства дослідників універсальної і глобальної історії (ENUGH) та проведенням в Лейпцигу I Конгресу з всесвітньої та глобальної історії (2005 р.) [4]. У лютому 2008 року в Гарварді вперше відбувся спеціальний науковий форум «глобальних істориків» під девізом «Global History, Globally». Проблеми глобальної і транснаціональної історії були також у центрі уваги XXII Міжнародного конгресу історичних наук, який відбувся 22 – 29 серпня 2015 року в Китаї [5].

Окреслимо термінологічну складову та основні характеристики нового напрямку досліджень. Відповідно до визначення, поданого в термінологічному словнику, «глобальна історія» (Global History) – це напрям історичної науки, що виник в кінці XX століття як відповідь на виклик процесу глобалізації, через незадоволення традиційною «загальною історією» і прагненням подолати обмежену практику національно-державної історії. Глобальна історія передбачає «універсальність за формою, глобальність за масштабом і науковість за методами» (D. Christian) [6, с. 79].

З другої половини XX століття європоцентрична модель «загальної історії» все частіше піддавалася критиці істориками, які намагалися знайти відповідь на виклики часу, зокрема й пов'язані з процесом деколонізації, але не знаходили їх ні в марксистській концепції історії, ні в теорії модернізації, європоцентристській за своєю суттю. «Постколоніальна історія» стала антиєвропоцентричною, що не дозволяло вивчати історію всього світу

навіть на тому рівні, на якому це робила традиційна «загальна історія». Тому з кінця XX століття історики задалися пошуком нової моделі «універсальної історії», «нової світової історії», «нової міжнародної історії», «нової глобальної історії» і «транснаціональної історії». Пропонована нова концепція «універсальної історії» як поля міждисциплінарного синтезу й орієнтована на подолання бар'єрів між гуманітарним і природничим знанням не посіла центрального місця в номенклатурі сучасних версій макроісторичного аналізу. Натомість увиразнилися менш амбітні варіанти «глобальної», «світової», «міжнародної» історії. Однак і самі ці терміни, й аналітичний багаж «нової світової/всесвітньої» і «нової глобальної» історії то протиставляються, то сприймаються в тандемі. Від початку XXI століття дослідники сперечаються про визначення та розмежування предметних сфер дослідження «нових історій», що відповідають принципам «універсальної історії» (С. А. Bayly, S. Beckert, M. Connolly, I. Hofmeyr, W. Kozol, P. Seed). Відсутність єдності у назвах зумовлює й різне наповнення предмету дослідження. Для «нової міжнародної історії» пропонується дослідницьке поле історії міграційних процесів. Для «транснаціональної історії» виділяють проблематику широкомасштабних соціокультурних процесів, до якої б належали не тільки народи світу, а й різні континенти та частини світу (наприклад, європейська колонізація XV – XX ст.). Глобальну історію пов'язують з історією процесів глобалізації, які починаються в пізньому середньовіччі або ранній новий час [6, с. 79 – 80]. Сучасний лідер світової історії Дж. Бентлі до відповідного предметного поля включає міграції та економічні флуктуації, кроскультурний трансфер технологій, поширення інфекційних захворювань, світову торгівлю, поширення релігійних вірувань, ідей, ідеалів тощо.

Між тим можна констатувати, що у процесі осмислення наслідків глобалізації в сучасному світі сформувався новий напрям і нова наукова дисципліна – глобальна історія, яка ґрунтується на уявленні про структурну когерентність світового історичного процесу і взаємозалежності усіх його локальних акторів; спрямована не на пізнання деяких загальних принципів або сенсу історії, а на опис подій і порівняльний аналіз процесів [4, с. 14].

Предметом глобальної історії є історія становлення соціальної єдності світу, розглянута в контексті глобальних соціоприродних процесів. Вона вивчає генезис стійких в довготривалій історичній перспективі систем культурно-господарських зв'язків між різними народами. Найважливішими чинниками стабільності цих систем у концепті глобальної історії виступають природні особливості, що зумовили характер і спрямованість відповідних соціальних зв'язків [2, с. 78]. Глобальна історія вивчає казуси взаємодії культур, частково спираю-

чись на традицію історії локальних цивілізацій з її метафізикою [7, с. 144].

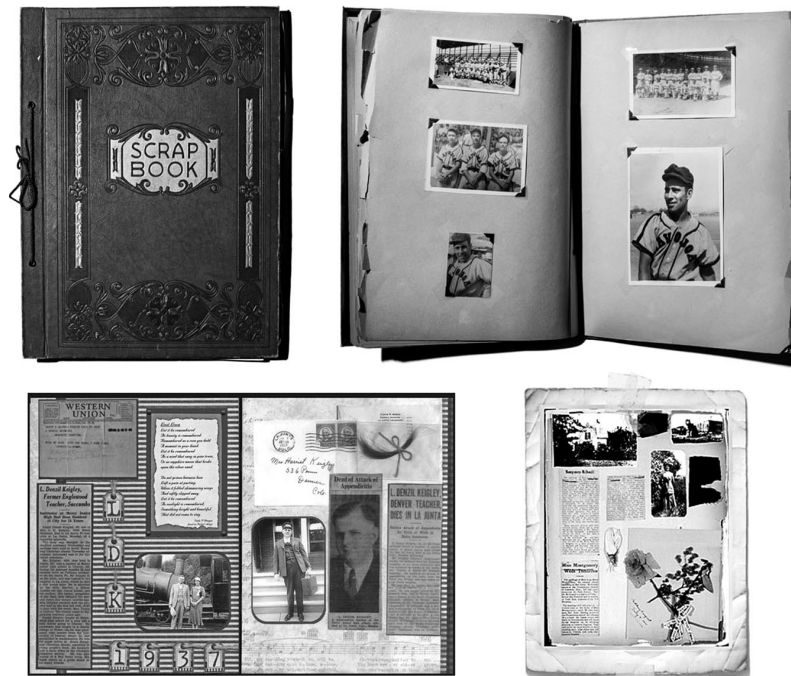
Сутність сучасної глобальної історії Л. Рєпіна пов'язує зі специфікою «перехресних», «переплєтених» або «пов'язаних» історій, що приходять на місце традиційної компаративістики. Ці форми історії фокусуються на вивченні синхронних зрізів, «вивченні динаміки міжкультурних інтеракцій (як між різними товариствами, країнами, регіонами, так і між інтелектуальними традиціями і науковими дисциплінами)» [8, с. 21]. Глобальна історія розглядається як чергова спроба «на новому теоретичному рівні повернутися до інтегруючого погляду на історію».

Насамперед, ідеться про вироблення методики вивчення глобальних інтеракцій через кроскультурні впливи. Зокрема, глобальна історія (попри нечіткість чи розмитість контурів предметного поля) фокусує увагу на таких проблемах:

- міграції,
- заселення територій,
- торговельні маршрути,
- поширення матеріальної культури,
- духовні взаємовпливи цивілізацій,
- інтелектуальні традиції тощо.

Загалом становлення напряму глобальної історії має власне проблемне поле, оприявлене низкою дискусійних або нечітко окреслених позицій щодо предмету й методу, змісту основних категорій, цілей і завдань, джерел з напряму глобальних досліджень тощо. За всієї альтернативності тлумачень, підходів та оцінок варто зважати й на те, що глобальна історія проходить лише становлення як інноваційна дисципліна. Відтак слабо окресленим видається предметне поле глобальної історії як інноваційної дисципліни – увиразнення останньої в дисциплінарній матриці історичних наук. Потребує детального вивчення питання методології досліджень у цій парадигмі. Зокрема, П. Меннінг новий напрям світової історії визначив як «науково-гуманітарний» (scientific cultural), пов'язавши його з освоєнням неархівних джерел і методів еволюційної біології, екології, палеонтології, археології та хімії [9, р. 36]. Застосування варіативного інструментарію багатьох наук до проблемного поля глобальної історії сприятиме, передусім, напрацюванню теоретичних проблем.

Серед актуальних завдань: визначення статусу глобальної історії та її змістового навантаження; приведення термінологічного ряду предмету до певної системи; пошук відповідного інструментарію й розробка методологічної матриці, адже методи та методологія дослідження є основою об'єктивного наукового аналізу. З огляду на міждисциплінарність глобальної історії виникає необхідність відповідного увиразнення і визначення пріоритетних підходів до вивчення проблем, процесів та явищ. Вагомою видається потреба вироблення й формування мови міждисциплінарного

спілкування, розробка й уточнення визначальних понять і категорій, обговорення комплексності нової дисципліни тощо.

Попри все не виникає сумнівів у потребі долучення до опанування новим напрямом: глобальною історією – не лише на рівні «культурного запозичення» світових надбань, а й активного залучення до обговорення міждисциплінарного напряму.

Алла КИРИДОН,

*доктор історичних наук, професор,
директор Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»,
заслужений діяч науки і техніки України*

Список використаних джерел:

1. Воробьева О. В. Истории историографии конца XVIII – начала XXI в. в свете книги Г. Иггерса и Э. Вана «Глобальная история современной историографии» // Диалог со временем. 2011. Вып. 37. С. 45 – 65.
2. Шестова Т. Л. Истоки и перспективы глобальной истории // Универсальная и глобальная история: Эволюция вселенной, земли, жизни и общества / ред. Гринин Л.Е., Ильин И.В., Коротаев А.В. Волгоград, 2012. С. 77 – 82.
3. Journal of Global History [Електронна версія]. Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-global-history/all-issues>
4. World and Global History. First European Congress. Pre-Program. Leipzig, 2005. 43 p.
5. Самойленко Н. XXII Міжнародний конгрес історичних наук // Україна модерна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uamoderna.com/event/22-congress-historical-sciences>
6. Ким О.В., Маловичко С.И. Глобальная история // Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М.: Аквион, 2014. 576 с. (Образы истории: изд. с 2004 г. / Отв. ред. серии Л. П. Репина). С. 79 – 81.
7. Ионов И.Н. Глобальная история и изучение прошлого России // Общественные науки и современность. 2011. № 5. С. 139 – 153.
8. Conrad S. What is Global History. Oxford, 2016. 299 p.
9. Manning, Patrick. Navigating World History: Historians Create a Global Past. New York, 2003.

УДК 94(100):327

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЗОВНІШНІ СПРАВИ І ДИПЛОМАТІЯ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ: інституціональні дилеми Вестфальського конгресу і Вестфальського миру

DOI 10.46493/2663-2675-2020-4-3

Summary

Tsivatyi Viacheslav. European Foreign Affairs and Diplomacy in the Middle of the XVII century: Institutional Dilemmas the Westphal Congress and the Peace of Westphalia.

The Thirty Years War (1618 – 1648) as a important historical event for political and diplomatic and institutional development of Europe is analyzed at the article. The attention paid to the diplomatic tools, national specifics and peculiarities of negotiations on the Congress of European countries. Results of the Congress of Westphal served as an important stimulus for the further socio-economic, security, political and diplomatic European development. Practical achievements of the Congress of Westphal and the experience gained by European diplomacy of the late XVIII – early XIX century determined the future institutional development of world diplomacy, foreign policy and international law, not losing its relevance for today.

At the turn of the Middle Ages and early modern times there is an objective process driven by the launch of the institutional design of foreign policy and diplomatic services of the leading countries in Europe. Accordingly, there is the relationship between the original concepts and priorities: «Europe», «identity», «humanity», «foreign policy» and «diplomacy», «war» and «peace» and so on. To that issues related to contemporary and

evaluation for various state-legal forms and types of government, institutional political processes, characteristics of reality and ideals create tasks and in covering practice power models diplomacy, diplomacy institutions, humanistic traditions of diplomatic tools and more. The article deals with the analysis of the foreign policy and diplomacy of the European states of the Middle Ages. Particular attention is given to the institutional development of public and political opinion as well as to the institutional and diplomatic practices in Europe. Particular attention is paid to the institutional development of the diplomatic services, the diplomatic tools, standards of the protocol, the etiquette and the ceremony of the leading countries in Europe. The directions of the evolution of the theory and practice of diplomacy in historical perspective.

The professional demands to the diplomats and government employees, who are engaged in the foreign policy in the context of particular historical period of their activities and continuity of diplomatic practice, are analyzed. In article are considered events of the Thirty Year War 1618 – 1648 years, fight for national sovereignty and creation national state, conclusion peace treaty and formation of the new system of the international relations.

Keywords: foreign policy, diplomacy, institutionalization, Thirty Years War (1618 – 1648), the Westphal system of international relations, the Congress of Westphal (1814 – 1815 гг.), Peace of Westphalia, Europe

2018 рік позначився ювілейною датою, яка пов'язана з історією Тридцятилітньої війни – 400-річчям від її початку. Цього ж року – Вестфальський конгрес і Вестфальський мир відсвяткували свій 370-річний ювілей, а тому дуже доцільно в контексті зазначеного вище згадати основні факти й події з їхньої інституціональної історії та оцінити їхнє історичне значення для розвитку політико-дипломатичних систем і систем міжнародних відносин в історичній ретроспективі та сучасних геополітичних фронтах.

Цей ювілей спонукає, і багато в чому навіть стимулює, обговорити проблеми війни і миру, конфронтації й компромісів в історичній ретроспективі та перспективі з позицій суперечливого досвіду світової політики й дипломатії сьогодення.

Події Тридцятилітньої війни (1618 – 1648), що передували найважливішим дипломатичним переговорам у Вестфалії, а також сам Вестфальський конгрес 1648 року, його результати та історичні наслідки вже понад триста років привертають пильну увагу істориків, політиків, дипломатів різних держав світу. За останні роки в різних державах відзначається зростання інтересу наукової громадськості до історичних реалій доби раннього Нового часу (XVI – XVIII), а особливо – політико-дипломатичних подій Вестфальського (1648) і Віденського (1814 – 1815) конгресів [1, с. 229 – 246; 2; 3].

Міжнародні відносини в історії Європи та світу пройшли ряд складних етапів. Від сильного впливу релігійних і династичних принципів вони поступово набували сучасного світського характеру. Генрі Кіссінджер із цього приводу писав: «Коли завалилася концепція єдності, держави Європи, що народжувалися (інституціоналізувалися), стали потребувати в будь-якому політичному принципі міждержавних відносин, який би виправдовував їхні політико-дипломатичні запити і регулював би взаємовідносини між ними. Вони знайшли його в концепції *raison d'état* і рівноваги політичних сил. Одне залежало від іншого» [4, с. 47].

Для доби раннього Нового часу (XVI – XVIII ст.) характерний об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб держав Європи. Відповідно постає споконвічне запитання співвідношення та пріоритетності концептів «зовнішня політика» і «дипломатія». Мир був протиположним війнам, які на той час були візитівкою держав європейського зовнішньополітичного та дипломатичного простору. Мир, передусім, створював умови для еволюційного розвитку державності в Європі та формуванню нових інститутів влади, нових інститутів дипломатії, економічного розвитку та розвитку інституціонально нових міждержавних стосунків [5, с. 268 – 274].

Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних і дипломатичних системах.

Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії є новою для історичного

дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань.

Виходячи з постановки проблеми, маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав та їхній дипломатичний інструментарій, а, спираючись на джерельну базу, показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби раннього Нового часу в контексті їхньої актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями як Б.М. Гончар, О.Б. Дьомін, В.О. Дятлов, А.І. Кудряченко, Б.І. Гуменюк, С.В. Віднянський, В.А. Смолій, А.І. Дмитрієв, Н.Г. Подалак, С.С. Троян, Б.О. Ачканазі, В.В. Ададуров, О.П. Машевський, Н.Д. Городня, Ю.А. Ладний, С.Б. Сорочан, С.В. Пронь, О.І. Сич, С.І. Лиман, Т.В. Чухліб та інші [6].

Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, російської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл. Характерною рисою зарубіжної історіографії другої половини XX–початку XXI століття, щодо дослідження проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу, стало створення як узагальнюючих праць, так і наукових розробок регіонального та країнознавчого спрямування. Окремо необхідно виділити праці зарубіжних істориків-дослідників, таких як Т. Ленц, М. Жарет, Б. Барбіш, Дж. Блек, Г. Білер, С.Д. Сказкін, Б.Ф. Поршнев, Ю.Є. Івонін, П.Ю. Уваров, Л.І. Івоніна, А.Ю. Прокопьев, М.А. Юсім, М.В. Беляев, Г. Духхардт, В. Вільсон та інші. [7; 8; 9; 10].

Англо-американська і французька історіографія представлена в праці Марка Жаретта [11]. На особливу увагу, як приклад, заслуговує монографія французького історика Тьеррі Ленца, яка була видана в Парижі 2013 року [12]. Ця робота відображає особливості поглядів представників новітньої французької історіографії на результати Тридцятилітньої війни та їхній інституціональний зв'язок з Віденським конгресом. Першочергове завдання свого дослідження Т. Ленц вбачає не стільки в тому, щоб висвітлити фактичні події та інституціональну історію XVII – XVIII століть у різних її проявах, а головне в тому, щоб оцінити значущість його наслідків для всієї Європи. Французький дослідник підкреслює, що він намагався написати європейську дипломатичну історію раннього Нового часу, відмовившись від позитивних або негативних стереотипів і міфологем. Вельми показово, що автор книги заявив про необхідність подолати певною мірою застарілі

франкоцентричні погляди на Вестфальський і Віденський конгреси. У його роботі надається розгорнута історіографія досліджуваного питання [12, р. 36 – 58].

Завершення, нехай і наполовину, довгої Тридцятилітньої війни, вихваляється більшістю істориків (у всякому разі, французьких – інші висловлюються стриманіше), як і укладений мирний договір було оцінено й визнано далеко не всіма підданими юного короля. Вони були дуже зайняті: одні – працями і турботами, інші – конфліктами, інтригами, сварками і грошовими претензіями. Коротко кажучи, когось цілком поглинала Фронда, когось – злидні. Тридцятилітня війна – це, передусім, протистояння особистостей: лідерів політичних, дипломатичних, військових і релігійних [13; 14; 15].

Загалом аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. У той же час необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду, тобто вказати на всі суттєві події та факти, що не означає збагнути сутнісні ознаки самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін.

Об'єкт дослідження – специфіка та значення зовнішньої політики і дипломатії як складової духовно орієнтованої соціальної та інтелектуальної організації суспільства доби раннього Нового часу у контексті розуміння концептів «гуманізм», «війна» і «мир».

Предмет дослідження – європейська система міжнародних відносин і дипломатична практика у період Тридцятилітньої війни (1618 – 1648 рр.), а також ін-

ституціональні підсумки та дилеми Вестфальського конгресу і Вестфальського миру для історичної та сучасної Європи.

Метою цієї статті є спроба проаналізувати історичне значення і особливий вплив Тридцятилітньої війни на міжнародно-політичний розвиток Європи (Вестфальський конгрес, Вестфальський мир, Вестфальська система міжнародних відносин) за доби раннього Нового часу, а також акцентувати увагу на новій дипломатії та її дипломатичному інструментарії досліджуваного періоду.

У сфері зовнішніх зносин дипломатія є засобом реалізації зовнішньої політики. З цією проблематикою пов'язані й оціночні судження сучасників стосовно різних державно-правових форм та історичних типів правління, моделей дипломатії, дипломатичного інструментарію, об'єктивних оцінок політичних реалій і створення ідеалів міждержавних відносин. Саме в період раннього Нового часу створюються нові інститути дипломатії, нові механізми міждержавних відносин і технології переговорного процесу, теоретично обґрунтовується та практично розробляється новий дипломатичний інструментарій.

У період Італійських воєн (1494 – 1559) розпочався процес формування політико-дипломатичної системи в Європі та, відповідно, формування європейської системи міжнародних відносин – т.зв. Довестфальська система міжнародних відносин (або Середземноморська система міжнародних відносин, або Като-Камбрезійська система міжнародних відносин). Ці назви (Довестфальська/Середземноморська/Като-Камбрезійська) для позначення відповідної системи міжнародних відносин і політико-дипломатичної системи автором вперше вводяться до наукового обігу у контексті обґрунтування теорії та історії політико-дипломатичних систем. За цього періоду було закладено основи інституціонального розвитку постійних дипломатичних представництв в Європі, визначено їхній політико-правовий статус, було закладено основи практики переговорного процесу, етикету та церемоніалу, елементи протокольної практики в дипломатії тощо [1, с. 241 – 246].

Наступним етапом посилення міждержавних відносин за підсумками Тридцятилітньої війни (1618 – 1648) і, відповідно, підсумкового мирного договору – Вестфальського (1648) – стало становлення Вестфальської системи міжнародних відносин та удосконаленої політико-дипломатичної системи. Вестфальський мир забезпечив юридичні підвалини для інституціонального закріплення ряду нових принципів та інститутів міжнародного права, формування й трансформації постійних дипломатичних представництв, що раніше існували в Європі, визначення режиму іноземців, переходу до епохи буржуазного міжнародного права тощо [16].

XVI століття відкрило новий етап міждержавних стосунків і дипломатичних баталій у ранньомодерній Європі. Цей період тісно пов'язується із зародженням та інституціоналізацією нової дипломатії: постійної

дипломатії як інструменту реалізації зовнішньої політики та ефективної діяльності моделей дипломатії доби Середньовіччя й раннього Нового часу (XVI – XVIII ст.) [17].

Головним каталізатором європейських міжнародно-політичних подій слугувала Тридцятилітня війна (1618 – 1648) та її підсумки, зафіксовані у документах Вестфальського конгресу (1648). Вестфальський мир чітко закріпив принципи «державного інтересу» і констатував інституціональне закріплення націй в Європі [18].

Характер Вестфальського миру 1648 року, який додав нового інституціонального вигляду і підвищив значення європейського нормативного порядку, створив новий ідейний, а пізніше і політико-дипломатичний простір. Вестфальський мир вперше в європейському масштабі відкрив те, що політика може бути технологією залагодження конфліктів. Він також поклав край Тридцятилітній війні у Західній Європі та санкціонував розпад Священної Римської імперії на 355 самостійних держав, увінчав цілу смугу боротьби, гострого протистояння середньовічного католицького універсалізму, підкріпленого амбіціями Габсбургів, з молодими силами майбутнього в особі протестантських станів Імперії, керованих княжою елітою [19; 20].

Саме з цього часу як головна форма політичної організації суспільства повсюдно стверджується національна держава (у західній термінології – «держава-нація»), а домінуючим принципом міжнародних відносин стає принцип національного (тобто державного) суверенітету. До цього часу міжнародні відносини характеризувалися роз'єднаністю їхніх учасників, безсистемністю міжнародних взаємодій, головним проявом яких виступали короточасні збройні конфлікти або тривалі війни.

Нові зміни обумовили й нові підходи абсолютистських монархій до своєї зовнішньополітичної діяльності в період XVI – XVII століть [21; 22; 23; 24; 25].

Масштаби міждержавних відносин уже не окреслювалися стосунками із сусідніми чи найближчими державами – вже напередодні Тридцятилітньої війни існувала європейська система міжнародних відносин, а зовнішньополітична активність держав поширювалася на всю Європу. Форми і методи дипломатії доби раннього Нового часу були спрямовані на створення своєї держави, шляхом використання різноманітного дипломатичного інструментарію, найсприятливіших умов у стосунках з іншими державами [26].

Якщо поставленої мети не вдавалося досягти мирним, політико-дипломатичним шляхом, то мета реалізовувалася за допомогою військової сили та зброї, що яскраво підтвердили події та історичні наслідки Тридцятилітньої війни для європейського простору XVII століття.

Для цього періоду історії міжнародних відносин симптоматичне зростання масштабів військових зіткнень та протистояння численних армій держав. Армії вимагали на своє утримання величезних коштів, які зтягувалися з рядових платників податків. Цей гро-

шовий тягар і безпосередньо самі гроші в тогочасних сучасників-хроністів отримали назву – «нерв війни» [5, с. 268 – 274; 14].

За цього періоду також активізується і впливовий чинник міжнародних відносин – релігійний чинник. Адже після Реформації населення Європи розділилося на два напрями: католиків і протестантів. Лозунг допомоги одновірцям провокував і втягував держави до міждержавних конфліктів у всій Європі. Католицизм, наприклад, став основою зовнішньої політики Іспанії. На противагу їй виступила протестантська Англія, а згодом – Республіка Сполучених Провінцій. Релігійні протиріччя або найменші непорозуміння в тогочасних політико-дипломатичних умовах миттєво переростали у збройні міжнародні конфлікти. Таким яскравим прикладом і стала Тридцятилітня війна...

Нові моделі дипломатії європейських держав раннього Нового часу поєднували в своєму арсеналі й звичні для них із попереднього середньовічного періоду звичаї: систематично використовувалися принципи династичних шлюбів, принципи династичних успадкувань тощо. Також залишалися стереотипними й ментальні установки суспільства щодо зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу – на зовнішню політику кожної держави продовжували мати вплив особистісні антипатії чи симпатії, прихильність чи відстороненість її очільників.

Тридцятилітня війна (1618 – 1648) стала логічним продовженням міжнародно-політичних подій в Європі після Італійських воєн (1494 – 1559) та славнозвісного Като-Камбрійського мирного договору (1559). Система політичної рівноваги не втрималася й отримала свій подальший міждержавний силовий діалог у ході, важливих подій та інституціональному фіналі Тридцятилітньої війни [27].

Відповідно до загальноприйнятої періодизації Тридцятилітньої війни виділяється чотири її основні етапи: чеський або чесько-пфальцький період (1618 – 1624), данський період (1625 – 1629), шведський період (1630 – 1635) і франко-шведський (1635 – 1648).

Накопичення протиріч у міждержавних відносинах європейських держав XVII століття супроводжувалося безумовними змінами і в їхній дипломатичній діяльності та оновленні її дипломатичного інструментарію. Характерною рисою цього періоду є існування постійних дипломатичних представництв у більшості держав. Утримання посольств на постійній основі вимагало достатнього фінансування, тому не всі тогочасні держави мали такі можливості. Але розуміння важливості існування постійних дипломатичних представництв спонукало відшукувати такі кошти. Напередодні Тридцятилітньої війни система постійного дипломатичного представництва стала загальноєвропейським явищем.

Робота Послів мала традиційний характер. Зокрема, Посли держав у добу раннього Нового часу збирали необхідну і корисну для своєї країни інформацію та на систематичній основі (навіть інколи двічі-тричі на день) надсилали до своєї столиці звіти про стан військ, події внутрішнього життя, оцінки й реакції на міжнародні події в Європі та світі, фінансову спроможність країни перебування, культурні події тощо. Вся ця інформація допомагала у військових баталіях та на дипломатичних раутах безпомилково обирати союзників чи противників, успішно використовувати слабкі місця чи вагомий вплив своїх супротивників, вести правильно та обгрунтовано переговори між державами, позиціонуватися в різних міждержавних чи міжнародних конфліктах і суперечках, оперативно корегувати свої зовнішньополітичні стратегії та реальні плани, а за обгрунтованої доцільності – і зовнішньополітичний курс держави тощо [28].

Війни завершувалися договорами: і тут дипломати допомагали підписати мир на вигідних умовах чи інколи, навіть після поразки, відстояти імідж свого монарха чи знизити негативні наслідки від підписання не вигідного договору.

У добу раннього Нового часу (XVI – XVIII ст.) дипломатія стає професійним полем діяльності та справжнім мистецтвом. За цього періоду формується дипломатичний церемоніал, етикет та основні аспекти протокольної практики, порядок прийому Послів й обов'язковий перелік почестей, які мають надаватися Послам зарубіжних країн [10; 14].

Інституціоналізація нової дипломатії – постійної дипломатії – сприяла появі спеціальних трактатів і підручників для дипломатів. У них чітко формулювалися права та обов'язки Посла, особливості його поведінки в країні перебування. Принцип посольської недоторканності став загальновизнаним принципом. Урочистий прийом означав повагу до держави і, навпаки, стриманий («холодний») прийом означав неприховане невдоволення її міжнародною політикою чи політико-дипломатичну зневагу [7; 14; 15].

Досягненням цього історичного періоду стала інституціоналізація та розвиток міжнародного права. Цей процес розпочався в період Італійських війн (1494 – 1559) і завершився закінченням Тридцятилітньої війни (1618 – 1648). Норми зовнішніх зносин уже чітко фіксували та обгрунтовували норми взаємовідносин між державами, давали визначення концептів «війна», «мир», «договір» тощо. Дипломатичний корпус (*Corps diplomatique*) з'явився при кожному великому дворі та в кожній столиці. Живучи за умов певної небезпеки, дипломати швидко виробили необхідні правила імунітету, взаємодії, екстериторіальності, складання вірчих грамот і прецеденту. Протягом 1643 – 1648 років, коли в Мюнстері та Останбрюку було скликано велику дипломатичну конференцію, щоб покласти край Тридцятилітній війні, вже зароджувалась «Європейська згода» [29].

Тридцятилітня війна була яскравим проявом і відзеркаленням тих міжнародно-політичних і політико-дипломатичних процесів, які характеризували Європу першої половини XVII століття. Історичні передумови цієї війни формувалися досить тривалий час, а сама вона була фактично викликана загостренням політичних протиріч і релігійного розбрату. Тиск католиків на протестантів у Німеччині посилювався ще із середини XVI століття в умовах розгортання Контрреформації. На захист католиків виступили папа римський і Габсбурги – німецький імператор та іспанський король. На противагу їм як захисники інтересів протестантів виступили протестантські Англія, Республіка Сполучених Провінцій, Данія, Швеція, а також католицька Франція – через бажання не допустити посилення Габсбургів [14; 23; 25].

На початок XVII століття взаємних образ і претензій накопичилося так багато, що єдиним засобом розв'язання міжнародно-політичних суперечок та розірвання конфліктогенного вузла протиріч є, здавалося, тільки війна...

Перипетії Тридцятилітньої війни багаті на цікаві військові сюжети, дипломатичні раути, тривалий та оригінальний переговорний процес, політико-дипломатичне європейське життя і мирне влаштування тридцятилітнього конфлікту [23].

Інституціональний процес набуття дипломатією статусу постійної дипломатії в добу Ранньомодерного часу обумовив і появу численних дипломатичних діалогів, які доводилося вирішувати дипломатам у нових міжнародно-політичних умовах під час і після завершення Тридцятилітньої війни. Цей період налічує багато унікальних і цікавих сторінок в історії європейської дипломатії XVII століття [1, с. 230 – 231; 23].

У фінальних військових подіях Франція відстояла свою політико-дипломатичну індивідуальність. Завдяки політичним і дипломатичним успіхам кардинала Мазаріні та військовим перемогам у баталіях Анрі де Тюренна і Луї де Конде Франція відновила свої політико-дипломатичні позиції, особливі міжнародні позиції та гегемонію в Європі на найближче майбутнє [30; 31; 32; 33; 34].

Вестфальський мир став переломним моментом у зовнішній політиці австрійських Габсбургів. Її головним змістом в наступні 250 років стала експансія на південний схід. Решта учасників Тридцятилітньої війни продовжували колишню зовнішньополітичну лінію і дипломатичну тактику. Швеція спробувала добити Данію, поглинути Польщу і не допустити розширення російських володінь у Прибалтиці. Франція систематично опановувала територіями в Імперії, не перестаючи підривати і без того слабкий тут авторитет імператорської влади. Швидко піднесення належало Бранденбургу, який у другій половині XVII століття став небезпечним для своїх сусідів – Швеції і Польщі [24].

Як було прийнято в ті часи, та й пізніше, варто було початися конфлікту, як негайно зав'язувалися таємні або завуальовані (кулуарні) дипломатичні контакти – свої послуги відразу пропонували посередники. Урбан VIII вступив до сфери таємної дипломатії на самому ранньому етапі, виступаючи за необхідність союзу всіх християн і новий хрестовий похід (турки в той момент облаштувалися поблизу венеціанських та австрійських земель). Колись Папа Римський навіть використовував молодого Мазаріні в мирних місіях (Джуліо не вірив в їхній успіх).

З 1641 Людовик XIII та імператор разом виношували ідею – вона так і не була втілена до життя в повному форматі – організації двох паралельних конгресів у двох сусідніх містах Вестфалії: Оснабрюке, де повинні були проходити переговори зі шведами-лютеранами (за посередництва данського короля, що не склалося через внутрішньоскандинавські протиріччя), і Мюнстері, куди збиралися приїхати для переговорів добрі католики – тут передбачалося посередництво Папи Римського і Венеції. Чотири головні держави повинні були вести переговори від свого імені та від імені своїх союзників. Пропозиції повинні були подаватися в письмовому

вигляді (латинською мовою, звичайно, з приводу чого французи збиралися висловити протест!), тексти збиралися пересилати з міста до міста зі спеціальними кур'єрами.

Відкриття конгресу, передбачене на березень 1642 року, було перенесено на квітень, а потім на грудень 1644 року: 4 грудня меса і пишна процесія ознаменували відкриття переговорів (до речі, початок роботи довелося затримати – французи хотіли дочекатися представників князів і вільних міст Німеччини, найчастіше тісно пов'язаних з королівством) [31; 32].

Переговори тривали більше ніж три роки: великі вельможі, «суддівські гачки» та лакеї жили в атмосфері нескінченних свят, банкетів і балів, просторікували на юридичні теми, сварилися, часом втягуючи в суперечку членів делегацій. Політико-дипломатичні дискусії були звичним явищем для тогочасних реалій. Так, наприклад, у шведів якийсь ремісник Сальвіус, відкритий франкофіл, виступив проти сина канцлера Оксенстиєрні, який не надто любив французів – людини гордої, зухвалої та такої зарозумілої, яка, за жартами злих дотепників, відзначала дзвоном литавр власне пробудження, відхід до сну і прийом їжі. Мазаріні, для супроводу дипломатичної діяльності, обрав двох талановитих людей: чудового графа д'Аво і скромного, але ґрунтового суддівського чиновника Серв'єна – перший зневажав другого, сварячись через те, хто перший поставить підпис на дипломатичних депешах, що відсилали до двору, але водночас розумно і тонко виконували складні вказівки Парижа, які ввесь час змінювалися або корегувалися.

По суті, конгрес святкував і працював так багато й так повільно через те, що всі європейські проблеми (за винятком англійських) підлягали обговоренню, і, головне, кожен учасник стежив за змінами військової ситуації на різних фронтах, що впливали на переговори і на

подальше прийняття важких політико-дипломатичних рішень [33].

Мирний конгрес проходив у німецькій Вестфалії і сумарно охоплював загалом майже сім років. Саме підписаний 1648 року мирний договір – Вестфальський мир – підбив підсумки Тридцятилітньої війни та закріпив нове співвідношення політико-дипломатичних сил в Європі [34].

Політичний баланс сил, який утвердився в Європі після закінчення Тридцятилітньої війни, констатував інституціональне оформлення нової політико-дипломатичної та нової системи міжнародних відносин – Вестфальської.

Вивчаючи Вестфальський мир і Тридцятилітню війну в Європі, слід пам'ятати про інші політико-дипломатичні події, які відбувалися того часу: Англійську революцію під проводом Кромвелля та Українську визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького. Тісне переплетіння і взаємозв'язок політичних подій, що відбувалися в Західній і Східній Європі наприкінці Тридцятилітньої війни, найактивніше проявилися під час підготовки і підписання Вестфальського миру 1648 року та в підсумковому форматі самої війни, яка фактично продовжилась до 1653 року [35].

Вступ католицької Франції в Тридцятилітню війну на боці антигабсбурзьких сил поклав край її релігійній спрямованості. А франко-шведський альянс привів війну багато в чому до суто політичного фіналу, підсумком якого і став Вестфальський мир 1648 року. Матеріали Оснабрюцького та Мюнстерського договорів дають найчіткіше уявлення про визначальні події європейської історії першої половини XVII століття, а також процес становлення сучасного міжнародного права [6; 18, с. 11 – 78].

24 жовтня 1648 року в німецькому Оснабрюці був остаточно підписаний Вестфальський мир, який припинив Тридцятилітню війну, що охоплювала воєнними діями майже всі європейські держави. Жертви цієї довготривалої війни обраховувалися мільйонами. Вестфальський мирний договір 1648 року був підписаний у Мюнстері з дотриманням усіх вимог до тогочасних церемоніальних і дипломатичних практик, нового інструментарію переговорного процесу [36; 37; 38].

Отже, 1648 року важливі віхи європейської історії були розставлені в Мюнстері (де велися переговори з католицькою стороною) і Оснабрюці (де велися переговори з протестантською стороною).

Насправді, дипломати, як зазвичай, «приправили блюдо» дріжджами майбутніх сварок, до яких доведеться вплутатися Людовіку XIV. Отже, багато рис середньовічного світогляду, неточність, схильність до складнощів і суперечностей, правова витонченість, зовнішня незловивість були живі ще в середині XVII століття і не збиралися зникати з дипломатичних практик.

За підсумками Тридцятилітньої війни європейські держави вперше розглядали континент як єдине ціле і були готові нести за нього спільну відповідальність. Те, що відбувалося в Мюнстері та Оснабрюці, чимось нагадувало Наряду з безпеки і співробітництва в Європі (1973 – 1975). За таких умов новий порядок гарантували великі держави. Об'єднані провінції Північних Нідерландів і Швейцарський союз отримали незалежність. Швеція придбала права на володіння Передньою Померанією, Вісмаром, а також архієпископством Бременським і єпископством Верденським. Курфюрст Бранденбурзький отримав землі, які вже незабаром стали ядром майбутньої Пруссії. Франція також домоглася своїх військових цілей, отримавши ельзаські володіння австрійської корони і тим самим вивільнившись з габсбурзьких лещат... [1, с. 229 – 246; 2; 30; 31]

Гарантами Вестфальського миру стали Швеція і Франція. Жодна стаття Вестфальського миру не могла бути змінена без їхньої згоди. Для німців, які проживали в більше ніж 300 дрібних і дуже дрібних князівствах, це означало, що якби вони надумали об'єднатися в єдину державу, то для цього їм треба було б схвалення Швеції та Франції.

Постанови Вестфальського миру стосувалися територіальних змін, релігійних відносин, політичного устрою імперії.

Сучасні історики розглядають Вестфальський мир як подію, що заклала основи сучасного світового порядку – поділу світу на національні держави і появу пов'язаних з цим принципів міжнародного права. У деякому розумінні саме Вестфальський мир заклали основи сучасної Європи, більша частина якої належала за тих часів до сфери впливу Священної Римської імперії.

Цей мир фактично зрівняв у правах реформоване християнство (різні протестантські церкви) з римокатолицьким християнством. На міжнародному рівні був визнаний принцип: чия держава, того й віра. Окрім того, у міжнародній політиці з'явилося поняття: вестфальська система, яка забезпечувала суверенітет держави на своїй території.

Збереження статус-кво у центрі Європи відповідало прагненню європейських держав: з метою забезпечення безпеки не допустити посилення німецького імператора. З цього часу німці більше не могли самостійно розпоряджатися своєю долею. Тепер вони повністю залежали від інтересів своїх сусідів. Схожі обставини зіграли певну роль і 1990 року в процесі возз'єднання двох німець-

ких держав. Тож возз'єднання Німеччини дійсно стало частиною процесу європейської інтеграції.

Яким же був «європейський політико-дипломатичний пейзаж після битви» – Вестфальський мир XVII століття? Німецький історик Хайнц Духхардт визначає його як «європейський мир». У цьому значенні його підхід близький до думки більшості зарубіжних та українських дослідників, які поділяють таку думку німецького історика: досить багато говорить про те, що дипломати в обох вестфальських містах, де проходили конгреси, цілком були знайомі з мовними дипломатичними зворотами і метафорою «європейської рівноваги», тобто мислили категоріями системних зв'язків. Але, на жаль, у подальшому дана обставина, посиливши світські раціонально-державні риси європейської дипломатії, не врятувала континент від подальших гострих протиріч і воєн (2, с. 545; 38). Із цим висновком важко не погодитися, згадавши розвиток міжнародних відносин після 1648 року.

Озираючись у минуле, ми чітко маємо бачити дорожки у майбутнє! Історія вчить навіть тих, хто в неї вчиться не хоче: вона їх провчає! З 1648 року історія знала значну кількість конгресів, конференцій, самітів, з'їздів. Тим не менш інтерес до Вестфальського конгресу не послаблюється і на сьогодні.

Нині в наукових дослідженнях і публіцистичній літературі продовжується дискусія про те, у чому ефективність вестфальської системи міждержавних відносин, у чому секрет вестфальської системи міжнародних відносин та вестфальської моделі світоустрою, яка надовго зберегла інституціонально-стабільний мир в Європі XVII – XVIII століть, і чи змогла б вона слугувати прикладом для домовленостей, які забезпечать стабільність на планеті в теперішній час, і створити в сучасному світі, наприклад, нове інституційне утворення держав.

У ході Тридцятилітньої війни поставити супротивника на коліна не вдалося жодній зі сторін. Якщо порівняти довоєнний стан учасників війни, а також зіставити їхні цілі з досягнутими результатами, то до переможців слід віднести французьку монархію, яка придбала ряд важливих територій і заклала фундамент для претензій на загальноєвропейську гегемонію. Швеція, яка не досягла цілей, поставлених Густавом Адольфом, все ж захопила в Німеччині важливі позиції. Австрійські Габсбурги не стали господарями Центральної Європи, але їхня монархія вийшла з війни зміцніла. Перемогли німецькі князі, що перетворилися на незалежних госуларів – багато з них домоглися і територіального прирощення.

Німеччина виявилася в невідповідному становищі стосовно західних сусідів, які, постійно втручаючись до її справ, підтримували внутрішні чвари і заважали об'єднанню країни.

Тридцятилітня війна та інституціоналізована Вестфальська система міжнародних відносин – це унікальне для свого часу політико-дипломатичне явище, за підсумками якого були випрацьовані принципи міждер-

жавного діалогу, використання інститутів офіційної нової постійної дипломатії та неформальної (кулуарної) дипломатії, елементів та основ норм дипломатичного протоколу, етикету й церемоніалу, які лягли в основу дипломатичної практики в усьому світі, а не лише в Європі.

Тридцятилітня війна стала піком і одночасно початком занепаду епохи найманих армій, апогеєм комерціалізації та приватизації військових дій раннього Нового часу.

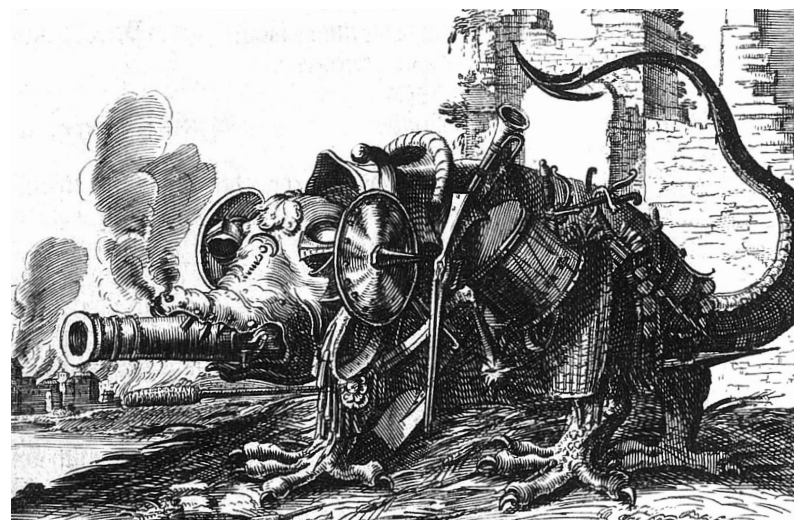
Основні принципи вестфальської системи міжнародних відносин, описані в мирному договорі, – взаємне визнання державами національного державного суверенітету одна одної, рівноправність держав між собою і принцип непорушності кордонів – застосовуються й до цього дня.

Вестфальський мирний трактат маємо усі підстави вважати тогочасним і сучасним кодексом практичної дипломатії.

Дипломатичні раути і баталії Тридцятилітньої війни знайшли своє логічне інституціональне завершення у Вестфальському мирному договорі, який став фактично кодексом сучасної дипломатії.

Вестфальська система підтвердила свій статус як інституція – зі стійким та ефективним дієвим міжнародним механізмом. Можна констатувати, що вона успішно діяла протягом XVII – XVIII століть, хоча й поступово йшла до свого занепаду й була замінена новою архітектурою міжнародних відносин уже лише після Віденського конгресу (1814 – 1815). Свою захисну інституціональну функцію вестфальська система міжнародних відносин цілком виправдала: коли немає можливості уникнути місцевих і локальних конфліктів, можливо й необхідно перешкоджати їм вилитися в загальну війну.

Інституціональні дилеми і модель вестфальського компромісу (тобто не його конкретний зміст як світу між католиками і протестантами, а його певну формальну структуру, спроможну бути застосованою до конфліктів інших сил) утілили в собі протиріччя між технічними та етичними аспектами, утримуючи їх у деякій єдності й породжуючи нову динаміку західної цивілізації.

Починаючи із Вестфальського миру 1648 року, режим суверенітету замінив усі інші форми політичної організації на міжнародному інституціональному рівні.

Тридцятилітня війна завершила собою історичну епоху. Вона вирішила питання, порушене Реформацією – питання про місце церкви в державному житті Німеччини і ряду сусідніх країн. Друга найважливіша проблема епохи – створення національних держав на місці середньовічної Священної Римської імперії – вирішена не була. Імперія фактично розпалася, але далеко не всі виникли на її руїнах держави мали національний характер.

Навпаки, умови національного розвитку німців, чехів, угорців значно погіршилися. Зросла незалежність князів, яка перешкоджала національному об'єднанню Німеччини, закріпила розкол її на протестантську північ і католицький південь.

Вестфальською системою міжнародних відносин були закладені як основні принципи сучасної світової політики ХХ – ХХІ століття, так і їхня інституціональна дилематичність. Поява національних держав – найважливіша ознака, яка ознаменувала настання Нового часу, з приходом якого світ став на шлях індустріального розвитку.

Цілковито заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про політико-дипломатичний вплив інституціональної історії, традицій та практичного досвіду постійної дипломатії від доби Середньовіччя і раннього Нового часу до сьогодення: через призму сучасності до історичних витоків інституціональної дипломатичної історії Європи.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі нададуть можливість створити цілісну системну картину політико-дипломатичного світу і національних особливостей політико-дипломатичних систем Європи доби Середньовіччя та раннього Нового часу як інституціонального кластеру міждержавних відносин, як інституціонального кластеру політики, зовнішніх справ, дипломатії, філософії, релігії й культури тогочасної та сучасної європейської цивілізації.

Вячеслав ЦІВАТИЙ

*кандидат історичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Список використаних джерел:

1. Циватий В.Г. Віденський конгрес 1814 – 1815 рр.: інституціональний вердикт європейського політико-дипломатичного та суспільно-історичного розвитку / В.Г. Циватий // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 25: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. Ред. С.В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. – С. 229 – 246.
2. Кризис и трагедия континента. Тридцатилетняя война (1618 – 1648) в событиях и коллективной памяти Европы / науч. ред. и сост. Ю. Е. Ивонин и Л. И. Ивонина. – М.: Транс-Лит, 2015. – 564 с.
3. Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. – Reaktion Books, 2010. – 312p.
4. Киссинджер Г. Дипломатия. – М., 1997.

5. Циватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) / В.Г. Циватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268 – 274.
6. Дмитрієв А.І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 426с.
7. Barbiche B. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle / Bernard Barbiche. – Paris: Presses Universitaires de France, 2012. – 369p.
8. Поршнев Б.Ф. Тридцатилетняя война и вступление в нее Швеции и Московского государства. – М., 1976.
9. Wilson W. A tragic farce: the Fronde (1648–1653). – Exeter, 1998.
10. Беляев М.П. Французская и имперская дипломатия в поисках мира: Из истории Вестфальского мирного конгресса. – М., 2000. – 111с.
11. Jarrett Mark. The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy After Napoleon / Mark Jarrett. – London/New York, I.B. Tauris, 2013. – 522p.
12. Lentz Thierry. Le congrès de Vienne. Une refondation de l'Europe, 1814 – 1815. – Paris, 2013. – 400p.
13. Acta Pacis Westphalicae. Serie III C. Band IV. Diarium Lambergi 1645 – 1649 / Bearb. von F. Bosbach. – Münster, 1986.
14. Corps universelle diplomatique du droit des gens / Par J. du Mont. Amsterdam, 1728. – T. VI. – pt. I.
15. Correspondance inedite du Grand Conde // Louis Joseph de Bourbon Conde (prince de), Charles Louis de Sevelinges. Mémoires pour servir à l'Histoire de la Maison Condé / Par L.-G. Michaud. – T. I. – P., 1820.
16. История Европы. От средневековья к новому времени. – М., 1993. – Т.3.
17. Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle / Georges Livet. – Paris: PUF, 1976. – 231p.
18. Вестфальський мир 1648 року і організація міжнародного правопорядку // Гернот Білер, Анатолій Дмитрієв. Вестфальський мир 1648 року (до 350-ї річниці договорів). – К.: Ін Юре, 1998. – С. 11 – 78.
19. Прокопьев А.Ю. Германия в эпоху религиозного раскола. 1555 – 1648. – СПб., 2002.
20. Прокопьев А.Ю. Тридцатилетняя война в современной немецкой историографии // Альманах «Университетский историк». – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2002. – Вип. 1.
21. Guthrie W.P. The later Thirty Years War. From the battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia. Westport (Connecticut). – London, 2003.
22. Pages G. La guerre de Trente ans. 1618-1648. – P., 1939.
23. Ивонина Л.И., Прокопьев А.Ю. Дипломатия Тридцатилетней войны. – Смоленск, 1996. – 226с.
24. Wedgwood Veronica. The Thirty Years War. – New York: New York Review Books, 2005. – 536p.
25. Веджвуд Сесили Вероника. Тридцатилетняя война. – М.: АСТ, Астрель, Полиграфиздат, 2012. – 571 с.
26. Arndt Johannes. Der Dreißigjährige Krieg 1618-1648. – Stuttgart: Reclam, 2009.
27. Peter H. Wilson. The Thirty Years War. Europe's Tragedy. – Harvard: Harvard University Press, 2012. – 996 p.
28. Bonney R. The Thirty Years' War 1618-1648. – Osprey, 2002. – 96 p.
29. Dickmann F. Der Westfälische Frieden. – Munster, 1965.
30. Henri d'Orléans, Duc d'Aumale. Histoire des princes de Condé pendant les XVI et XVII siècle. – Vol. 5. – P., 1889.
31. Lettres du cardinal Mazarin pendant son ministere / Par M. A. Cheruel et G. Avenel. – T. III. – P., 1877.
32. Parrot D. War, Government and Society in France, 1624 – 1642. – Cambridge, 2006.
33. Alcalá-Zamora J. España, Flandes y el mar del Norte (1618 – 1639): La última ofensiva europea de los Austrias madrileños. – Barcelona, 1979.
34. Benecke G. Germany in the Thirty Years War. – Munster, 1978.
35. Чухліб Т. Магнат, Козак і Гайдамака. Боротьба за владу Русі – України з короною польською (1569-1769pp.). – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. – 256с.
36. Маблі Г. Б. де. Принципы переговоров: пер. с фр., примеч. и указ. Л. А. Сифуровой. – Москва: Научная книга (НК), 2014. – 295 с.
37. Кальер Франсуа де. Каким образом договариваются с государями: Рус. пер. 1757 г. Репр. воспроизведение изд., выпущ. в Санкт-Петербурге в 1772 г., с прил. – М.: МИА, 2001. – 290с.
38. Циватий В.Г. Ментальные и смысловые интерпретации концептов «война» и «мир» в теории дипломатии и практике международных отношений раннего Нового и Нового времени: ретроспективный и институциональный дискурсы // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало ХХІ в.): сб. научных статей. – Витебск, 2019. – С. 9 – 13.

ЮЛІА ЛІ – УКРАЇНЬСЬКА ПРИНЦЕСА КОРЕЇ

УДК 32:94

DOI 10.46493/2663-2675-2020-4-4

Summary

The article “Julia Lee – Ukrainian Princess of Korea” is researching largely unknown historical page of marriage between Yi Gu, the last crown prince of Korean royal Choseon dynasty, and American woman of Ukrainian origin Julia Mullock (Lee). The research is aimed to draw attention to the historical events ushering the formation of modern Korea. It points out that some Ukrainians played remarkable role in this process, acting as important agents of Westernization. Historical and cognitive aspects of the research also serve as a tool to extend humanitarian dimension of the contextual playground of Ukrainian – Korean relations.

Apart from complicated relations between the members of the Last Korean royal family, the article draws attention towards humanitarian mission of princess Julia aimed at solving one of the most tabooed problems in Korea – social integration of persons with disabilities and adoption of orphans. It also depicts Julia’s artistic talents. The “last princess” and paradoxically the first Caucasian woman in the House of Choseon was not fully acknowledged as the member of the dynasty. Thus, her portrait is illustrating the final page of one of the chapters of Korean history, while opening another one, still ongoing. Her personal drama is also archetypal to larger Ukrainian psyche, with its narrative of searching happiness in the foreign land.

In this context another Ukrainian – Afanasy Seredin-Sabatin is mentioned, while being famous as the architect for Korean Emperor Gojong and pioneer-designer of some of the first European style buildings in the country, including landmark Independence Gate and recreational pavilion in Deoksugung palace in fused colonial/oriental style.

Story of Julia Lee requires further in-depth study and professional analysis. Among the first researchers to highlight this topic in Ukraine was journalist Uliana Skytka, who produced a video for 24 Channel, and published a few articles, one of them included into her book «#Hauu на кармі ceimy» (Lviv, The Old Lion Publishing House, 2019). Short article about Julia Mullock was published by Valentyna Lantrat in «Селянська правда» newspaper (#1 (671), 17.05.2016). Important sources for analyzing the subject are “Julia’s Last Letter” documentary produced by Korean MBC channel, as well as memories of professor Lee Nam-Ju («Korea JoongAng Daily», 07.12.2017).

Due to the sensational nature, the article is of interest not only for researchers in history and international relation, but also for the wide public. Bringing to Ukraine the memory about the descendants, which played remarkable role in different parts of the world, is aimed to enrich understanding of Ukrainian character and scale of its global contribution. Taking geographically distant Korea as an example, the author foresees further discoveries in the most unexpected places.

Key words: Julia Lee, Yi Gu, Yi Bangja, Choseon, Afanasy Seredin-Sabatin

Мета дослідження: висвітлення маловивченої сторінки історії, пов’язаної зі шлюбом Ї Гу, останнього кронпринца корейської династії Чосон, з американкою українського походження Юлією (Джулією) Муллок (Лі). Через призму подій у середовищі династій Чосон аналізуються обставини становлення модерної Кореї, а також роль українців як «агентів» західного впливу в цьому процесі. У цьому контексті привертається увага до гуманітарної діяльності Юлії Лі.

Часом життя нагадує індійську гру мокша-патнам (так, Індія подарувала світові не лише шахи), популярну нині у світі під назвою «Snakes and Ladders». Кидаючи кубики долі, гравці опиняються інколи на одній клітинці, хоча, здавалося б, їхні шляхи ніколи не мали перетинатися. Проте вже наступний хід веде одного з них стрімкою драбиною вгору, інший падає вниз, укушений отруйною змією.

Чи справедливе це порівняння стосовно дивної історії кохання американки українського походження Юлії Муллок і кронпринца корейського королівського дому Ї (Лі) Гу, вирішувати читачеві.

Юлія народилася у Пенсільванії ймовірно 1923 року (у різних джерелах є розбіжності щодо дати) у багатодітній родині українських емігрантів. Батько був шахтарем і помер, коли Юлія була ще дитиною (Муллок – вочевидь, прізвище вітчима), згодом родина переїжджає до Нью-Йорка. Служба в американських ВМС під час Другої світової війни відкрила для неї шлях до навчання у престиж-

Ї Гу та Юлія Муллок

ному Парсонському коледжі дизайну, пізніше Юлія отримує роботу в архітектурному бюро Бей Юйміна (I. M. Pei), де знайомиться з молодим інженером Ї Гу – випускником Масачусетського технологічного коледжу. Пара одружується 25 жовтня 1959 року в українській греко-католицькій церкві св. Юра у Нью-Йорку (освідчуючись, наречений вивчив кілька слів українською) та згодом переїздить жити на Гаваї [1].

Вочевидь, манери і постава виказували в Ї Гу шляхетне походження, однак на момент одруження Юлія навряд чи усвідомлювала, що її обранець є єдиним сином останнього «короля Кореї» (формальний титул батька Ї Гу протягом 1926 – 1945 років, хоча країна й перебувала в статусі японської колонії), спадкоємцем династії Чосон, яка правила Кореєю понад половину тисячоліття – з 1392 до 1910 року. Як і не могла знати того, що цей факт згодом кардинально змінить її долю. Адже на той момент Ї Гу був звичайним американським громадянином [2].

Ї Гу народився в Японії, його дідусем був останній імператор Кореї Коджон. Батька, кронпринца Ї Уна, 1907 року уряд Японії з політичних міркувань забрав на навчання до Токіо, надалі просуваючи кар'єрними сходами японської армії. 1910 р. Корея була анексована Японією, відтак шлюб Ї Уна з представницею японської аристократії принцесою Масако Нашімото (після одруження – Ї Бангджа) 1920 року мав на меті забезпечити асиміляцію корейської аристократії та, ймовірно, припинити династичну лінію Лі. Однак, попри несприятливий медичний діагноз, Ї Бангджа народила двох синів, перший з яких помер немовлям за підозрілих обставин під час поїздки до Кореї. Другого сина, Ї Гу, чекала складна доля. Фактично народившись у сім'ї заручника, він і сам значною мірою став заручником непереборних обставин – як політичних, так й особистих [3].

Після поразки Японії у Другій світовій війні Ї Гу став чужинцем і в цій країні, й в обох частинах Кореї, де на той час королівська сім'я була небажаним елементом, що міг порушити баланс влади. Згодом він

отримує американське громадянство й освіту, однак стати «громадянином Гу» не означає відмовитись від свого походження чи цінностей древнього королівського роду.

Коли на зміну першому президенту Південної Кореї Лі Син-Ману приходить Пак Чон-Хі, змінюється і політичний вітер. Перетворившись з фактичних персон *non-grata* на символи державної спадковості, родина Ї Уна 1963 року отримує дозвіл повернутися до Сеулу та привілей жити в Наксондже – одній з частин колишнього палацового комплексу Чхандоккун.

До цього історія кохання Юлії Муллок та Ї Гу цілком могла бути щасливим втіленням «американської мрії», тепер – це скоріше історія Попелюшки і принца без казкового гепі-енду. Несподівано для себе Юлія, жінка ліберальних західних цінностей, опиняється на вершині корейської конфуціанської ієрархії, не маючи ані належної підготовки, ані бажання покійно коритися вимогам оточення.

Втім, попри неминучі конфлікти, за її визнанням, роки в Кореї були для Юлії найщасливішим періодом життя, який дав вихід активній творчій енергії. Для принца, який раптом усвідомив помилковість свого вибору, вони стали початком важкої драми. Нездатність пари зачати дітей, різниця характерів і походження, фінансові невдачі, роман з корейською жінкою, умови постійного тиску з боку родини принца підштовхують його до розриву відносин та згодом до розлучення 1982 року. Втім, більше ніколи не одружившись, він по-своєму зберіг вірність Юлії. У принца не було дітей від інших жінок (у шлюбі пара стала прийомними батьками для корейської дівчини Євгенії Ун-Сук Лі), відтак він став останнім прямим нащадком королівської лінії – «останнім принцом Кореї», а Юлія Лі – її «останньою принцесою», маючи відповідний статус і титул принаймні до моменту розлучення [4].

У ширшому контексті після Другої світової війни на Корейському півострові утворилися дві визнані ООН держави, кожна з яких заявляє про своє право виступати від імені всього корейського народу. Тим часом монархічний дім Чосон мовби залишався легітимним, хай і символічним, носієм влади єдиної держави. Ї Ун був кронпринцем Корейської імперії, а Ї Гу – законним спадкоємцем престолу. Крім того, японсько-корейський договір 1910 року, який узаконював анексію Кореї, 1965 року було анульовано. Нехай і примарна, але надія на відновлення монархії існувала. У Південній Кореї і зараз діють маргінальні групи прихильників реставрації монархізму, хоча вони й не мають серйозної суспільної опори чи ресурсної бази.

Юлія Ї продовжувала жити в Кореї після розлучення, займаючись виготовленням дизайнерського одягу. В її майстерні працювали люди з інвалідністю, опіку над якими вона зробила місією свого життя. Юлія також опікується сиротами, шукаючи для них прийомних батьків – як згадувалося вище, сама удочеряє дівчинку. Теми суспільних аутсайдерів до цього часу є сильно табуованими в Кореї, тому діяльність Юлії не була

«салонною» філантропією – радше непростим викликом у консервативному суспільстві, дією глибоко християнською і материнською за своєю суттю.

1995 року Юлія переїздить на Гаваї, 2005-го відвідує Корею, аби віддати останню шану колишньому чоловікові, який помер 16 липня у токійському готелі Grand Prince Akasaka поруч з місцем свого народження – палацом Кіташіракава. Любов до нього вона зберегла до самої своєї смерті 26 листопада 2017 року.

Про складну долю нащадків династії Чосон ми спілкуємося з професором Лі Нам-Джу, далекою родичкою Ї Гу та близькою подругою Юлії, яку востаннє відвідувала на Гаваїях 2015 року [5].

Вона розкладає одяг, який створений Юлією та який, здається, промовляє більше за слова: традиційний корейський шовк у сучасному дизайні, барвисті гавайські мотиви і конкретизм української автентики, вишитий лаконічний підпис «Julia Lee». «Остання принцеса Кореї» була справді талановитим митцем, чудовим художником.

Лі Нам-Джу, майстер фортепіано, яка сім років навчалася в США, розуміє Юлію краще за інших в родині, хоч і називає її «дивною» навіть за західними стандартами. Часто дискутуючи, жінки продовжували зберігати теплі почуття одна до одної. Для Лі Нам-Джу Юлія, навіть після розлучення з Ї Гу, залишається тіткою, за яку вона несе відповідальність.

Спілкуючись з нею, відкриваю нові плани у цій історії, адже вона про щось глибоко (між)людське – не тільки про самотність, але й про здатність її долати. Доля останньої королівської родини, всі члени якої були іноземцями, наче у сфокусованому вигляді відображає історію країни ХХ століття: анексія Японією, згодом розділення, війна і стрімка модернізація, відкриття назустріч західному світу та неминучий конфлікт його цінностей з місцевою традицією.

Дуже дивно, що окрім Юлії Лі ще один українець, Афанасій Середин-Сабатін, став одним з перших європейців – учасників драматичних подій, що розгорталися довкола згасаючої корейської монархії. Цей архітектор-самоук родом з Лубен Полтавської губернії став першим в історії Кореї придворним архітектором-європейцем, користувався особистою прихильністю імператора Коджона. Сеул до цього часу прикрашають споруджені ним будівлі європейського зразка, разом з Брамою незалежності, королівською бібліотекою та Павільйоном утихомиреного споглядання в палацовому комплексі Токсугун. Саме А. Середин-Сабатін став основним свідком подій, пов'язаних з убивством японськими найманцями корейської імператриці Мін 1895 року, що провіщали близький кінець дому Чосон. Син Афанасія, Петро, вважаючи себе українцем, так згадує про батька: «Як я пригадую, в ньому домінувало все українське: виглядом, мовою і рисами свого характеру він був достоту типовим козаком» [6].

Ми дуже вдячні Уляні Скицькій, автору книги «#Наші на карті світу» (видавництво Старого Лева, 2018), яка чи не вперше в Україні привернула увагу до життя цих двох визначних українців, доля яких

Юлія Муллок

виявилася нерозривно пов'язаною з Кореєю і династією Чосон – її «першого архітектора» та «останньої принцеси». Сподіваємося, що дослідження цієї теми продовжуватимуться, адже вона важлива як для нашої історії, так і для контекстуалізації українсько-корейських взаємин.

2019 року ми відзначили 250-річчя з дня народження І.П. Котляревського. Його «Енеїда» – жарт крізь сльози, пісня про зруйновану архетипну Трою, з якої змушені були втікати покоління українців. Скільки з них, як і «парубок моторний», доклалися до творення заморських Лавініумів – передвісників славетного Риму чи просто щиро вклали частку працелюбної творчої душі в далекі землі. Своїм виразним національним характером незримо творячи Україну глобальну, примножуючи її славу.

Висновки: Юлія Лі є яскравою фігурою, яка збагатила історичний контекст українсько-корейських відносин і стала яскравим символом руху Кореї до відкритості та модернізації. Гуманітарна місія «останньої принцеси Кореї» та її мистецька спадщина потребують докладнішого вивчення та представлення в Україні.

Роман ПИРІГ,
*перший секретар Посольства України
в Республіці Корея*

Список використаних джерел:

1. Уляна Скицька «#Наші на карті світу». Львів, Видавництво Старого Лева, 2019
2. Sheila Michaels My Five Ginza Bar Hostesses, My Korean Crown Princess: Travel Tales, www.academia.edu
3. Jung Jae-Sook Mullock, 'Last Princess' of Korea, Dies at 94. Korea JoongAng Daily, 07/12/2017
4. Nam Sang-so "The Last Prince of Korea". The Korea Times, 03/06/2012
5. Gary Ledyard Testimony of the Russian citizen Seredin-Sabatine, in the service of the Korean court, who was on duty the night of September 26, 1895. Center for Korean Research, Columbia University
6. Т.М. Симбирцева, С.С. Леошко Архитектор Его Величества Короля Кореи» А.И. Середин-Сабатин (1860–1921). Вестник Центра корейского языка и культуры. Выпуск 12

Українці у суспільно-політичному та культурно-просвітницькому житті Батумі наприкінці XIX – початку XX століття

УДК: 94

DOI 10.46493/2663-2675-2020-4-5

Summary

Georgian-Ukrainian relations date back to the tenth century, and these relationships last for centuries. This article is exactly an attempt to portray these relationships. Ukraine has always played an important role in all sections of history, being one of the most serious players in the world politics and remains to this day.

The article relates to the activities of Ukrainians in Batumi. Although there were not many Ukrainians in Ajara, those who were, played a significant role in the development of this region of Georgia.

Two decades after joining, Batumi became the main seaport. Rothschild, Mantashev, Nobel and other monopolistic associations firmly established in the city. The event mentioned in the scientific work is properly discussed.

The article features Ukrainian figures who supported Georgian workers in every possible way. At the Rothschild factory Frenchman Guillon was the director, and the general manager was Shinkar, of Ukrainian origin. Only Georgians were hired, because "Georgians - conscientious workers and on time carry out the work entrusted to them." The work is richly represented by Ukrainian and Georgian archival documents depicting their working relationships, excellent attitude of the factory manager, Ukrainian Shinkar to the professionalism of Georgian workers is emphasized.

The article places a special emphasis on the rise of the revolutionary movement in Batumi, issues of loyal attitude of Ukrainian managers to Georgian workers. Moreover, Ukrainian Alexander Olchevsky was a member of the Batumi Social-Federalist Party, fluent in Georgian and Russian languages, who actively participated in secret meetings. He offered parties to lead work with a focus on national issues and hold meetings, with discussion of national issues on them.

The article presents the Catholics of Ukrainian origin living in Batumi and the Catholic Movement, Batumi occupation by Englishmen, economics education, arts, culture, medicine and more topical issues of cooperation in other fields. Batumi population remembers them as highly skilled workers and great friends of Georgians.

Keywords: Archives Administration of Ajara, State Archives of Odessa. Ukraine-Georgia friendship – „Sakartvelo”

Грузино-українські відносини тривають століттями, беручи початок із давніх часів, а саме – з десятого століття. Україна завжди відігравала важливу роль у всіх сферах історії, оскільки була одним із найсерйозніших гравців у світовій політиці та залишається ним до цього дня.

Україна і Грузія – це ті країни, які повинні змінити сучасну реальність, створену імперіалістичною політикою Росії, і є надія, що ці країни стануть повноправними членами Європи.

Тема цієї статті присвячена минулому Аджарії – одному з найстаріших і найбільш важливих куточків Грузії та діяльності українців у Батумі. Хоча українців було не багато в Аджарії, але ті, хто були, відіграли значну роль у розвитку цього регіону Грузії.

1878 року в Аджарії було створено Батумський район, який увійшов безпосередньо до складу Російської імперії. Через два десятиліття після приєднання Батумі став основним морським портом та основним експортним пунктом. У місті міцно утвердилися фірми Ротшильда, Манташева, Нобе-

ля та інші монополістичні об'єднання. Їхньому контролю підпорядковувалися на той час технічно добре обладнані підприємства, які визначали комерційний профіль Батумського району.

Серед них слід виділити завод Ротшильда. Директор заводу, француз Гийон, і головний керуючий Шинкар, українського походження, на роботу брали тільки грузинів. На їхню думку: «... грузини – сумлінні працівники та вчасно виконують доручену їм роботу» [1].

Саме тому на заводі Ротшильда вони переважали серед робітників. Гийон і Шинкар чомусь не вподобали росіян, бо за їхніми словами: «...російські працівники ставляться до справи поверхнево» [2]. Щодо цього питання вони мали зустріч із керівництвом Батумського району. На зустрічі з військовим губернатором Батумського району російські офіційні особи ображали грузинів, називаючи їх грабіжниками і бунтівниками. Вони зажадали скоротити кількість грузинських робітників на фабриках і заводах, директорів зобов'язали замість них брати на роботу тільки росіян. Проти таких шовіністичних дій виступили з критикою Гийон і Шинкар, переконуючи, що чиновники не знають грузинів і тому намагаються очорнити їх. Вони підкреслювали, що грузини сумлінно виконують роботу і в тому, що завод Ротшильда займає передові позиції на світовому ринку, є їхня заслуга. Озлоблене цим керівництвом Батумського району піддало нападкам Гийона і Шинкаря, називаючи їх грузинськими агентами, і відправило доноси наміснику царя на Кавказі, в якому було прохання посприяти позбавленню від директора та головного керуючого. 16 квітня 1901 року на зборах, проведених у військового губернатора Батумського району, відбулося жорстке протистояння між Шинкарем і помічником губернатора Мордюковим. Шинкар назвав Мордюкова людиною ненависником, Мордюков, зі свого боку, заявив, що «Батумський район безпосередньо входить до Російської імперії, і він не візьме до уваги чиясь думку» [3]. Можливо, це стало причиною того, що на заводі Ротшильда посилювалося соціал-демократичне об'єднання. Всі страйки, що відбувалися на заводі Ротшильда, закінчувалися перемогою робітників. Ось що пише Йосип Хурашвілі, який наприкінці листопада 1901 року прибув до Батумі, своїм однопартійцем до Тбілісі у листі від 22 січня 1902 року: «Директор заводу Ротшильда француз Гийон і головний керуючий Шинкар – воістину гуманні люди. Вони виявляють величезну симпатію грузинам. Саме тому більшість тутешніх робітників складають грузини... Ми створили на заводі соціал-демократичні гуртки, до яких увійшли наші прихильники від робітників. Страйки, які ними влаштовуються, директор заводу і головний керуючий сприймають спокійно, і завжди задовольняють основні вимоги» [4].

У період революції 1905 – 1907 років активізувалися політичні партії. Особливо виділялися соціал-демократи і соціал-федералісти. Вони часто протистояли одна одній. Між ними відбувалися політичні дискусії. Цікавим є той факт, що членом батумської

соціал-федералістичної партії був українець Олександр Алчевський, який прекрасно володів грузинською та російською мовами. 24 серпня 1905 року в Батумі в одному з будинків, розташованому на Маріїнському проспекті (нині проспект Мемед Абашидзе), відбулося таємне зібрання, в якому брали участь соціал-демократи і соціал-федералісти. Активну участь у ньому взяв Алчевський. Він пропонував партіям вести роботу з акцентом на національні проблеми і провести мітинги з обговоренням на них національних питань. З його думкою не погодилися, але той факт, що українець ставив національні вимоги, був знаковим. Алчевський загинув 4 грудня 1905 року під час бойових дій у Батумі. Ось що писав про нього Давид Месхишвілі, член соціал-федералістської партії: «Сталася жахлива подія. Під час бойових дій (мається на увазі 4 грудня 1905 року) загинув наш товариш Олександр Алчевський. Він завжди виділявся принциповістю. Любив Грузію і боровся за її благополуччя. Для нас він стане прикладом борця за щасливе майбутнє» [5].

Особливо значимою була Батумська соціал-демократична партія. У цієї політичної сили були гарні відносини з соціал-демократичними рухами, існуючими в містах Російської імперії того часу, зокрема соціал-демократичною партією Києва. Слід зазначити, що 11 квітня 1910 року з Києва до Батумі прибули члени цієї партії Микола Тарасюк і Павло Бубенко, які перебували в Батумі тривалий час.

22 листопада 1910 року в Батумі відбувся антиурядовий мітинг, на якому разом з іншими ораторами виступили Тарасюк і Бубенко. Про це начальник

управління жандармерії Батумі повідомив військовому губернатору Батумського району, зазначивши, що «нам стало відомо про візит київських соціалістів, які ведуть бесіди з батумськими соціалістами – і бесіди ці, звичайно ж, мають антиурядовий характер. 22 грудня на антиурядовому мітингу виступили з промовою київські соціалісти. Люди вітали їх оплесками. Вважаю за необхідне негайно затримати київських соціалістів». Нам невідома подальша їхня доля, але відомо, що 20 червня 1911 року через Батумі до Києва виїхали батумські соціал-демократи Давид Кахадзе, Петре Ломадзе та Іване Дарахвелидзе. Можливо, вони були запрошені до Києва для планування стратегії майбутньої роботи [6].

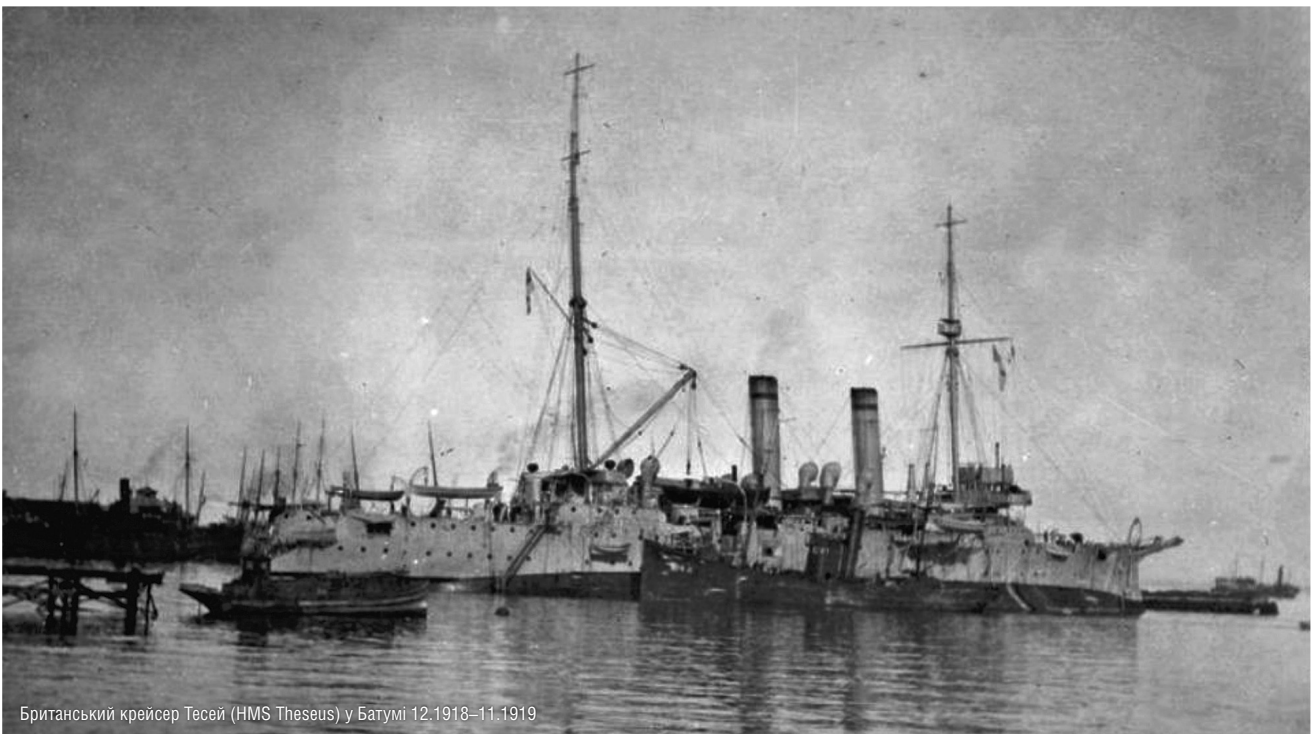
На початку XX століття в Батумі проживало багато католиків. Чого тільки вартий прекрасний католицький собор цього міста. Військовий губернатор Батумського району та його апарат усіляко намагалися перешкодити католицькому руху. Серед тих, хто шукав правосуддя в уряді, часто фігурував український католик Прідіус, який мешкав на вулиці Смекалова. Він часто зустрічався з іншими католиками і проводив із ними бесіди. 15 лютого 1910 року губернатора листом було поінформовано про зустріч у будинку Рефлера на вулиці Смекалова, в якій брали участь католики з Тбілісі та Кутаїсі. Під час зустрічі, повідомляв дописувач, мова йшла про минуле Грузії, негативний вплив Російської імперії тощо. А 4 березня 1910 року в іншому листі також на ім'я губернатора говорилося про те, що зустрічі католиків у квартирі Прідіуса носять систематичний характер і мета їхня: активізувати католицьке життя у Батумі. А також про те, учасники зібрань мають за мету перетворити Батумі на один із основних центрів католицького руху регіону й ар-

гументують це тим, що тут діє одна з найсильніших католицьких церков [7].

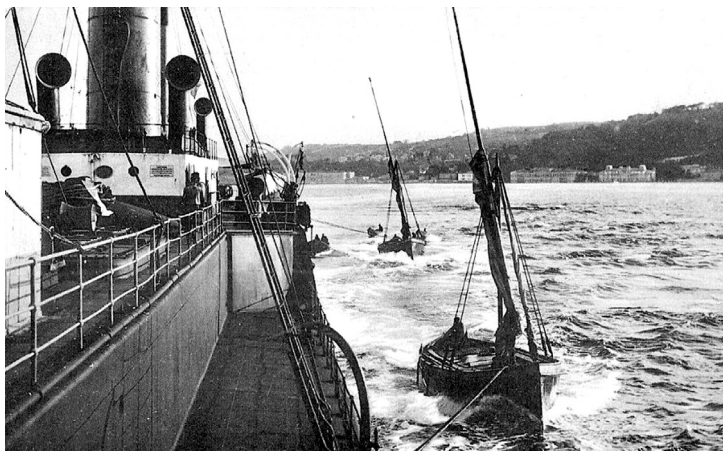
За дорученням військового губернатора Батумського району була створена група, на яку покладалася розробка програми, що мала містити різного роду заходи, що перешкоджають розвитку католицького руху.

Окрім того, що католики збиралися у Прідіуса, вони часто вивішували антиурядові прокламації, в яких розкривалися шовіністичні цілі та дії російського царя, спрямовані на створення перешкод католицькому руху в Батумі. Одна така прокламація була знайдена поліцією в лютому 1911 року на вулиці Лоріс-Мелікова. Військовий губернатор доручив поліцмейстеру Рожанову розслідувати, ким була виготовлена ця прокламація. У відповідному листі від 25 лютого 1911 року Рожанов пише губернатору наступне: «...повідомляю, що авторами вивішеної на вулиці Лоріс-Мелікова прокламації є католики. Нам відомий той факт, що на чолі їх стоїть громадянин Прідіус, чий будинок знаходиться на вул. Смекалова, що став місцем збору батумських католиків. Нам також стало відомо, що зв'язок їх з іншими католиками відбувається у посла Франції в Батумі, якого, вочевидь, просять поінформувати владу Франції про те, як росіяни утискають батумських католиків» [8]. У травні 1912 року було проведено церковний хід за участю грузинських католиків. Очолювали ходу Прідіус і католицький священник Жакомо, який спеціально прибув з Італії. Учасники ходи підійшли до католицької церкви. Цей факт украй розсердив військового губернатора Батумського району, але якою була його дія у відповідь – документально не зафіксовано.

Після 1914 року стали частим факти відвідування іноземцями Батумі. Наприклад, у листопаді того

Британський крейсер Тесей (HMS Theseus) у Батумі 12.1918–11.1919

Австралійський есмінець Торренс
(The destroyer HMAS Torrens alongside an oil wharf) у Батумі

року через Париж до Батумі прибув дехто Максиміліан Делакура, який був у захваті від Батумської католицької церкви. Гість цікавився життям католиків у Батумському районі та зустрівся з місцевими католиками Опанасом Багошвілі та Давидом Гіоргадзе, котрі розповіли гостю, що царська влада всіляко перешкоджає католикам, утискаючи їхні права, оскільки католицький рух не повинен «кидатися в очі». Гість пообіцяв проінформувати про це французьку громадськість [9].

Із березня 1918 року за рішенням Брест-Литовського договору Батумський район було передано туркам, і вони залишалися тут до листопада 1918 року. Потім до Батумського району ввійшли англійці. Як і турки, вони хотіли, щоб Батумський район відійшов від Грузії та ввійшов до складу іншої держави, але потужний національно-визвольний рух не дав ворогам такої можливості.

Треба відзначити, що за останнього періоду окупації англійцями Батумського району, зокрема в травні 1920 року, в Батумі перебували українці Леонід Масловський, Сергій Андрухович і Олександр Миклашевський.

Цікава думка Олександра Масловського про Батумі, котрий бував у Батумі ще 1913 року: «Батумі – гарне місто. Більшість жителів – грузини. Вони дуже гостинні. У грузин цікава історія, на їхній території багато незвичних церков-монастирів. Незважаючи на те, що грузини вже давно є колонією Росії, вони – волелюбний, гордий народ. В даний час (тобто 1920 року) грузини будують незалежну державу, і, вважаю, що у них вийде. Вони того варті... У Батумі красивий порт. Там англійські судна завершують роботи. З Батумі вивозять різну продукцію: в основному ліс, сільськогосподарські продукти тощо» [10]. У середині червня 1920 року почалися переговори між англійцями і командуванням грузинської армії щодо передачі Батумського району. З цього приводу Олександр Миклашевський говорив, що «...у грузин є перше право на Батумський район, оскільки цей край – історично Грузія» [11].

Крім суспільно-політичного життя, українці активно брали участь у культурно-просвітницькій діяль-

ності. Їхній внесок настільки був яскравим, що цікаві матеріали про це зберігаються не тільки в архівах, а й у мемуарній літературі.

У першій половині 1889 року в Батумі відбувся концерт групи співаків з Одеси за участю Лисовця, Артеменка і Лініка. Їхні концерти були високо оцінені населенням Батумі.

1897 року до Батумі з Києва приїхала театральна трупа під керівництвом Євгена Федоренка. В Батумі у домашньому театрі Ананьєва трупа показала кілька вистав, які отримали визнання.

Слід зауважити також, що український співак Анатолій Коваль та його дружина Марина Гончарук тривалий час працювали у Батумі. Вони часто виступали з концертами не тільки в ньому, а й в інших регіонах Грузії. Їхня творча діяльність сприймалася населенням із великим захопленням.

У Батумі працювали на бібліотечному поприщі протягом 1914 – 1915 років українки Анастасія Рибалко та Ксенія Коровяк, інформація про яких зберігається в архівах [9].

Українці працювали в різних організаціях медичної, освітньої та економічної галузей, залишивши по собі добру пам'ять у населення Батумі як висококваліфіковані працівники та великі друзі грузин.

Отар ГОГОЛІШВІЛІ,

Тамаз ПУТКАРДЗЕ,

*профессори Батумського державного
університету ім. Шота Руставелі*

Список використаних джерел:

1. ЦДА АУА (Центральний Державний Архів архівного управління Аджарії), Ф. 1, ОП. 1, Д. 26, Л. 10;
2. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 26, Л. 26;
3. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 26, Л. 66 – 68;
4. ЦДА АУА, Ф. 2, ОП. 1, Д. 102, Л. 25;
5. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 26, Л. 103 – 109;
6. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 69, Л. 11;
7. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 69, Л. 24 – 27;
8. ЦДА АУА, Ф. 1, ОП. 1, Д. 69, Л. 34 – 36;
9. ЦДА АУА, Ф. 12, ОП. 1, Д. 227, Л. 89;
10. ЦДІАГ (Центральний Державний Історичний архів Грузії), Ф. 1640, ОП. 12, Д. 187, Л. 89;
11. ЦДІАГ, Ф. 1640, ОП. 12, Д. 187, Л. 96.

УДК 32:94

В'ЄТНАМ НА ШЛЯХУ СУСПІЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

DOI 10.46493/2663-2675-2020-4-6

Summary

The article examines the process of forming the Vietnamese model of economic development in the context of the "renewal" strategy and social modernization of the country over the last 30 years. The main factors behind the successful development of Vietnam are the current pattern of an export-oriented economy and a major overhaul of the legislation: the adoption of new laws, new regulations on the currency and banks. Paying tribute to the Asian conservatism and seeing a reform of the political system as a threat to the foundations of the statehood and national unity, the Vietnam leaders has chosen its path of social modernization - a "renewal" strategy (in Vietnamese – "doi moi") that has transformed the country within twenty years into another Asian tiger.

The "renewal" course was determined by the decisions of the VI (1986) and VII (1991) congresses of the Vietnam Communist Party. The content of this course was to allow the development of all socio-economic structures, to promote personal initiative, to weaken the mechanisms of public administration and to activate the policy of "open doors" in foreign economic relations.

External factors for the successful development of the Vietnamese economy include the ASEAN membership. Due to the many political and socio-cultural factors common to Vietnam and the ASEAN member states (Vietnam joined ASEAN in 1995) and the continued political stability of the country, Vietnam has achieved a particular favor from the investors and trading partners of this association. The decision to create the ASEAN Free Trade Area at the Singapore Association Summit in 1992 played a powerful impetus for the trade, economic and investment development of the entire sub-region.

Considerable attention in the article has also been paid to analyzing the development of political and trade-economic relations between Vietnam and Ukraine in the context of multilateral cooperation. The establishment of diplomatic relations between the two countries and signing the key bilateral agreements has been analyzed.

The absence of fundamental differences on key international issues, as well as the willingness to develop friendship and mutually beneficial partnership, have created the favorable conditions for cooperation between Ukraine and Vietnam within the international organizations. There is much in common in our countries' positions on the proliferation of nuclear weapons and other weapons of mass destruction, counter-terrorism, reform of the United Nations organization etc. Ukraine and Vietnam have traditionally supported each other's nominations for election to the governing bodies of international organizations.

In the sphere of trade and economics, the issue of signing a free trade agreement between Ukraine and Vietnam remains of current interest. The conclusion of such an agreement will significantly contribute to the development of Ukrainian-Vietnamese cooperation in the trade sphere, as well as to overcoming the negative balance of foreign trade with Vietnam.

During the last meetings of the Joint Ukrainian-Vietnamese Intergovernmental Commission the two parties discussed a number of important issues in the perspective areas of mutual interest, in particular, trade, banking, finance and investment, engineering, high technologies, energy, mining, construction, medicine and pharmaceuticals, agriculture and tourism.

Keywords: modernization, renewal, transformation, ASEAN, APEC, ASEM, WTO, UNIDO, free trade area, joint intergovernmental commission

Вступ

Процеси глобалізації і регіоналізації та пов'язані з ними проблемні виклики не минули субрегіон Південно-Східної Азії (ПСА), який залишається найдинамічнішим у вимірі економічного розвитку. Серед країн даного субрегіону В'єтнам вважається найбільш глобалізованою країною. Наприкінці 2018 року експерти оцінили економіку Соціалістичної Республіки В'єтнам як одну з найдинамічніших у ПСА. За даними газети Viet Nam News, цей показник став найвищим за останнє десятиріччя, а на зростання ВВП вплинули такі зовнішні чинники як укладені В'єтнамом зі своїми діловими партнерами нові угоди про зони вільної торгівлі та більш слабкий американський долар [1].

Варто зазначити, що зовнішні фактори можуть мати позитивний ефект лише в тому випадку, якщо в країні активно запроваджуються інституціональні реформи, покращується бізнесове середовище та здійснюються глибокі перетворення самої економіки. Причому дія згаданих угод припадає на 2020 рік. Отже, серед чинників, що сприяли економічному піднесенню В'єтнаму, основним виявився стрімкий розвиток переробної промисловості та сфера послуг.

Головними умовами успішного розвитку В'єтнаму стали діюча модель економіки, орієнтованої на експортний потенціал, та кардинальне оновлення законодавчої бази – прийняття нових законів про землю, нових законодавчих актів про валютне регулювання і банки. Віддаючи данину азійському консерватизму та вбачаючи в реформуванні політичної системи загрозу підвалинам державності й національної єдності, в'єтнамське керівництво обрало свій шлях суспільної модернізації: стратегію «оновлення» (в'єтнамською мовою – «доі мой»), яка за двадцять років перетворила країну на ще одного азійського «тигра».

Мета статті полягає у визначенні змісту політики суспільної модернізації В'єтнаму та стану розвитку українсько-в'єтнамських відносин.

Етапи та результати стратегії «оновлення»

Курс на «оновлення» було визначено рішеннями VI (1986) і VII (1991) з'їздів Компартії В'єтнаму. Зміст цього курсу полягав у допущенні розвитку всіх соціально-економічних устроїв, заохоченні особистої ініціативи, послабленні механізмів державного управління та активізації політики «відкритих дверей» у зовнішньоекономічних зв'язках. Швидкими темпами стали проводитися важливі реформи: вже 1987 року був прийнятий закон про іноземні інвестиції, який відкрив В'єтнам зарубіжному капіталу. За перші п'ять років з часу його прийняття країна отримала п'ять мільярдів доларів. Серед інвесторів на початку 1990-х років перші місця посіли Тайвань, Сингапур та Японія.

Переведення економіки на ринкові засади супроводжувалось структурними зрушеннями і трансформацією відносин форм власності. Приватний підприємець легалізувався в торгівлі – як у роздрібній, так і в оптовій, в аграрному секторі та промисловості, а також активно впроваджувався до банківсько-кредитної системи.

Загалом все це дало В'єтнаму можливість упродовж 1990-х років на 80 % збільшити ВВП при середньорічному зростанні на 8,7 %, довести обсяг іноземних інвестицій до 32 млрд доларів, вступити до Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), а незабаром – до форуму Азійсько-Тихоокеанського співробітництва (АТЕС). 1996 року В'єтнам став членом міжрегіонального інтеграційного угруповання АСЕМ (ASEM – Asia-Europe Meeting), до складу якого на першому етапі ввійшли десять європейських і п'ять азійських країн – наразі до міжрегіонального угруповання входять понад 50 країн. Найістотнішими були результати економічного розвитку протягом 1990 – 1995 років. Середньорічні темпи зростання ВВП перевищили 8 %, середньорічне збільшення промислового виробництва становило більше 13 %, сільського господарства – 4,5 %, експорту товарів – 20 %. Відбулися позитивні зміни в економічній структурі: питома вага сільськогосподарської продукції у ВВП знизилась на 10 %, а промислової продукції та сфери послуг зросла відповідно на 16 % і 3 %. Щодо іноземних інвестицій, то їхній сукупний обсяг 1996 року становив 19 млрд доларів [2].

За десять років політики «оновлення» (1991 – 2000) сукупний середньорічний показник зростання економіки перевищив 7 %. За цим показником серед десяти країн ПСА В'єтнам посів перше місце. Причому структура в'єтнамської економіки радикально перебудувалась. Так, за підсумками виконання плану розвитку народного господарства питома вага промисловості й будівництва у ВВП зросла на 40 %, частка сфери послуг збільшилась до 38 %, аграрного сектору зменшилась до 21 % [3]. Такі значні успіхи в економічному розвитку стали можливими не тільки завдяки припливу значної маси іноземних інвестицій та раціональному управлінню, але й колосальній працьовитості в'єтнамського народу, здатного мобілізуватися для виконання державних завдань. Темпи соціально-економічного розвитку В'єтнаму випереджали аналогічні показники інших країн ПСА: з 1996 до 2006 року ВВП на душу населення збільшилось удвічі – з 1,3 тис. до 2,6 тис. доларів. Водночас частка бідного населення значно скоротилась. Так, якщо 2000 року 14 % населення В'єтнаму жило на 1,25 доларів на день, то 2013-го їхнє число становило всього 3 %. Водночас середньорічні темпи зростання сукупного ВВП країн субрегіону, починаючи з 2000 року, не опускалися нижче 5 % [4].

Протягом 2010 – 2015 років економіка СРВ зберегла високі темпи розвитку та підвалини макроекономічної стабільності. Середньорічні темпи зростання ВВП цього часу становили 7 %. Порівняно з періодом 2006 – 2010 років сукупний обсяг суспільних інвестицій виріс у 2,5 раза і становив 43 % ВВП. Незважаючи на фінансову кризу й світове падіння економіки, було забезпечено великий приплив іноземних інвестицій до В'єтнаму, ВВП країни 2010 року в поточних цінах становив 101,6 млрд доларів, що в 3,3 раза більше ніж 2000-го. Продовжувався процес створення й вдоскона-

лення інститутів ринкової економіки при збереженні соціалістичної орієнтації, покращувався інвестиційний та бізнес-клімат, швидкими темпами розвивалась багатокладна економіка. Були досягнуті вагомні результати у діяльності з консолідації підприємств з метою формування державних корпорацій. Протягом 2010 – 2015 років у 2,3 раза виросла загальна кількість компаній В'єтнаму, в 7,3 раза – обсяг їхнього капіталу порівняно з 2010 роком. Характерно, що домінували в цьому процесі компанії з акціонерною формою власності. Не менш активними темпами розвивалися сфери освіти й культури, а також підготовки кадрів, науки та технологій. Витрати на освіту, підготовку кадрів зросли до 20 % від усіх витрат держбюджету. Особливу увагу уряд В'єтнаму надавав підготовці кадрів і розвитку освіти у віддалених районах країни зі складною соціально-економічною ситуацією, тобто у місцях проживання, здебільшого в гірських районах, численних національних меншин [5].

Загалом головні соціально-економічні результати, що були досягнуті в період оновлення, мали такі показники: протягом 1986 – 2014 років ВВП в цінах 1994 року збільшився у 8 разів, ВВП на душу населення 2015-го становив 2 100 доларів, структура економіки швидко змінювалась у напрямку індустріалізації та модернізації. Упродовж 1990 – 2015 років частка сільського, лісного й рибного господарства у ВВП знизилась з 38 % до 18 %, частка промисловості та будівництва збільшилась з 23 % до 40 %, послуг – з 40 % до 44 %. Структура робочої сили у період 2005 – 2015 років: зайнятих у сільському, лісному та рибному господарстві знизилась з 55 % до 47 %, у промисловості та будівництві збільшилась з 18 % до 22 %, а у сфері послуг – з 27 % до 32 %. Зовнішній товарообіг за період 1990 – 2015 років збільшився з 5,0 млрд до 264 млрд доларів, тобто зріс майже у 58 разів, експорт виріс з 2,4 млрд до 132 млрд доларів – в 63 рази, імпорт з 3,0 млрд до 132 млрд доларів – зростання в 54 рази. Варто зазначити, що наведені показники соціально-економічного зростання В'єтнаму, насамперед, є результатом раціонального державного управління, а також колосальних зусиль населення країни [6].

До зовнішніх умов успішного розвитку в'єтнамської економіки треба віднести членство в АСЕАН. Завдяки багатьом політичним і соціокультурним чинникам, що є

спільними для В'єтнаму і держав-членів АСЕАН, до якої він вступив 1995 року, а також тривалій політичній стабільності країна домоглась особливої прихильності інвесторів і торговельних партнерів цього інтеграційного угруповання. Ухвалене 1992 року на саміті Асоціації в Сингапурі рішення створити зону вільної торгівлі країн-членів АСЕАН відіграло роль потужного стимулу для торговельно-економічного та інвестиційного розвитку всього субрегіону. Вже 1996 року обсяг торгівлі В'єтнаму з країнами АСЕАН збільшився у п'ять разів і досяг 6,3 млрд доларів, причому в'єтнамський експорт становив 3,8 млрд доларів [7].

З метою створити «велику сім'ю АСЕАН», до складу якої наразі входять 10 держав субрегіону, В'єтнам на першому етапі свого членства закликав прийняти до Асоціації такі країни як Камбоджа, Лаос і М'янма. Водночас членство В'єтнаму в АСЕАН уможливило значно підвищити ефективність регіональної економічної інтеграції, а також сприяло вдосконаленню системи державного управління в країні відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, В'єтнаму стало набагато легше вирішувати регіональні проблеми – такі як екологія, стихійні лиха, епідемії, а також підвищувати кваліфікацію дипломатичних кадрів у рамках багатосторонніх та глобальних міжнародних форумів. Так, важливим успіхом стало обрання В'єтнаму абсолютною більшістю голосів непостійним членом Ради Безпеки ООН на 2020 – 2021 роки. Дедалі більше зростання ролі В'єтнаму в АСЕАН є стимулом для посилення стратегічної ваги країни та розвитку її двосторонніх відносин з партнерами поза межами АСЕАН, зокрема з великими державами: Японією, США та Китаєм. Так, колишній віце-прем'єр країни Ву Кхоан зазначив: «Оглядаючись на пройдений більш ніж 20-річний шлях, хочу сказати, що приєднання нашої країни до АСЕАН було правильним рішенням і принесло В'єтнаму велику користь. Завдяки членству в АСЕАН позиції нашої країни зросли до безпрецедентного рівня. Через АСЕАН ми також приєдналися до низки важливих механізмів міжнародної взаємодії і зараз знаходимося нарівні з великими країнами світу» [8].

XXV саміт АСЕАН, який відбувся у листопаді 2019 року в Бангкоку, знову підкреслив зростаючу роль В'єтнаму в регіональних економічних процесах. На порядку денному ділового саміту АСЕАН було обговорення угоди про створення зони вільної торгівлі, з ініціативою якої виступив Китай. Проект документу стосувався 10 країн-членів АСЕАН, а також Австралії, Індії, КНР, Нової Зеландії, Південної Кореї та Японії. Угода потенційно охоплює країни, на які припадає третина світової економіки і майже половина населення планети. І хоча сторони не дійшли згоди й угоду не вдалося підписати, питання про необхідність розвитку всеохоплюючого економічного партнерства для забезпечення стабільності та процвітання регіональної економіки не залишило своєї актуальності. Роль В'єтнаму як одного з головних локомотивів регіонального розвитку у вирішенні цього питання важко переоцінити. Не тільки Індія, але й Китай

рахується з позицією Ханюю, про що свідчать результати саміту в Бангкоку.

Варто зазначити, що з 01.01.2020 В'єтнам знову посів пост голови АСЕАН за ротацією. У ситуації, коли цей субрегіон переходить до нового етапу розвитку з якісно новими можливостями і викликами, В'єтнам продовжить брати на себе важливі обов'язки щодо підвищення ефективності регіонального співробітництва та міжнародної інтеграції.

В'єтнам і Україна в контексті багатостороннього співробітництва **Політичні відносини**

Встановлення 23.01.1992 дипломатичних відносин між Україною і Соціалістичною Республікою В'єтнам прискорило взаємодію в усіх сферах двостороннього співробітництва. З того часу зусиллями двох країн створено досить розвинену договірно-правову базу співпраці на міжурядовому та міжвідомчому рівнях. Серед укладених угод варто назвати Угоду між Урядом України та Урядом СРВ про торговельно-економічні відносини (1992), Угоду про створення Міжурядової українсько-в'єтнамської комісії з питань торговельно-економічного та науко-технічного співробітництва (1993), міжурядову угоду про заохочення і захист інвестицій (1994), а також Угоду між Урядом України та Урядом СРВ про співробітництво у військово-технічній галузі (1994).

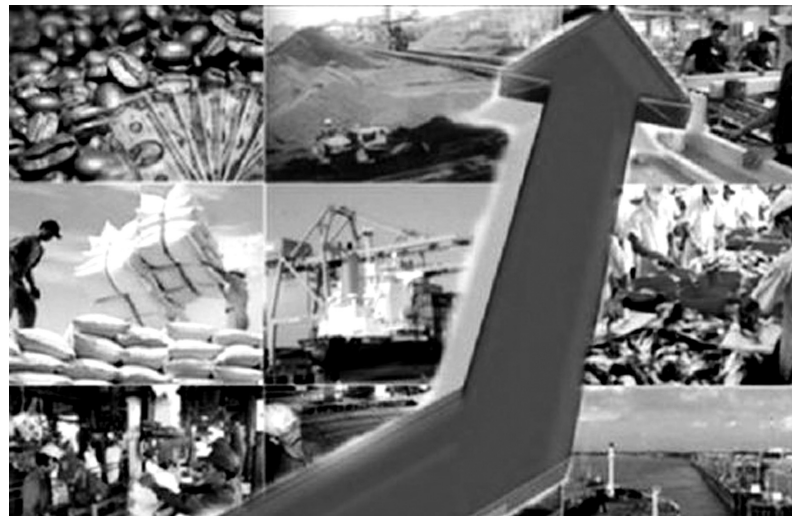
1993 року розпочало свою діяльність Посольство СРВ в Україні. Посольство України у В'єтнамі було відкрите 1997 року. Упродовж 1993 – 1994 років відбулися обміни візитами на рівні глав зовнішньополітичних відомств України і В'єтнаму, у рамках яких було підписано низку важливих двосторонніх угод. У червні 1994 року Україну відвідав Прем'єр-міністр СРВ Во Ван Кієт. Одним з важливих результатів того візиту стало створення Міжурядової українсько-в'єтнамської комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, перше засідання якої відбулось у квітні 1995 року в м. Ханой.

Початок відносинам на найвищому рівні поклав державний візит Президента України Л. Кучми до В'єтнаму 1996 року. Під час візиту відбулося підписання міждержавного Договору про принципи відносин між двома країнами. 2000 року з державним візитом в Україні перебував Президент СРВ Чан Дик Лионг. Візит завершився укладенням низки міжурядових та міжвідомчих документів. У січні 2003 року відбувся офіційний візит до України Голови Національних Зборів СРВ Нгуєн Ван Ана. В рамках зустрічі Міністра закордонних справ України А. Яценюка з Віце-прем'єр-міністром, Міністром закордонних справ СРВ Фам Зя Кхіємом, яка відбулася в Нью-Йорку 25.09.2007 під час 62-ї сесії ГА ООН, була підписана Угода про реадмісію між Україною і В'єтнамом. 22.09.2010 в рамках 65-ї Сесії Генеральної асамблеї ООН відбулася зустріч Президентів України та СРВ.

Розвитку двосторонніх українсько-в'єтнамських відносин сприяв офіційний візит до СРВ Голови Верховної Ради України В. Литвина, який відбувся у грудні 2010 року. У березні 2011-го відбувся державний візит до В'єтнаму Президента України. У рамках візиту була підписана низка двосторонніх документів. Головним підсумком візиту стало підписання Президентом України та СРВ Спільної заяви щодо встановлення відносин всебічного співробітництва та партнерства між Україною і В'єтнамом, в якій окреслюються основні напрямки, форми і механізми подальшої взаємодії з широкого кола двосторонніх та міжнародних питань. Документом також визначено пріоритети співробітництва між Україною та СРВ.

У жовтні 2011 року відбувся офіційний візит до України Прем'єр-міністра СРВ Нгуєн Тан Зунга, а в листопаді 2012-го – офіційний візит до В'єтнаму Прем'єр-міністра України. 26.09.2014 в рамках 69-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН відбулась зустріч Міністра закордонних справ України П. Клімкіна з Віце-прем'єр-міністром, Міністром закордонних справ СРВ Фан Бінь Мінем. У квітні 2015 року в м. Ханой перебувала українська парламентська делегація, яка брала участь у засіданні 132-ї Асамблеї Міжпарламентського союзу. У вересні 2017-го відбувся офіційний візит до СРВ Міністра закордонних справ України П. Клімкіна, який провів переговори з в'єтнамським колегою Фан Бінь Мінем і Прем'єр-міністром В'єтнаму Нгуєн Суан Фуком. Глава МЗС України під час перемовин у В'єтнамі обговорив перспективи розвитку відносин між двома країнами в політичній, торговельно-економічній та гуманітарній сферах.

Станом на кінець 2019-го українсько-в'єтнамська договірно-правова база нараховує понад п'ятдесят двосторонніх документів різних рівнів. Значна, як для таких віддалених країн, договірно-правова база двосторонніх відносин є загалом позитивним явищем, однак охоплює далеко не всі можливі сфери співробітництва. Проте низка угод міжгалузевого рівня, протоколів про співпрацю між адміністративними одиницями, закладами освіти і

науки двох країн роблять свій внесок до розвитку двосторонніх відносин.

Відсутність принципових розбіжностей з актуальних міжнародних питань, а також налаштованість на розвиток відносин дружби і взаємовигідного партнерства сформувала сприятливі умови для співпраці між Україною та СРВ в рамках міжнародних організацій. Підтримуються регулярні робочі контакти між представництвами двох країн при ООН. Багато спільного у позиціях наших країн щодо нерозповсюдження ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення, протидії тероризму, реформування ООН тощо. Україна і В'єтнам традиційно підтримують кандидатури один одного на виборах до керівних органів міжнародних організацій [9].

Зокрема, Україна підтримала кандидатуру В'єтнаму у непостійні члени Ради безпеки ООН на період 2008 – 2009 років. Крім того, сторони зголосилися підтримати одне одного на виборах до складу непостійних членів РБ ООН на період 2016 – 2017 років (кандидатура України) та 2020 – 2021 років (кандидатура СРВ). В'єтнам активно сприяв Україні на шляху вступу до СОТ та підтримував кандидатуру України на роль спостерігача в Організації франкофонії. Україна підтримала В'єтнам на виборах до ЕКОСОП ООН на період 2016 – 2018 років в обмін на підтримку В'єтнамом кандидатури України до ЕКОСОП на 2019 – 2021 роки. Також в'єтнамська сторона погодилась підтримати українську кандидатуру на посаду зовнішнього аудитора ЮНІДО на період 2014 – 2016 років в обмін на підтримку Україною кандидатури В'єтнаму до складу Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на термін 2013 – 2017 років.

Водночас в'єтнамська сторона підтримала кандидатуру України як головуєчої країни в Інформаційній системі сільськогосподарського ринку (AMIS) на період 2014 – 2016 років, а також кандидатуру нашої країни на виборах до Адміністративної Ради Всесвітнього поштового союзу на термін 2012 – 2016 років. Україна і В'єтнам обмінялись підтримками кандидатур до Ради з прав людини ООН (В'єтнаму на 2014 – 2016 роки та України на 2018 – 2020 роки). Крім того, в'єтнамська сторона підтримала приєднання України до діалогового форуму АСЕМ під час саміту цієї організації, що відбувся в Мілані у жовтні 2014 року.

Економічні відносини

Зовнішньоекономічні відносини між Україною і В'єтнамом регулюють наступні двосторонні органи високого рівня:

- українсько-в'єтнамська Міжурядова комісія з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, яка була створена 1994 року і до складу якої входять представники Мінекономрозвитку, МЗС, Мінінфраструктури, Міненергетики, МОН, НАНУ, ДКАУ, МОЗ тощо. Останнє 14-те спільне засідання Міжурядової комісії відбулося в м. Київ 9 – 10 жовтня 2017 року;

- українсько-в'єтнамська спільна Підкомісія з питань науково-технічного співробітництва (5-те засідання цього органу відбулося 8 – 9 грудня 2011 року в м. Ханой);

- українсько-в'єтнамська Міжурядова координаційна комісія з питань військово-технічного співробітництва (16-те засідання цього органу відбулося 27 – 31 березня 2017 року в м. Київ).

Варто зазначити, що торговельно-економічні відносини між Україною і В'єтнамом загалом розвиваються не надто активно. Якщо упродовж 1990-х років загальний обсяг товарообігу між двома країнами складав близько 50 – 60 млн доларів, то починаючи з 2000-х, перетнувши позначку у 100 млн, цей показник почав поступово зростати. Після різкого спаду 2014 року, коли двосторонній товарообіг становив 416,6 млн доларів, впавши на 21,6 % порівняно з 2013 роком, він знову через декілька років почав повільно зростати, досягнувши позначки у 546,6 млн 2018 року. У січні – листопаді 2019 року відбулося чергове падіння товарообігу на 5,4 % порівняно з аналогічним періодом 2018-го. Протягом цього ж періоду (січень – листопад 2019 року) український експорт до В'єтнаму становив 89,3 млн доларів, що на 27,4 % менше ніж за аналогічний період попереднього року; імпорт за цей же період склав 392,6 млн, що на 1,6 % більше ніж за аналогічний період 2018 року. Від'ємне сальдо України у січні – листопаді 2019 року становило 303,3 млн доларів.

Отже, якщо тенденція розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин загалом є позитивною і спрямованою до збільшення обсягів товарообігу, то його динаміка є нестабільною, іноді маючи стихійний характер і подекуди залежить від зовнішніх факторів.

Показники двосторонньої торгівлі між Україною і В'єтнамом (2013 – 2019 рр.)¹

(млн дол. США)

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 Січень – листопад
Товарообіг	531,7	416,55	338,93	382,03	490,16	546,65	481,91
Експорт	185,09	126,26	86,97	77,78	96,79	132,02	89,29
Імпорт	346,6	290,29	251,96	304,25	393,37	414,62	392,63
Сальдо	-161,51	-164,04	-164,99	-226,47	-296,57	-282,6	-303,34

(за даними Держстату України)

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

У структурі українського експорту до СРВ останніми роками домінують продукція рослинного походження (переважно зернові та рослинна олія); чорні метали (переважно залізна руда) та вироби з них; машини, устаткування та механізми; продукція хімічної промисловості; транспортні засоби тощо. Імпорт товарів з В'єтнаму представлений здебільшого машинами, устаткуванням та механізмами (здебільшого мобільні телефони, комп'ютери та запчастини до них); продукцією рослинного походження (здебільшого прянощі, рис, чай, кава, горіхи кеш'ю); живими тваринами і продукцією тваринництва (здебільшого риба та морепродукти); взуттям, головними уборами і парасольками; текстилем та виробами з нього тощо.

Водночас необхідно констатувати, що ми маємо негативне сальдо торговельного балансу з В'єтнамом, що обумовлено рядом об'єктивних та суб'єктивних причин. Так, суттєве зменшення експорту до СРВ чорних металів та виробів з них обумовлене тим, що через розвиток власного виробництва металургійної продукції В'єтнам поступово зменшує імпорту зазначеної продукції з-за кордону. Аналогічна ситуація складається у сфері експорту продукції хімічної промисловості до СРВ у зв'язку з активним розвитком хімічної галузі В'єтнаму. Найближчими роками В'єтнам скорочуватиме імпорту мінеральних добрив із-за кордону, оскільки планує налагодити самостійне забезпечення внутрішніх потреб країни в цій продукції [10].

У торговельно-економічній сфері актуальним залишається питання підписання угоди про створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та СРВ. Укладення такої угоди суттєво сприятиме розвитку українсько-в'єтнамської співпраці у торговельній сфері, а також подоланню негативного сальдо зовнішньої торгівлі з В'єтнамом. Тривалий час українська сторона утримувалась від започаткування формального переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та СРВ до завершення ґрунтовного дослідження цього питання. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України свого часу провело аналіз можливих наслідків укладення угоди про ЗВТ між Україною і В'єтнамом, який показав, що створення зони вільної торгівлі прискорить темпи зростання ВВП України в середньому на 0,07 % та збільшить обсяг ВВП України відповідно на 1,25 млрд грн і 1,39 млрд грн протягом перших двох років після укладення цієї угоди. Таке зростання має відбутись завдяки збільшенню експорту української металургійної та хімічної продукції, а також продукції машинобудування до СРВ. Негативні ж наслідки від створення зони вільної торгівлі з В'єтнамом прогноуються для підприємств легкої та рибної промисловості України.

Під час 13-го засідання українсько-в'єтнамської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, яке відбулось у м. Хошимін 1 – 2 жовтня 2012 року, обидві сторони домовилися про створення спільної

Робочою консультативної групи експертів з вивчення перспектив укладення Угоди про вільну торгівлю між Україною і В'єтнамом та проведення спільних засідань цієї групи. В рамках виконання цих домовленостей Міністерство економічного розвитку і торгівлі України передало в'єтнамській стороні проект міжурядової Угоди про вільну торгівлю між Україною та СРВ, а також проект щодо спільних принципів та підходів до лібералізації торгівлі в рамках зазначеної Угоди.

З огляду на те, що 2015 року відбулося підписання Угоди про створення зони вільної торгівлі між В'єтнамом та країнами Євразійського економічного союзу (РФ, Білорусь, Вірменія, Казахстан та Киргизстан), а також угоди про ЗВТ між СРВ та Європейським Союзом, та, зважаючи на те, що 2016 року почала функціонувати Економічна спільнота АСЕАН, є вкрай необхідним якомога швидше розпочати проведення засідань українсько-в'єтнамської експертної групи з питань ЗВТ, оскільки затягування з проведенням експертних консультацій та зволікання з укладенням Угоди про створення Зони вільної торгівлі між Україною і В'єтнамом може негативно позначитися на перспективі подальшого просування продукції українських підприємств на ринок СРВ та призвести до зменшення товарообігу між двома країнами, зважаючи на те, що Україна і країни Митного Союзу поставляють на ринок В'єтнаму переважно схожі групи товарів.

Станом на 01.01.2019 загальний обсяг залучених до економіки України в'єтнамських інвестицій становив 2,3 млн доларів, що складає 0,007 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій до економіки України. Приріст інвестицій порівняно з попереднім роком склав 0,2 млн доларів. За видами економічної діяльності в'єтнамські інвестиції здебільшого розподілялися за наступним галузевим спрямуванням: торгівля, в основному оптова (близько 50 % загального обсягу інвестицій); промисловість (близько 45 %); операції з нерухомістю (близько 2 %).

Загальний обсяг інвестицій з України до економіки В'єтнаму на 01.01.2019 становив 1,6 млн доларів (0,025 % від загального обсягу інвестицій з України). За останні п'ять років приріст інвестицій з України до СРВ не спостерігався і цей показник залишався без змін. В СРВ працюють підприємства з українськими інвестиціями: «Вісорутекс» (виробництво натураль-

ного каучуку), «Лотос» (портові послуги), «Тієнки» (виробництво сухих тропічних фруктів), діють та намагаються закріпитися на місцевому ринку компанії «Укргідропроєкт», «Укрінтеренерго», «Турбоатом», «Телесенс».

Важливою подією у двосторонніх відносинах України та СРВ стало 14-те спільне засідання українсько-в'єтнамської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, яке відбулося у м. Києві 9 – 10 жовтня 2017 року. В рамках засідання комісії 11.10.2017 відбувся українсько-в'єтнамський економічний форум «Відносини між Україною і В'єтнамом у новому періоді», в якому взяли участь 70 компаній з В'єтнаму та 160 компаній з України.

Протягом останніх засідань спільної міжурядової комісії сторони обговорили ряд важливих питань у перспективних сферах взаємної зацікавленості, зокрема у сферах торгівлі, банківсько-фінансовій та інвестиційній, машинобудування, високих технологій, енергетики, гірничодобувній, медицини та фармацевтики, сільського господарства, туризму, будівництва тощо. Так, у сфері промисловості мова йшла про розширення поставок української авіаційної техніки, а також модернізації та відновлення парку літаків марки «Антонов» на території СРВ; можливості відновлення проєкту зі збирання у В'єтнамі вантажних автомобілів КраЗ; участі української сторони в інфраструктурних проєктах на території В'єтнаму, зокрема у суднобудуванні, а також у проєкті будівництва підприємства з виробництва пігменту диоксиду титану.

Обговорювалась також участь українських підприємств в інфраструктурних проєктах, зокрема у проєктуванні та будівництві на півночі В'єтнаму дорожньої інфраструктури, разом з будівництвом мостів; участь українських науково-дослідних і проєктно-конструкторських інститутів у плануванні та проєктуванні морських портів, залізниць та автомобільних доріг на території СРВ.

Останніми роками спостерігається помітна активізація співпраці в сільськогосподарській сфері. В'єтнам зацікавлений у нарощуванні експорту морепродуктів до України, обговорюються питання створення спільних підприємств і торговельних мереж у рибній галузі.

Інтерес в'єтнамської сторони до поглиблення торговельно-економічного співробітництва з Україною слід віднести на рахунок того, що Україна розглядається в СРВ як постачальник конкурентоспроможної продукції, ефективних новітніх технологій тощо. Тісні стосунки з Україною розцінюються як такі, що сприяють індустріалізації країни, урбанізації її сільськогосподарських територій, зміцненню науково-технічного потенціалу [11].

До факторів, що стримують розвиток двостороннього торговельно-економічного співробітництва, належать перешкоди процедурного характеру, зволікання з реалізацією проєктів, недостатня поінформованість ділових кіл про потенційні можливості один одного. Подальший розвиток торговельно-економічного співробітництва залежатиме від здатності сторін забезпечити розширення номенклатури товарів за рахунок високотехнологічної продукції, передачі сучасних технологій та збільшення обсягів надання послуг.

Серед перспективних напрямків варто відзначити можливу участь української сторони у розробці покладів залізних і титанових руд, розвитку металургійного комплексу В'єтнаму. Ще одним напрямом для співпраці може стати залучення українських підприємств до утилізації токсичних відходів процесу переробки бокситів. За наявною інформацією, в'єтнамські поклади цієї сировини складають близько 3,0 млрд тонн. Основною проблемою для СРВ є загроза забруднення навколишнього середовища як наслідок розробки бокситів. Відомо, що процес переробки бокситів є токсичним – відходи виробництва, так званий «червоний шлам», можуть стати причиною серйозного забруднення водоймищ. В Україні існують технології утилізації «червоного шламу», які можна запропонувати в'єтнамській стороні для подальшого впровадження [12].

Іншою перспективною сферою розвитку двосторонньої співпраці є енергетика. Зокрема, мова йде про участь українських підприємств у будівництві нових та реконструкції й модернізації існуючих на території СРВ енергетичних об'єктів. Значний досвід роботи на в'єтнамському ринку мають компанії «Укргідропроєкт», яка уклала низку контрактів у В'єтнамі, та «Укрінтеренерго»,

якою були проведені переговори з керівництвом Міністерства промисловості і торгівлі СРВ і провідними енергетичними компаніями В'єтнаму та передані для розгляду пропозиції будівництва першої гідроакумуючої електростанції в СРВ, а також електростанції, що працює на сонячній енергії. «Укрінтеренерго» також проведено переговори з компанією «Song Da Holdings» щодо можливості співпраці за проектом будівництва вугільної ТЕС 2Х600МВт на півдні В'єтнаму та опрацьовано можливість участі у тендері на постачання обладнання та надання консультаційних послуг для проекту будівництва ГЕС «Trung Son» потужністю 260 МВт.

Багатообіцяючою галуззю взаємодії наших країн є виробництво біопалива, де для В'єтнаму одним із головних завдань є залучення інвестицій та технологій (зокрема іноземних) до переробки сільськогосподарських відходів для виготовлення біопалива. Важливим напрямом може стати спільна розробка та запровадження технологій виробництва альтернативної поновлювальної енергії. Наразі ця тема знаходиться у В'єтнамі в зародковому стані. Проте останніми роками залучення інвестицій до розвитку енергетичного сектору перебуває під особливим контролем Уряду СРВ. Завдяки знаходженню в субекваторіальній зоні В'єтнам має значний потенціал використання сонячної та вітрової енергії [13].

Останніми роками спостерігається помітна активізація співпраці у сільськогосподарській сфері. Сторони зацікавлені у співробітництві в області виробництва кормів для тварин, виробництва вакцин проти хвороб для худоби та птиці, а також у сфері прісноводної аквакультури.

Певні перспективи існують у плані розвитку співпраці між нашими країнами в авіакосмічній сфері. Зокрема, мова може йти про залучення українських підприємств до реалізації спільних проектів у цій галузі.

Потребує активізації взаємодія у фінансовій сфері, зокрема в контексті Угоди про співпрацю між Національним банком України та Державним банком СРВ від 2011 року, налагодження прямих розрахунків між суб'єктами економічних відносин, вирішення питання щодо взаємного визнання банківських гарантій.

За підсумками останнього спільного засідання українсько-в'єтнамської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, яке відбулося у м. Києві 9 – 10 жовтня 2017 року, сторони домовились:

- опрацювати питання щодо запровадження в СРВ українських технологій з видобутку та переробки титанової сировини, технології отримання титанових шлаків, технології отримання губчастого титану і титанових порошків, зокрема й методами 3D технології;
- активізувати співпрацю у сфері промислового сектору в напрямку спільного проектування та виготовлення обладнання для гідроенергетичних об'єктів, модернізації та реконструкції турбінного об-

ладнання, насосних агрегатів, виробництва продукції енергетичного і транспортного машинобудування на в'єтнамських підприємствах, а також сприяння створенню спільних підприємств на базі існуючих;

- розглянути можливість участі українських компаній в проектах утилізації «червоних шлаків» глиноземного виробництва та впровадження наукових розробок у сфері геології та переробки корисних копалин;
- опрацювати питання щодо відновлення діяльності в'єтнамської частини спільного науково-українсько-в'єтнамського Центру трансферу технологій;
- опрацювати питання щодо впровадження в СРВ технології «зварювання й обробки живих м'яких тканин»;
- здійснювати обмін інформацією щодо виявлення неякісних та фальсифікованих лікарських засобів;
- розглянути можливість обміну досвідом у сфері реєстрації пестицидів і агрохімікатів;
- прискорити розгляд та узгодження проектів двосторонніх угод.

Отже, підтримання регулярності та збалансованості політичного діалогу, планованості у проведенні засідань спільних органів, чітке дотримання досягнутих домовленостей – такими є передумови успішної реалізації національних економічних інтересів України у відносинах з В'єтнамом. Конструктивна співпраця з В'єтнамом уможливіє для України подальший вихід на перспективні торговельно-економічні та інвестиційні ринки не тільки країн АСЕАН, але й потужніших за аналогічним потенціалом країн-членів форуму АТЕС.

Сергій ШЕРГІН,

доктор політичних наук, професор,

Євген ПРИПІК,

кандидат економічних наук, с.н.с.

Список використаних джерел:

1. Viet Nam News. – 2018. – December 22.
2. Viet Nam 1997-1998. – Hanoi: The Gioi Publishers, 1997. – 133 p.
3. Юго-Восточная Азия: семь фактов, которые надо знать. – Электронный ресурс. – [Режим доступу]: https://forbes.kz/.../yugovostochnaya_aziya_sem_faktov_kotoryie_neobhodimo_znat
4. Вьетнам 20012-2002 – Ханой : Издательство Тхезьой, 2002. – 172 с.
5. Экономика Вьетнама. Мировая экономика. – Электронный ресурс. – [Режим доступу]: <https://www.webeconomy.ru>
6. 5. Экономика Вьетнама. Мировая экономика. – Электронный ресурс. – [Режим доступу]: <https://www.webeconomy.ru>
7. Шергін С.О. Ще одне «диво»? В'єтнам: політика «оновлення» і трансрегіональне співробітництво // Політика і час. – 1998. – № 8. – С. 19.
8. 24 года Вьетнама в АСЕАН. – Электронный ресурс. [Режим доступу]: <https://vovworld.vn/ru-ru/>
9. Ly Bang. «Diplomatic Diary» and «Cooperation for Peace» – <http://vietnam.org/chengdu-1990/ly-bang-tiet-lo-hoi-nghi-than-do-1990.html>
10. Вьетнамская экономика. 20 лет обновления (1986–2006 гг.). До-стижения и поставленные проблемы – Ханой: Издательство Тхезьой, 2014. – 280 с.
11. Nhan Dan. 08.01.2019 (People – central organ of CPV).
12. Экономическое положение и реформа во Вьетнаме. Вьетнам. Страна и люди. – Ханой: Издательство Тхезьой, 2002. – с. 91 – 105
13. Elliott David W.P. Changing worlds: Vietnam's Transition from Cold War to Globalization. Oxford University Press; Reprint edition (March 3, 2014)

УДК 504(94)

DOI 10.46493/2663-2675-2020-4-7

КЛІМАТИЧНА ПОЛІТИКА АВСТРАЛІЇ: крок – вперед, два – назад

Summary

Perga Tetiana PhD in History, senior researcher State Institution 'Institute of World History Of national Academy of Science of Ukraine Australia's Climate Policy: A Step Forward, Two Backward. The article reveals the peculiarities of the climate policy of Australia in the late XX - early XXI centuries. The author made the conclusion about the significant impact of climate change on the development of the country, which has manifested in the increasing frequency of extreme weather events (such as bushfires of 2019), degradation of ecosystems, reduction of biodiversity etc.

Australian Government action on climate change has analyzed in the light of the main trend in the international climate policy - reducing the use of fossil fuels. It has proven that, taking in account that Australia is one of the world's largest coal exporters, economic interests are at odds with environmental issues, which makes climate policy controversial.

It has concluded that, not wishing to limit coal production, Australia has relied on the implementation of a package of energy efficient solutions. The country has adopted an appropriate strategy and national action plan, which determines wide investment in the development of research, infrastructure, providing of innovative solution by business, communities and citizens. At the same time, given the uncontrolled pace of global warming, such "soft" measures as energy efficiency are not enough. The goal of the country should be to move towards zero emissions, which mean the balance of carbon emissions with measures to eliminate them (or reduce their total volume). This requires from Australia more radical action, including setting higher greenhouse gas targets under international agreements.

Current policy of Australian government headed by Scott Morrison is highly criticized by experts for the lack of will to implement more strict measures in climate policy and developing of coal mining.

Stagnation in climate policy and deterioration of its positive results has proved by the data of Climate Change Performance Index. Australia ranked the worst place among the 57 countries producing 90% of greenhouse gases in the effectiveness of reducing of their emissions. This is alarming trend, which demonstrates the lack of climate control in Australia. It has supposed that fires in Australia in 2019 could be the impetus for more decisive action to tackle climate change.

Keywords: Australia, climate change, energy efficiency

В Австралії періодично вирують лісові пожежі, однак ті, що охопили країну 2019 року, викликали серед учених серйозне занепокоєння. Внаслідок рекордно низької кількості опадів і посухи вони охопили понад 5,0 млн га [1]. Багато експертів пов'язали їх зі зростанням негативних наслідків глобальної зміни клімату. Однак масштабні лісові пожежі – не єдина екологічна проблема Австралії, спричинена зміною клімату. Деградація екосистем, зокрема Великого бар'єрного рифу, а також водно-болотних угідь і родючих ґрунтів, драматичне скорочення чисельності багатьох видів флори і фауни – далеко не повний перелік проблем, які загострились в країні останніми роками. 2014 року до списку вимерлих тварин Австралії було офіційно занесено рифових мозаїчно-хвостих шурів. Цей ссавець став першим видом на Землі, який зник внаслідок зміни клімату [2]. Учені прогнозують, що Австралію чекають катастрофічні наслідки зміни клімату, разом зі стихійними лихами та вимушеною міграцією десятків мільйонів людей в усьому регіоні [3]. Ця ситуація дає підстави для критики кліматичної політики Австралії з боку екс-

пертів. Фахова дискусія з цієї проблеми точиться не лише на майданчиках міжнародних конференцій і форумів з екологічних питань, а й на сторінках спеціалізованої, суспільно-політичної та ділової преси.

У цій статті ми маємо намір проаналізувати кліматичну політику країни і виявити її головний вектор розвитку в наступному десятилітті. Австралійські вчені (М. Беєсон, М. МакДональд, К. Хеннесі, К. Велкер, К. Кровлі, Н. Гейдж, К. Джордан та багато інших) надають цій темі достатньо великої уваги, однак в Україні вона є недослідженою. У студіях, присвячених Австралії, головна увага вітчизняних фахівців сфокусована на різних аспектах життя українських емігрантів, які приїхали на континент після Другої світової війни.

Науковці досягли майже однастайного консенсусу з приводу того, що глобальне потепління спричинено переважно антропогенними чинниками. Найбільшу небезпеку в цьому сенсі становить викопне паливо (вугілля, нафта, газ), яке збільшує концентрацію парникових газів, зокрема двоокису вуглецю (CO_2). Тому останніми роками все частіше лунають заяви експертів і політиків щодо необхідності обмежити використання викопного палива і, передусім, вугілля. Відкриваючи Всесвітню конференцію ООН з проблем зміни клімату, що відбулась у грудні 2019 року в Мадриді, голова ООН Антоніу Гутерріш заявив, що сьогодні людство стоїть на роздоріжжі, однак уже до кінця наступного десятиліття воно має визначитися: або пройти точку неповернення і поставити під загрозу все живе на планеті, або піти «шляхом надії», що означає негайне зниження рівня викидів CO_2 і відмову від використання вугілля [4]. Відповідно все більше число заходів з подолання зміни клімату пов'язується з розширенням використання альтернативних джерел енергії.

Прийняття такого рішення є складним для країн, в експорті чи паливно-енергетичному комплексі яких значне

місце посідає вугілля. Насамперед, це стосується Австралії, яка володіє найбільшими у світі запасами кам'яного вугілля і є одним з головних його експортерів. Вугілля є другим за величиною джерелом доходу країни після залізної руди, який приносить до державного бюджету 60 млрд австралійських доларів на рік [5]. Це безпосередньо впливає на характер екологічної політики країни.

На нашу думку, вона все більше набуває суперечливого характеру, що обумовлено протистоянням економічних та екологічних інтересів. З одного боку, багато наукових даних свідчить про розширення негативних наслідків зміни клімату на австралійському континенті. Вчені встановили, що клімат країни вже змінився внаслідок антропогенного потепління і продовжить змінюватися в майбутньому. З 1910 року середня температура на континенті зросла на 1°C , що призвело до збільшення інтенсивності та частоти екстремальних погодних явищ, триваліших пожежних сезонів, потепління та підкислення океанів і підвищення рівня моря, що посилює наслідки припливів і штормових сплесків на території громад, розташованих на узбережжі, та інфраструктури [6]. Фактично доведено, що клімат Австралії теплішає вже друге століття поспіль, і саме людська діяльність у процесі освоєння континенту є однією з причин цього процесу. Зважаючи на це, ще наприкінці ХХ століття уряд Австралії почав впроваджувати заходи з попередження зміни клімату. Однак їхня спрямованість визначається, передусім, забезпеченням енергетичної безпеки країни та конкурентоспроможністю її економіки, що надає кліматичній політиці специфічні риси.

У дискусії, що розгортається в австралійському суспільстві з цього приводу, уряд звітує про виконання і перевиконання всіх цілей, які країна поставила у рамках міжнародних кліматичних угод, і звертає увагу на те, що внесок Австралії у світові викиди парникових

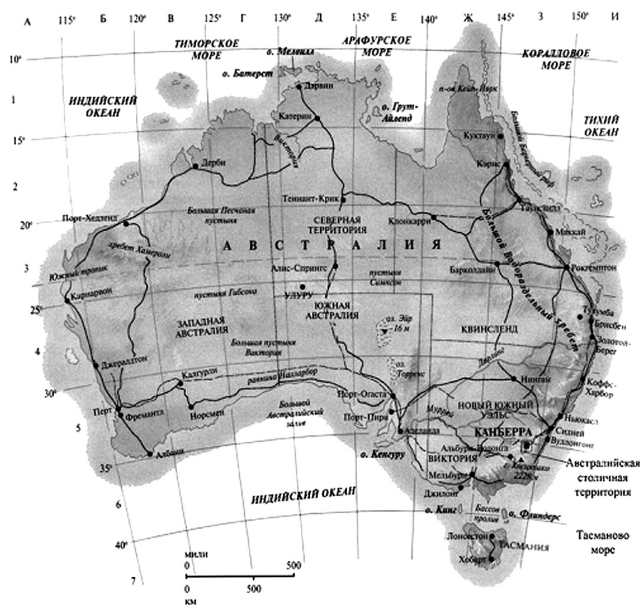
На сьогодні Австралія долучилась до всіх головних світових домовленостей у сфері кліматичної політики: ще наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років у країні були прийняті три закони, спрямовані на встановлення контролю за виробництвом, імпортом, експортом, використанням та утилізацією речовин, що руйнують озоновий шар; 1992 року вона стала стороною Рамкової конвенції про зміну клімату; 1998 року долучилася до Кіотського протоколу; 2015 року – до Паризької угоди.

2015 року уряд Австралії ратифікував Паризьку угоду і взяв зобов'язання зменшити до 2030 року викиди парникових газів на 26 – 28 % нижче рівня 2005-го. Крім того, країна залишила за собою право переглянути ці цілі. Хоча цей показник є об'єктивним з огляду на статистичні параметри (кількість населення, ВВП, розвиток різних галузей промисловості тощо), вказана ціль, як і попередні «кіотські» цілі, викликала критику з боку експертів за занадто низький рівень зниження викидів з огляду на особливості економічного розвитку країни [9]. Зокрема, Організація Об'єднаних Націй заявила, що з 2014 року Австралія практично не рухається у напрямку досягнення цієї цілі й навіть зробила крок назад щодо кліматичної політики внаслідок скасування 2014 року «податку на викиди вуглецю», спрямованого на контроль викидів у країні, а також на підтримку

У чому ж полягає протиріччя австралійської екологічної політики? На нашу думку, це прагнення знайти свій шлях виконання цілей щодо скорочення парникових газів, який не вимагатиме від неї скорочення видобутку вугілля, адже це може негативно відобразитися на її економічному розвитку і знизити конкурентоздатність. У цьому сенсі Австралія зробила ставку на підвищення енергоефективності.

У його рамках був розроблений «пакет кліматичних рішень» вартістю 3,5 млрд австралійських доларів. Він передбачає надання 2,0 млрд австралійських доларів Фонду кліматичних рішень, який має кредитувати впровадження суб'єктами підприємницької діяльності, фермерами, малим бізнесом та корінними громадами енергоефективних технологій. Також планується збільшити інвестиції у розширення енергетичної інфраструктури, зокрема між штатами Вікторією і Тасманією.

Уряд намагається впроваджувати енергоефективні заходи і в транспортній галузі. Через Корпорацію з чистої енергетики (CEFC) він надає кредити бізнесу для модернізації автотранспорту з метою зменшення шкідливих викидів та підтримує впровадження інновацій, зокрема використання легких коліс з вуглепластику. Форум міністерського рівня, що обговорює проблему зменшення викидів автотранспорту, розглядає наразі такі пропозиції

як врахування стандарту економії палива для легких транспортних засобів та можливість заохочення розвитку ринку альтернативних видів палива. Крім того, в Австралії вже почалося розроблення Національної стратегії з розвитку електромобілів для забезпечення планового і керованого переходу на нові технології та створення інфраструктури для цих транспортних засобів. Цей документ має координувати дії між урядами штатів, промисловістю, а також міськими та регіональними громадами. Наразі проводяться широкі консультації щодо технічних вимог до станцій підзарядки електромобілів. Передбачається, що для впровадження стратегії будуть виділені гранти Австралійської агенції з відновлювальної енергетики (ARENA), інвестиції Корпорації з чистої енергетики та кошти Ради з транспорту та інфраструктури COAG. До 2027 року також мають бути вдосконалені стандарти якості палива [12].

Ряд заходів австралійського уряду спрямований на підвищення інформованості споживачів, які мають приймати свідомі екологічні рішення. Передусім, для них створено посібник із зелених транспортних засобів, який надає покупцям інформацію про ефективність автомобілів, а при обміні машин старого покоління на нові, більш енергоефективні, надаються податкові пільги. Крім того, уряд Австралії інвестував \$6,5 млн у маркування приладів для опалення, причому планується створити їхній «енергетичний» рейтинг. Головна ідея цього задуму полягає в тому, що такі «лейби» дозволять споживачам порівнювати різні технології опалення та приймати обґрунтованіші рішення, які найкраще відповідають їхнім потребам. Уряд вважає, що впровадження цієї ідеї дозволить до 2030 року скоротити викиди парникових газів до 15 млн т [13].

Також здійснюється робота з утеплення будинків. Упродовж 2019 – 2020 років на ці потреби планується спрямувати 20,5 млн австралійських доларів. З них 3,4 млн мають бути витрачені на підвищення енергоефективності як нових, так й існуючих будинків, а 7,1 млн – на модернізацію комерційних будівель. Очікується, що до 2030-го цей захід сприятиме скороченню викидів на 45 млн т [14].

З початку 2020 року впроваджуватиметься урядова програма «Енергоефективні громади», яка надаватиме гранти представникам бізнесу та громадським організаціям для вдосконалення практики енергоефективності. Фінансування підтримуватиме діяльність, яка допоможе бізнесу та громадським організаціям заощадити енергію за рахунок оновлення обладнання, що зменшує споживання енергії, сприяти реалізації проєктів з генерації та зберігання енергії (наприклад, встановлення сонячних фотоелектричних панелей, батарей та пристроїв для підігрівання води сонцем) [15].

Досить вагомими є інвестиції в наукові дослідження. Так, 23,9 млн австралійських доларів спрямовано на створення нового Центру досліджень клімату CSIRO в Хобарті. Також 255 млн австралійських доларів буде направлено на розширення можливостей дослідження Антарктики. Австралія позиціонує цей напрям як внесок до міжнародних досліджень клімату, що допо-

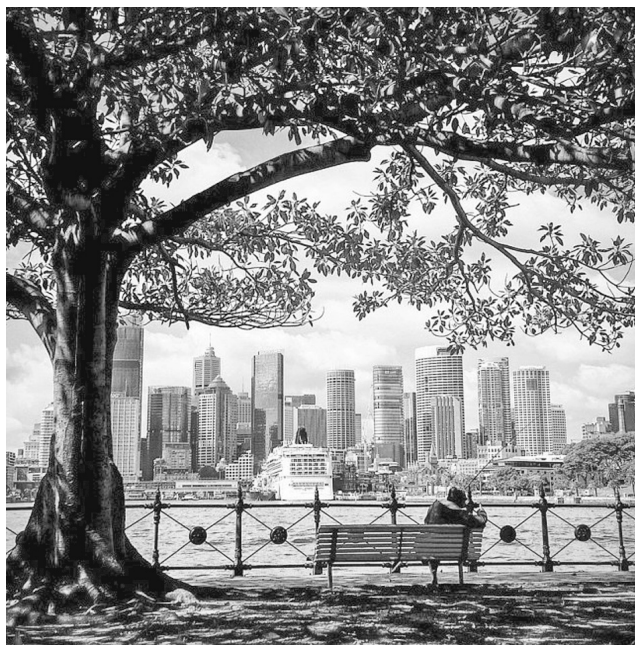

Скотт Моррісон, прем'єр-міністр Австралії

можуть світові краще зрозуміти, як він змінюється і як людство може впливати на цей процес. Роль науки у боротьбі зі змінами клімату неодноразово підкреслювалась у виступах австралійських урядовців. Наприклад, під час свого офіційного виступу на переговорах щодо клімату в Мадриді прем'єр-міністр країни заявив, що саме технологічні інновації стануть запорукою боротьби зі зміною клімату [12].

Також уряд Австралії має намір посадити мільярд нових дерев у рамках масштабної кампанії, спрямованої на досягнення кліматичних цілей, визначених Паризькою кліматичною угодою. Уряд вважає, що проєкт, який триватиме аж до 2050 року, допоможе позбутися 18 млн т парникових газів вже до 2030-го. За словами прем'єр-міністра Австралії Скотта Моррісона, план, який називається «Regional Forestry Hubs», також сприятиме створенню додаткових робочих місць, що принесе національній економіці понад 16,4 млрд австралійських доларів [16].

На перший погляд, заходи, які здійснив і планує впроваджувати австралійський уряд, є достатньо комплексними, адже вони спрямовані на розвиток енергоефективності як на рівні промисловості, так і на побутовому рівні. Однак постає питання: чи достатньо їх для виконання цілей, які країна має виконати до 2030 року? Адже Австралія не планує скорочувати видобуток і експорт вугілля. Більше того, 2019 року з'явилася інформація, яка свідчить про плани його розширення. Наприклад, аналітики вказують на контрверсійність рішення уряду надати дозвіл індійській компанії «Adani» на будівництво шахт у штаті Квінсленд, адже наразі незрозумілими залишаються його екологічні наслідки. Більше того, існують думки, що будівництво шахт і подальший видобуток вугілля сприятимуть збільшенню викидів парникових газів удвічі [17].

Вже сьогодні можна говорити про тривожні тенденції, які свідчать про недостатність боротьби зі зміною клімату в Австралії. Так, згідно до Індексу ефективності щодо зміни клімату, підготовленого Інститутом «Ньюклімат», Мережею кліматичних дій та організацією «Germanwatch», серед 57 країн, які виробляють 90 % парникових газів, за ефективністю заходів щодо їхнього зменшення Австралія посіла останнє місце. Стосовно оцінки національної та міжнародної політики у цій царині, то у звіті зазначено, що переобраний уряд Моррісона «продовжує погіршувати результати діяльності як на національному, так і на міжнародному рівнях». Згадуючи той факт, що Австралія не пристала на пропозицію вразливих до змін клімату країн Тихоокеанського регіону відмовитись протягом наступних 12 років відкривати нові вугільні шахти або розширювати діяльність уже існуючих, експерти відзначили, що новий уряд усе більше перетворюється на регресивну силу у міжнародних переговорах і не ставить амбітні цілі у кліматичній політиці [18].

Отже, на даний час можна констатувати, що ефективність кліматичної політики Австралії помітно знизилась. Очевидно, що з огляду на неконтрольовані темпи глобального потепління, таких «м'яких» заходів як енергоефективність уже недостатньо. Метою країни має стати рух до «нульових» викидів, що полягає у збалансуванні емісій вуглекислого газу із заходами щодо їхнього видалення (або зменшення сумарного об'єму). Для цього мають бути здійснені радикальніші заходи ніж підвищення енергоефективності в економіці та побуті. Можливо, пожежі 2019 року підштовхнуть Австралію до рішучіших дій – вони можуть стати перспективою подальших досліджень.

Тетяна ПЕРГА,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН України»*

Список використаних джерел:

1. Yes, Australia has always had bushfires: but 2019 is like nothing we've seen before [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
2. <https://www.theguardian.com/australia-news/2019/dec/25/fact-check-why-australias-monster-2019-bushfires-are-unprecedented>.
3. Amendments to the EPBC Act list of threatened species [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.environment.gov.au/news/2019/02/18/amendments-epbc-act-list-threatened-species>.
4. Australia faces potentially disastrous consequences of climate change, inquiry told [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
5. <https://www.theguardian.com/environment/2017/aug/11/australia-potentially-disastrous-consequences-of-climate-change-inquiry-told>.
6. 4. Report of the Secretary-General on 2019 Climate Action Summit. The Way Forward in 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.un.org/en/climatechange/assets/pdf/cas_report_11_dec.pdf
7. 5. Scott Jason. The land where coal remains king [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/features/2019-05-07/in-australia-coal-remains-king-despite-climate-fears>
8. 6. Climate Science for Australia's Future - A report by the National Climate Science Advisory Committee [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
9. <https://www.environment.gov.au/climate-change/publications/climate-science-australia-future>
10. 7. Australia Outlines Conditions for Joining Kyoto Protocol's Second Commitment Period [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
11. <http://sdg.iisd.org/news/australia-outlines-conditions-for-joining-kyoto-protocols-second-commitment-period/>.
12. 8. Australia and the Doha Amendment: a quick guide [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
13. https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1617/Quick_Guides/QG-DohaAmendment
14. 9. Australia's 2030 climate change target [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.environment.gov.au/climate-change/publications/factsheet-australias-2030-climate-change-target>.
15. 10. Fact checking Angus Taylor: does Australia have a climate change record to be proud of? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
16. <https://www.theguardian.com/australia-news/2019/dec/31/fact-checking-angus-taylor-does-australia-have-a-climate-change-record-to-be-proud-of>.
17. 11. Climate Solutions Package [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
18. <https://www.environment.gov.au/climate-change/climate-solutions-package>
19. 12. 2017 Review of Climate Change Policies. Australian Government Department of the Environment and Energy [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
20. <https://www.environment.gov.au/system/files/resources/18690271-59ac-43c8-ae1-92d930141f54/files/2017-review-of-climate-change-policies.pdf>.
21. 13. Energy rating labels on space heating appliances factsheet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.energy.gov.au/publications/energy-rating-labels-space-heating-appliances-factsheet>.
22. 14. Improving the energy and emissions performance of Buildings factsheet
23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
24. <https://www.energy.gov.au/publications/improving-energy-and-emissions-performance-buildings-factsheet>.
25. 15. Energy Efficient Communities Program [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.energy.gov.au/government-priorities/energy-programs/energy-efficient-communities-program>.
26. 16. Австралія планує посадити мільярд дерев у боротьбі зі зміною клімату [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
27. <https://www.unian.ua/ecology/ecologyclimate/10452567-avstraliya-planuye-posaditi-milyard-derev-u-borotbi-zi-zminoyu-klimatu.html>.
28. 17. Adani mine: Australia approves controversial coal project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-australia-48618774>
29. 18. Climate Change Performance Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://newclimate.org/wp-content/uploads/2019/12/CCPI-2020-Results_Web_Version.pdf

ШКОЛА МОЛОДОГО УКРАЇНСЬКОГО ДИПЛОМАТА

Другий рік поспіль відкриває двері «Школа молодого українського адвоката» – спільний соціально-освітній профорієнтаційний проєкт Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Української асоціації зовнішньої політики.

МЕТА ПРОЄКТУ:

- навчити школярів та студентів професійним навичкам, які важливі в роботі українського дипломата;
- допомогти визначати свої інтереси та здібності;
- дати системні знання щодо місця та ролі України у світі;
- пояснити цілі та шляхи інтеграційного курсу України до Європейського Союзу;
- дати розуміння інтеграційних процесів у Європейському Союзі;
- ознайомити з різноманіттям культур і народів світу;
- навчити толерантності та культурі спілкування;
- допомогти в пошуці своєї позиції як свідомого громадянина в суспільстві сучасної України;
- допомогти робити власний внесок до розвитку своєї Батьківщини;
- навчити просувати інтереси держави на міжнародній арені завдяки публічній та культурній дипломатії;
- виховувати сучасну інтелектуальну еліту нації;
- допомогти оволодіти навичками етикету та протоколу;

- навчити участі в урочистих прийняттях, мистецтву переговорів;

- дати можливість участі та організації дебатів, круглих столів та інших публічних заходів на різних рівнях;

- дати розуміння сутності сучасних світових політичних процесів та їхнього впливу на Україну.

Проєкт дає можливість учням шкіл, а також студентам молодших курсів визначитись зі своїм майбутнім життєвим шляхом, ознайомитися з навчанням

у найпрестижнішому закладі вищої освіти України – Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який визначений Указом Президента України головним навчальним центром з підготовки фахівців для роботи у сфері міжнародних відносин та зовнішньої політики України.

Учні Школи мають унікальну можливість отримати знання з практичного досвіду роботи дипломатів найвищого рангу – Надзвичайних та Повноважних Послів, членів Української асоціації зовнішньої політики, а також дізнатись про секрети «кулуарної» дипломатії, особливості, складності та перемоги у роботі дипломата.

Лекції читають Надзвичайні і Повноважні Посли України: Президент Асоціації Володимир Хандогій, Віце-президент Олександр Купчишин, а також Юрій Малько, Олег Семенець, Валерій Рилач, Юрій Ладний, Теофіл Рендюк.

До навчального процесу залучено професорсько-викладацький склад Інституту міжнародних відносин з кафедр: міжнародних організацій і дипломатичної служби, міжнародних відносин і зовнішньої політики, країнознавства, міжнародного бізнесу, міжнародних фінансів, світового господарства і міжнародних від-

носин тощо, а також викладачі інших факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крім того, як лектори запрошуються відомі фахівці: професіонали профільних міністерств, бізнес-тренери, бізнесмени, представники дипломатичного корпусу, а також громадського сектору.

Партнерами Школи є Представництво ООН в Україні та Міністерство молоді і спорту України.

До програми курсу входить проведення Імітаційної гри «МОДЕЛЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН», а також проведення щорічного Форуму «УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ: СИНЕРГІЯ ЗАРАДИ МАЙБУТНЬОГО», метою якого є консолідація зусиль професійних українських дипломатів, зокрема найвищого рангу: Надзвичайних і Повноважних Послів, представників іноземного дипломатичного корпусу, професорсько-викладацького складу та адміністрації Інституту міжнародних відносин й Київського національного університету імені Тараса Шевченка, громадського сектору та бізнесу з метою підтримки молоді у виборі майбутнього життєвого шляху. Зокрема, Форум сприятиме формуванню зацікавленості до професії дипломата, залученню учасників до аналізу та пошуку шляхів вирішення загальносвітових питань, розумінню місця України у світі та можливостей просування інтересів держави на міжнародній арені. Форум стане важливим інструментом мотивації та посилення можливостей для подальшого професійного розвитку дипломатичної служби в Україні. Адже сучасна українська молодь – це наступне покоління світових лідерів, які обов'язково дадуть ефективні відповіді на глобальні виклики нового світового порядку.

Наталія РИЛАЧ,

кандидат економічних наук,
науковий співробітник НДЧ
Інституту міжнародних відносин КНУ
ім. Тараса Шевченка,
керівник та співзасновник Школи

- 3 1966 р. – співробітник МЗС Української РСР
- 3 1991 р. – Постійний представник України при ЮНЕСКО в Парижі
- 3 1992 р. – Тимчасовий повірений у справах України у Франції
- 1993–1997рр. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Швейцарії
- 1997–1999рр. – начальник Управління Європи та Америки МЗС України
- 1999–2004 рр. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Швеції, Данії, Норвегії, Державі Ізраїль

80 РОКІВ ДИПЛОМАТУ ТА ПИСЬМЕННИКУ ОЛЕКСАНДРОВІ СЛІПЧЕНКУ

З нагоди вісімдесятирічного ювілею Надзвичайного і Повноважного Посла, письменника Олександра Сліпченка в Медіацентрі ГДПУ відбулась презентація його книжок. Участь у ній взяли ветерани української дипломатичної служби, представники Міністерства закордонних справ України та друзі ювіляра. Від Генеральної дирекції з вітальним словом виступив її очільник Павло Кривонос. Відзначивши багаторічну співпрацю Олександра Сліпченка з підприємством, генеральний директор вручив йому нагороду «Почесний знак ГДПУ», висловив велику подяку за підтримку, співпрацю, надійні та дружні взаємини і побажав міцного здоров'я, наснаги, творчого натхнення, великих успіхів у всіх діях, довгих років життя у щасливому родинному колі та серед вірних і надійних друзів.

Охочих привітати почесного ветерана дипломатичної служби з важливою датою було вдосталь. Поміж них – очільниця Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин Ірина Матяш.

Олександр Сліпченко знаний не лише як дипломат, журналіст і письменник, а ще як педагог. Завдяки цінним урокам та беззаперечним істинам із його особистого досвіду майбутні покоління дипломатів мають гідний орієнтир, приклад високого служіння державі. На цьому було наголошено у вітальному адресі від Андрія Зайця, державного секретаря Міністерства закордонних справ України зі словами вдячності та глибокої поваги за працю на ниві розбудови дипломатичної служби незалежної України та виховання багатьох поколінь українських дипломатів.

До поздоровлень легендарного українського дипломата своїм адресом долучилося й Посольство України у Швейцарській Конфедерації на чолі з наступником Олександра Сліпченка – Надзвичайним і Повноважним Послом України Артемом Рибченком, в якому зокрема йшлося: «Ми, співробітники посольства України у Швейцарській конфедерації, високо цінуємо Вашу працю, вкладену у відкриття

сучасної української місії у Берні. Нині, опираючись на наш досвід і досвід наших колег, ми продовжуємо розбудовувати плідні відносини між Україною і Швейцарією та сподіваємося на Вашу подальшу підтримку й співробітництво».

Знають і вивчають праці Олександра Сергійовича, шанують і чекають на його візит студенти Острозької академії та Чорноморського національного університету імені Петра Могили, які також передали побажання здоров'я та довголіття поважному ювілярові.

Життєвий шлях Олександра Сліпченка – це приклад служіння Батьківщині. Вступивши на дипломатичну службу в 1966 року, він пройшов численними кар'єрними щаблями: від другого секретаря в системі МЗС УРСР аж до посади Постійного представника України при ЮНЕСКО, першого Тимчасового повіреного в справах України у Франції, Надзвичайного і Повноважного Посла у Швейцарії, Швеції, Данії, Норвегії та Ізраїлі, начальника Управління держав Європи та Америки МЗС України.

Олександр Сліпченко активно займається письменницькою діяльністю. Світ побачили цикли книжок «Нотатки про дипломатію та дипломатів», видань «Від імені країни», «Служба царська і комісарська», «І були вони в пошані». Особливої уваги варта книжка «Дипломатична кухня», видана за підтримки Генеральної дирекції. Про цю працю запитують у ГДПШу й досі, адже вона спричинила справжній фурор серед читачів.

Професіоналізм Олександра Сліпченка як посла не тільки високо оцінюють його колеги та українська влада, а й визнають у всьому світі, про що свідчать численні нагороди іноземних держав – Франції, Швеції, Литви, Португалії.

Цього дня вітали не лише Олександра Сергійовича. Віголошував поздоровлення й сам ювіляр: «Я хотів би розпочати свій виступ не з самопрославлення, а насамперед привітати всіх присутніх колег із Днем української дипломатії, до якого ми всі великою мірою причетні. Деякі з присутніх навіть більше ніж я, тому я хотів би побажати вам усім, дорогі колеги, таких самих, а може, ще й гучніших ювілеїв». Згадавши своє становлення як дипломата, Олександр Сліпченко розповів і про свою останню книжку – «Уміння пам'ятати», яка побачила світ восени минулого року: «Як і сто років тому, знову на порядку денному основні гострі питання – земля й мир. Саме на простих рецептах їхнього розв'язання більшовики прийшли до влади. А через невміння дати народу свої зрозумілі шляхи розв'язання цих проблем загинула Українська Народна Республіка. І це повторюється. Ми не відчуваємо історичного запаху цих подій. Коли читаєш документи тієї пори, не віриш, що вони походять з вікової давнини». Сам автор так пояснює назву видання: «Уміння пам'ятати – не фізіологічна особливість людини; це, передусім, ознака її цивілізованості, глибокого розуміння подій, що

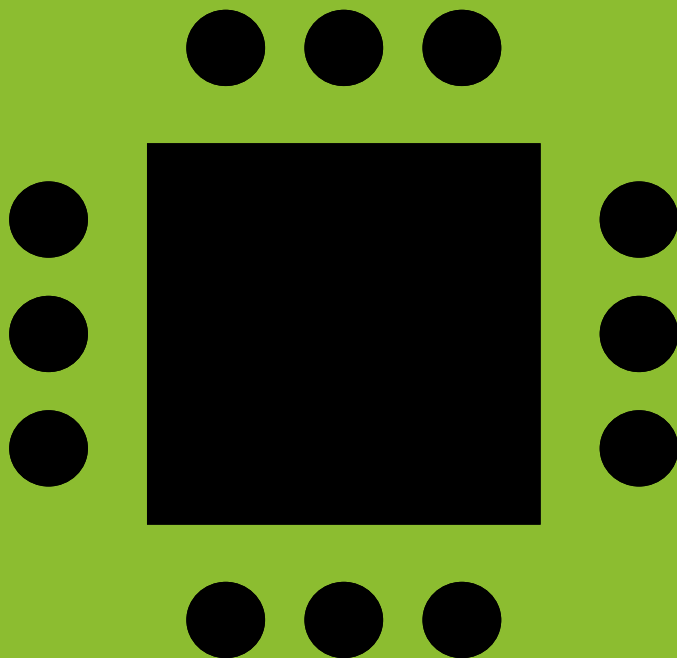
відбуваються, та їхніх наслідків у широкому діапазоні загальнолюдських цінностей. Це й відчуття живого пульсу історії в найбуденніших, здавалося б, наших справах. При одночасному усвідомленні своєї органічної співпричетності до долі країни та її народу».

Навівши декілька показових цитат зі свого художньо-документального дослідження, автор зазначив: «Паралелей для роздумів у всіх трьох розділах моєї книжки можна знайти ще дуже багато. На відміну від попередніх, це не суцільна розповідь, а збірка нарисів (їх там понад 30), поділених на три розділи – «Дипломатія», «Історія» і «Пам'ятники». Дипломатія так чи інакше є скрізь. Тому я і зарахував цю книжку четвертою до серії моїх заміток про дипломатію і дипломатів. Завершальну книжку серії хочу видати навесні. Планую додати ще кілька нарисів».

На завершення свого виступу Олександр Сліпченко запевнив присутніх: «Насамкінець, повертаючись у пам'яті до перших років нашого сучасного державотворення, усвідомлюю, що багато з присутніх сьогодні моїх шановних колег були першими українцями, яких побачили жителі тих міст і держав, де нас розкидало після перших днів незалежності. Саме зараз із цих позицій оцінюєш тодішні вчинки й підбиваєш підсумки. Гадаю, що навіть з усією нашою самокритичністю маємо підстави відчувати, що зробили в цьому сенсі чимало корисного – і як професіонали, і як патріоти, і як просто порядні люди. Свій надто довгий монолог хочеться завершити вже доволі затертою, але все ж таки дуже місткою і значущою формулою: «Шануймося, бо ми того варті».

За інформацією Медіацентру ГДП

razom communications

разом ком'юнікейшнз

інформаційно-консультаційні послуги в сфері
маркетингу та реклами, рекламні послуги:

- стратегія
- креатив
- медіапланування
- діджитал

ТОВ «РАЗОМ КОМ'ЮНІКЕЙШНЗ»

Телефон: 044 495 29 62

01033, м. Київ, вул. Сім'ї Прахових, 50, 5-й поверх, офіс №501

www.rzm.com.ua